SALAISUUS SELVIÄÄ

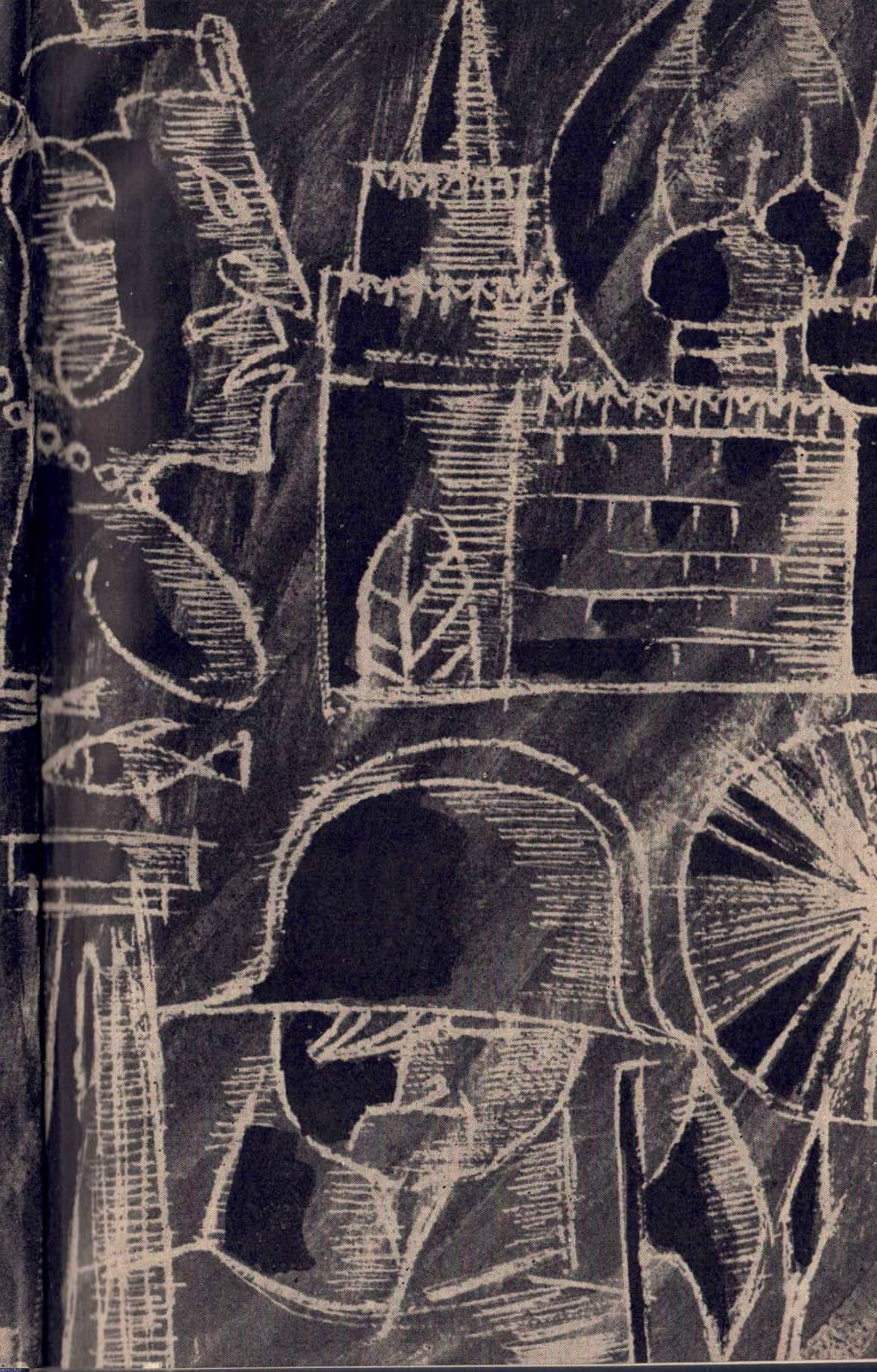

Kustannusliike Edistys
Moskova—Petroskoi

SALAISUUS SELVIÄÄ

AVARUUDEN ARVOITUKSIA

OPPINEET SELVITTELEVÄT ONGELMIA

HISTORIAN SALAISUUKSIA

ENSIMMÄINEN VIHKO

ТАЙНА БЛИЗКА К РАЗГАДКЕ

Загадки космоса

Ученые разгадывают тайны

Секреты истории

Выпуск первый

(На финском языке)

Taiteilija V. Levinson

SISÄLTÖ

I. AVARUUDEN ARVOITUKSIA.

M. Agrest. MUINAISAIKOJEN KOSMONAUTIT 9

M. Vasiljev ja S. Guštšev. MARSIN KEINOTEKOISET SEURALAISET 27

Suom. T. Haapalainen

II. OPPINEET SELVITTELEVÄT ONGELMIA.

J. Gurjev. KADONNUT KAUPUNKI (Mustan meren Atlantis) 41

A. Varšavski. PRUTIN JA DNESTRIN VÄLIMAALLA 51

L. Klein. TARINA KITEŽISTÄ, NÄKYMÄTTÖMÄSTÄ KAUPUNGISTA 69

L. Uspenski ja K. Schneider. SUURET VARJOT 79

G. Malinitšev. ELÄVÄT HARVINAISUUDET 91

D. Žukov. ELEKTRONIT HISTORIAN JÄLJILLÄ 97

Suom. T. Haapalainen

III. HISTORIAN SALAISUUKSIA.

V. Krolevski. MERIPIHKASALIN SALAISUUS 111

R. Peresvetov. IIVANA JULMAN AARREKIRJASTO 145

J. Golovanov. KEISARI NAPOLEONIN SALAISUUS 153

Suom. M. Mylläri

AVARUUDEN ARVOITUKSIA

MUINAISAIKOJEN KOSMONAUTIT

MARSIN KEINOTEKOISET SEURALAISET

Mieliä kiihottava kysymys — onko planeetallamme joskus menneisyydessä käynyt astronautteja vierailta taivaankappaleilta — on ollut klassillisena aiheena monien kirjailijain mielikuvitusromaaneissa aina Herbert Wellsistä Stanislaw Lemiin asti.

Tunnetulle neuvostoliittolaiselle tiedemiehelle-fyysikolle Matest Agrestille kuuluu ansio tämän ongelman asettamisesta tieteelliselle pohjalle. Artikkelissaan *Muinaisaikojen kosmonautit* Agrest esittää pohdittavaksi hypoteesin: saattaisivatko eräät muinaisajan aineellisen kulttuurin muistomerkit liittyä muilta planeetoilta saapuneiden kosmonauttien "vierailuun"?

Matest Agrest

MUINAISAIKOJEN KOSMONAUTIT

VOIDAANKO OTAKSUA ÄLYLLISTÄ ELÄMÄÄ OLEVAN MUUALLAKIN KUIN MAAPALLOLLA?

Elämän luonnollisen kehitysprosessin tuloksena inhimillinen sivistys maapallollamme on edistynyt suuresti. On muun muassa keksitty ja sovelletaan laajasti käytäntöön aivan uusia tehokkaita energialähteitä ja on rakennettu tehokkaita avaruusraketteja.

Enää ei ole kaukana se päivä, jolloin ihmiskunnan historian ensimmäiset miehitetyt planeettainväliset avaruusalukset lähtevät matkalle Marsiin ja Venukseen. Etäisessä tulevaisuudessa käyvät rakettien lennot muihinkin tähtimaailmoihin mahdollisiksi.

Erittäin kaukaisten kosmisten kohteiden saavuttamiseksi on rakennettava raketteja, jotka pystyvät kehittämään hyvin suuria nopeuksia. Teoreettiset laskelmat osoittavat, että siinä tarkoituksessa voidaan käyttää kosmisten rakettien liikevoiman lähteenä hiukkassuihkuja, joiden nopeus lähentelee valon nopeutta. On syytä odottaa, että sellaisia, esimerkiksi ioni- tai fotonimoottoreilla liikkuvia raketteja kyetään tulevaisuudessa rakentamaan.

Ensi silmäykseltä voi näyttää siltä, ettei maapallolta lähtenyt astronautti kykene fotonirakettien avullakaan tutkimaan kuin vähäistä osaa maailmankaikkeudesta. Jopa lähinnä aurinkokuntaamme sijaitseva kiintotähti Proxima Centauri on

suunnattoman etäällä meistä, 4,3 valovuoden päässä. Linnunratajärjestelmämme keskustaan on jo noin kolmenkymmenen tuhannen valovuoden matka, ja kulkeakseen eräisiin verrattain läheisiin ulkogalaktisiin muodostumiin, esimerkiksi Andromedan tähtisumuun, valo tarvitsee enemmän kuin puolitoista miljoonaa vuotta. Siksi tuntuukin, että ihmisikä riittää ainoastaan lyhyiden, lähimpiin kiintotähtiin ulottuvien lentomatkojen suorittamiseen. Jopa omankin Linnunratajärjestelmämme valtaosa pysyy niin ollen saavuttamattomissa.

Todellisuudessa asia ei ole niin, sillä raketin liikkuessa valon nopeutta lähentelevillä nopeuksilla sen liike ei enää noudata Newtonin klassillisen mekaniikan lakeja, vaan joutuu Einsteinin relativistisen mekaniikan lakien vaikutuspiiriin. Viimeksi mainitun mekaniikan mukaisesti ajan kulku sellaisessa raketissa tapahtuu hitaammin kuin maapallolla olevan tarkkailijan kannalta katsoen. E. Sänger * on laskenut, että raketin liikkuessa 9,8 m/sek^2 kiihtyvyydellä, joka on sama kuin meille tuttu Maan painovoiman kiihtyvyys, astronautti tarvitsee kaiken kaikkiaan vain 41,9 vuotta saavuttaakseen raketissaan nykyisten tutkimusvälineiden ulottuvissa olevan maailmankaikkeuden rajan. Valo taas tarvitsee saman matkan kulkemiseen kolme miljardia vuotta.

Etäisiin ja vähän tutkittuihin taivaankappaleisiin suuntautuvien lentojen ongelmaa voidaan näin ollen pitää tehtävänä, josta suoriudutaan verraten läheisessä tulevaisuudessa.

Toisaalta voidaan nykyajan yleisistä katsomuksista lähtien väittää varmuutta lähentelevällä todennäköisyydellä, että maapallolla esiintyvä elollinen elämä ei ole poikkeustapaus maailmankaikkeudessa.

Eikä siinä kyllin, vaan on monia syitä olettaa, että jopa Linnunratajärjestelmässäkin on valtava määrä planeettoja, joilla älyllistä elämää on voinut syntyä ja kehittyä.

Uusimpien tutkimusten mukaan spektriluokkaan G ** kuuluvilla tähdillä, joiden määrä tekee noin kymmenen prosenttia kaikista Linnunratajärjestelmän tähdistä ja joiden joukossa on myös meidän Aurinkomme, on luultavasti omat planeettakuntansa. Linnunratajärjestelmässä on suunnilleen kymmenen miljardia planeettakuntaa ja niiden joukossa on

---

* Eugen Sänger, Zur Mechanik der Photonen-Strahlantriebe, München 1956.

** Spektriluokan G tähdet ovat samantyyppisiä kuin meidän Aurinkomme (tai α Centauri A). Niiden pintalämpötila on noin 6 000° C. *Toim.*

nähtävästi lukuisia planeettoja, jotka muistuttavat fysikaalisten olosuhteittensa puolesta Maata ja joilla voidaan otaksua olevan samankaltaista elämää kuin Maassa.

Elämän kehitys eri puolilla kosmosta voi yleensä puhuen saada erilaisia muotoja. On kuitenkin epäämätöntä, että eräiden kehityssuuntien täytyy olla kaikkialla yhtäläisiä, samanlaisia kuin Maassa. Älyllinen elämä kuten elämä yleensäkin vaatii muun muassa energiaa, jota se kuluttaa alituisesti, ja siksi sen kehityksen täytyy kaikkialla suuntautua erilaisten energialähteiden etsiskelyihin. Sen vuoksi voidaankin, lähtien siitä että materian rakenne ja ominaisuudet ovat joka puolella maailmankaikkeutta samat, päätellä, että sellaisen kehityksen täytyy kaikkialla johtaa esimerkiksi ydinenergian keksimiseen ja hyväksikäyttöön.

Yhdenmukaisesti voidaan väittää, että älylliset olennot, missä ikinä he oleskelevatkin, pyrkivät pääsemään voitolle gravitaatiovoimista, joiden vaikutuksen alaisia he ovat yleisen vetovoimalain mukaisesti. Sellainen tieteen kehitys johtaa toisissa maailmoissa samoin kuin omalla planeetallammekin avaruusalusten rakentamiseen.

Ja vihdoin on täysin luonnollista otaksua, että sanotunlaiset kehitysvaiheet koittavat äärettömän maailmankaikkeuden toisissa maailmoissa eri aikoina. Niin muodoin voidaan väittää, että noissa vieraissa planeettakunnissa on jo kauan käytetty ydinenergiaa ja jo kauan suoritettu etäisiä avaruusmatkoja.

Tässä yhteydessä herää eräitä oleellisia kysymyksiä.

Jos maailmankaikkeuden muista järjestelmistä lähteneet kosmonautit ovat suorittaneet avaruusmatkoja, niin onko ehkä jokin niistä suuntautunut Aurinkokuntaan? Onko omalla planeetallamme käynyt muiden tähtimaailmojen olentoja ja ovatko he jättäneet maapallolle jälkiä oleskelustaan?

Avaimen näiden kysymysten ratkaisuun voivat antaa jo tunnettujen muinaisajan muistomerkkien nykyaikainen tutkimus sekä myös uudet arkeologiset kaivaukset erikoisesti valituilla maapallon seuduilla ja löydettyjen esineiden sekä näytteiden fysikaalis-kemiallinen analyysi.

Emme toistaiseksi tiedä mitään vieraiden planeettojen sivilisaatioista, mutta geogeenisen (oman maapallomme) sivilisaation vaiheet osoittavat, että aika, jonka se tarvitsee kehittyäkseen niin korkealle tasolle, että avaruuslennot käyvät mahdollisiksi (muutamia kymmeniä vuosituhansia), on

äärimmäisen lyhyt verrattuna planeetan koko kehityskauteen (muutamiin miljardeihin vuosiin). Sen vuoksi on mahdollista olettaa, että vieraiden planeettojen olennot ovat käyneet maapallollamme useita kertoja viimeksi kuluneiden vuosimiljoonien aikana. Jokaisesta sellaisesta käynnistä on täytynyt jäädä maapallolle jonkinlaisia jälkiä. Jos sellainen käynti on tapahtunut jo historiallisella kaudella, on luonnollista odottaa, että tämän tapahtuman on täytynyt kuvastua niin perimätiedoissa ja legendoissa kuin myös eräissä aineellisissa muistomerkeissä ja geologisissa ilmiöissä.

Nykyään ei tunneta ainoatakaan tosiasiaa, jota voitaisiin pitää yksiselitteisenä todistuksena vieraalta planeetalta saapuneiden olentojen käynnistä maapallolla. Nähdäksemme on kuitenkin olemassa joukko ilmiöitä, jotka puhuvat välillisesti sellaisen olettamuksen puolesta. Monet tähän asti selvittämättömät luonnon arvoitukset, joiden lukumäärä kasvaa tieteen kehittyessä, voidaan selittää helposti, jos hyväksytään tämä olettamus.

MITÄ SANOVAT HISTORIA JA ARKEOLOGIA

Maapallon eri seuduilta on löydetty yhdisteitä, jotka sisältävät suhteellisen lyhyen puoliintumisajan omaavia radioaktiivisia isotooppeja. Monin paikoin maapalloa on muun muassa löydetty tektiiteiksi nimitettyjä lasimaisia muodostumia, jotka sisältävät radioaktiivisia isotooppeja Al^{26} ja Be^{10}. Näiden isotooppien puoliintumisajat ovat vastaavasti 10^6 ja $2{,}6 \cdot 10^6$ vuotta.

Tektiitit eivät ole tulivuorenpurkausten tuotteita, koska niiden muodostumiseen tarvitaan suurempaa kuumuutta kuin purkautuvan laavan lämpötila. Tektiiteillä on monia erikoisuuksia, joista yksi — niiden jakaantuminen maan pinnalle — ansaitsee erityistä huomiota. Ne eivät ole hajonneet tasaisesti koko planeetalle, vaan keskittyvät tietyille, täysin selvästi rajoitetuille maapallon alueille muodostaen eräänlaisia tektiittikenttiä. Nuo kentät sijaitsevat kaitaisella vyöhykkeellä lähellä päiväntasaajaa, esimerkiksi Libyassa, Intiassa ja Australiassa.

Tektiitit ovat voineet syntyä joko maaperän aineksista niillä maapallon seuduilla, missä on ollut voimakkaita lämmön ja radioaktiivisen säteilyn lähteitä, tahi sitten ne ovat pudon-

neet tänne kosmisesta avaruudesta. Jälkimmäisessä tapauksessa tektiitit eroavat suuresti meteoriiteista sekä ikänsä puolesta, ollen huomattavasti nuorempia kuin meteoriitit, että varsinkin siinä, miten ne ovat jakaantuneet maapallon pinnalle.

Analysoitaessa tätä jakaantumista on todettu, että tektiitit eivät ole voineet syntyä yhden ison meteoriitin enempää kuin kokonaisen pikkumeteoriittiryhmänkään putoamisen tuloksena, kun nämä meteoriitit ovat ennen putoamistaan liikkuneet Auringon ympäri ellipsinmuotoisia ratoja.

Kuinka sitten tektiitit ovat todellisuudessa syntyneet? Siitä on nykyään olemassa lukuisia hypoteeseja. T. Kohman esimerkiksi on sitä mieltä, että ne ovat joutuneet planeetallemme tähtienvälisestä avaruudesta; H. Urey sitävastoin otaksuu tektiittien syntyneen maapallon kivennäisaineksista Maan törmätessä yhteen pyrstötähden sydämen kanssa. O'Keeffe, H. Nininger ja M. Varsavsky esittivät hypoteesin, jonka mukaan suuri meteoriitti on pudonnut Kuuhun ja Kuusta on tällöin sinkoutunut Maata kohti parvi sirpaleita, minkä tuloksena tektiitit ovat syntyneet. (Näiden tutkijain hypoteeseja on selostettu englantilaisessa *Nature*-aikakauslehdessä, 182. nide, 1958, s. 252; 179. nide, 1957, s. 556; 181. nide, 1958, s. 173.)

Eivät nämä eivätkä muutkaan hypoteesit voi kuitenkaan selittää puheena olevien muodostumien kaikkia erikoisuuksia. Tektiitit ovat olleet ja ovat edelleenkin luonnon salaperäisimpiä arvoituksia.

Erilaiset muinaisaikojen asiakirjat sisältävät myyttejä ja legendoja olennoista, jotka ovat joskus menneisyydessä laskeutuneet taivaasta Maahan, sekä myös päinvastaisista tapauksista, joissa ihmisiä on noussut taivaaseen. Muun muassa eräs vanha kirja, Raamattu, mainitsee: "Siihen aikaan eli maan päällä taivaasta pudonneita..." * Sekä samassa lähteessä: "Ja kun Hanok oli vaeltanut Jumalan yhteydessä, ei häntä enää ollut, sillä Jumala oli ottanut hänet pois." **

Hamassa muinaisuudessa tunnettiin monia tähtitieteen alaan kuuluvia yksityisseikkoja, jotka on voitu sitovasti todeta

---

* On huomautettava, että monissa käännöksissä tämä kohta esiintyy seuraavassa asussa: "Siihen aikaan eli maan päällä jättiläisiä..." Tekstissä esitetty käännös vastaa tarkoin monien erittäin vanhojen kirjojen, esim. *Zohar*-kirjan tekstiä. (1. Mooseksen kirja 6:4.)

** 1. Moos. 5:24.

vasta viime vuosisadoilla havaintovälineiden kehitystyä. Niinpä legenda saattoi kertoa melkein tarkkoja tietoja Marsin kuista monia vuosisatoja ennen kuin A. Hall keksi ne v. 1877. Tähän seikkaan ranskalainen tähtitieteilijä Bailly perusti hypoteesinsa joskus eläneestä ja ammoin hävinneestä kansasta, jolla oli perusteelliset tiedot tähtitaivaasta. Samaan hypoteesiin viittasi myös tunnettu saksalainen tähtitieteilijä ja matemaatikko C. Gauss luennoidessaan teoreettisesta astronomiasta v. 1819.

Eräillä maapallon seuduilla on säilynyt jäännöksiä muinaisista rakennelmista, jotka hämmästyttävät mittasuhteillaan, rakenteen omalaatuisuudella tai muilla "arvoituksellisilla" detaljeillaan. Esimerkiksi Antilibanonin juurella olevat Baalbekin terassin triliitit ovat jättimäisiä karkeasti hakattuja, jopa kahdenkymmenen metrin pituisia ja lähes tuhannen tonnin painoisia kiviharkkoja. Nuo harkot on tuotu kivilouhoksesta ja nostettu seitsemän metrin korkeuteen — vaikeasti ratkaistava tehtävä jopa nykyajan teknillisiä välineitä käyttäen. "Itse kivilouhokseen on jäänyt valtava, jo veistetty, mutta kalliosta vielä irrottamaton kivi. Sen pituus on 21 metriä, leveys 4,8 ja korkeus 4,2 metriä. Sellaisen järkäleen siirtämiseksi paikaltaan tarvittaisiin neljänkymmenen tuhannen ihmisen yhdistettyjä ponnistuksia." (Histoire de Baalbek, Beyrouth 1896.) Näitä jättiläiskokoisia harkkoja näemme kuvissa 1 ja 2.

Vielä tänäkään päivänä ei voida pitää ratkaistuna kysymyksiä k u k a, m i l l o i n ja m i t ä v a r t e n on hakannut kalliosta nuo "kyklooppiset" harkot?

Nykyään, kun inhimillinen kulttuuri on jo muuttanut monia äskeisiä haaveita kiistämättömäksi todellisuudeksi, kun "historiallisen terveen järjen" käsite on monissa tapauksissa joutunut käymään läpi perinpohjaisia muodonmuutoksia, on aiheellista palata vielä kerran edellä mainittujen arvoitusten erittelyyn, tarkastella niitä tässä esitettävän hypoteesin näkökulmasta. Asetamme niin muodoin vielä kerran kysymyksen: kuka on arvoituksellisten suurrakennelmien suunnittelija sekä mahdollisten "salaperäisten muistiinpanojen" kirjoittaja?

Jo siteeraamassamme kaukaisen muinaisajan kirjallisessa muistomerkissä oleva tunnettu Sodoman ja Gomorran hävityksen kuvaus muistuttaa hämmästyttävän suuresti nykyaikaista ydinräjähdyskatastrofin kuvausta. Siinä varoitetaan

asukkaita mahdollisesta (paineaallon aiheuttamasta) kuolemasta, sokaistumisesta (kirkkaan tulipallon vaikutuksesta), onnettomuuden uhasta (läpitunkevan säteilyn vaarasta), viitataan paksun maakerroksen suojaavaan vaikutukseen, puhutaan räjähdyksen yhteydessä syntyvästä luonteenomaisesta tuli-, savu- ja tomupatsaasta sekä ilmaan lentävistä kivistä, osoitetaan hävityksen mittasuhteet, tähdennetään sitä, että koko seutu on räjähdyksen jälkeen pitkän aikaa asumisalueeksi kelpaamatonta (maaston vahvan radioaktiivisen saastutuksen vuoksi).

"...Ja mies sanoi (Lootille): 'Pakene henkesi tähden, älä katso taaksesi äläkä pysähdy mihinkään lakeudella. Pakene vuorille, ettet hukkuisi.' " Loot pyysi päästä lähempänä olevaan suojaan sanoen: "...minä en voi päästä pakoon vuorille; pelkään, että onnettomuus saavuttaa minut ja minä kuolen."

Edelleen sama Mooseksen kirja kertoo: "...antoi sataa Sodoman ja Gomorran päälle tulikiveä ja tulta... ja hävitti nämä kaupungit ynnä koko lakeuden sekä kaikki niiden kaupunkien asukkaat ja maan kasvullisuuden. Ja Lootin vaimo, joka tuli hänen jäljessään, katsoi taaksensa, ja niin hän muuttui suolapatsaaksi."

Sivusta katsoja sai tapahtumasta tällaisen kuvan: "...maasta nousi savu niinkuin pätsin savu..."

Edelleen kerrotaan, että räjähdyksen jälkeen, kun kaikki oli tyyntynyt "...Loot lähti Sooarista (tilapäisestä turvapaikastaan) ja asettui vuoristoon molempien tyttäriensä kanssa, sillä hän pelkäsi asua Sooarissa; ja hän asui luolassa, hän ja hänen molemmat tyttärensä."

Kuvastavatko edellä esitetyt myytit ja legendat ehkä maapallolla todella tapahtuneita asioita? Ovatko kaikki edellä luetellut tosiasiat ehkä yhteydessä toisiinsa? Näiden rivien kirjoittaja esittää pohdinnan kohteeksi seuraavan olettamuksen.

OLETTAMUKSEN YDINAJATUS

Kaukaisena mutta silti historiallisena aikana maapallon läheisyyteen saapui tähtienvälisellä lentomatkalla ollut avaruusalus. Tultuaan noin 36 000 kilometrin päähän Maan pinnasta alus vähensi vauhtinsa kolmeen kilometriin sekunnissa, pysäytti moottorinsa ja pysähtyi planeettamme

yläpuolelle muuttuen tekokuuksi, jonka kiertoaika oli tasan vuorokausi. Pysytellen siten jatkuvasti Maan saman, päiväntasaajan seudulla olevan paikan yläpuolella astronautit ryhtyivät tältä etäisyydeltä tutkimaan planeetan ilmakehää ja pintaa erilaisin apuneuvoin, mahdollisesti myös eri korkeuksissa räjäytettävien erikoisten ammus-sondien avulla. *

Valittuaan sopivan laskupaikan astronautit laskeutuivat Maan pinnalle. Tällöin he luultavasti suorittivat maahanlaskun suhteellisen pienillä raketeilla, kun taas varsinainen avaruusalus jäi kiertämään rataansa Maan ympäri.

Mainittujen ammusten sirpaleita tai niiden putoamisesta syntyneitä erikoislaatuisia muodostumia voidaan löytää maapallon eri seuduilla. Sellaiset sirpaleet tai erikoislaatuiset muodostumat ovat kaikkia yksityiskohtia myöten edellä mainitsemiemme tektiittien kaltaisia.

Tämän tyyppisiä muodostumia on voinut syntyä toisellakin tavalla: sekä avaruusaluksen lähestyessä Maata ennen astronauttien laskeutumista planeetalle että myös avaruusaluksen lähtiessä paluumatkalle kosmiseen avaruuteen. Tähtiavaruusaluksen täytyy luonnollisesti olla mitoiltaan kookas ja sillä täytyy olla suuri massa. Sellaisen aluksen jarruttamiseksi sen lähestyessä Maata tai vauhdittamiseksi sen etääntyessä Maasta moottorien tulee antaa sinkoamilleen fotoneille tai muille ainehiukkasille suuri liike-energia. Näiden suurienergiaisten hiukkasten suihku suuntautuu kummassakin tapauksessa, sekä aluksen lähestyessä että etääntyessä, kokonaan tai osittain Maahan. Yksinkertaiset laskelmat osoittavat, että tähtiavaruusaluksen reaktiivisella suihkulla saattaa olla niin suuri energia, että se voi pyyhkiä pois kokonaisia mantereita (fotonirakettiefekti), aiheuttaa valtavia tulvia tai sulattaa kallion pintaa laajoilla aloilla.** Luonnollisesti astronautit pyrkivät ohjaamaan suihkun syrjään laskeutumiskohteesta, mutta sellaisen suihkun pienikin hipaisu planeetan pintaan riittää aikaansaamaan niissä paikoissa arvoituksellisten tektiittien kaltaisia muodostumia.

---

* Kenties sellainen "riippuva" avaruusalus on antanutkin aiheen lukuisiin legendoihin riippuvista saarista ja torneista. Mainintoja "lentävistä torneista" esiintyy ajanlaskumme III—IV vuosisatojen kirjallisissa tuotteissa.

** E. Sänger. Zur Mechanik der Photonen-Strahlantriebe, München 1956.

Ehkäpä arvoitukselliset tektiitit, muun muassa myös "Libyan lasi", ovatkin tiedusteluammusten jättämiä jälkiä tai avaruusaluksen jarrutuksen ja vauhdituksen tuloksia, jotka ovat syntyneet maailmankaikkeuden toisista maailmoista lähteneiden astronauttien saapuessa kaukaisina aikoina vierailulle Maahan.

Maahan laskeutuneet avaruusmatkailijat olivat voimakkaita ja älykkäitä, siksi heitä pidettiin korkeampina olentoina, "jumalan poikina". He toivat Maahan oman kulttuurinsa saavutuksia ja muun muassa erilaisia tietoja maailmankaikkeudesta. Kertomukset "jumalan pojista" kulkivat sukupolvesta sukupolveen taruina, jotka ovat voineet kuvastua erilaisissa muinaisajan muistomerkeissä.

Ehkäpä tämä tapahtuma onkin kuvastunut edellä siteeratussa lauseessa: "Siihen aikaan eli maan päällä taivaasta pudonneita..." Ehkäpä he ovatkin tuoneet Maan asukkaille niitä yksityiskohtaisia tietoja kosmoksesta, jotka ovat olleet tunnettuja kauan ennen kuin ihminen oppi hankkimaan niitä erikoisten havaintovälineiden avulla.

Ehkäpä tämä avaruusaluksen käynti on ollutkin se reaalinen tositapahtuma, joka on antanut aiheen lukuisiin taruihin ja legendoihin, jotka ovat laajasti edustettuina kreikkalaisessa mytologiassa, hindulaisessa eepoksessa, Kiinassa ja Etelä-Amerikan kansojen keskuudessa kiertelevässä perimätietoudessa (R. S. Rovello tiedotti Venezuelasta lähettämässään yksityiskirjeessä artikkelin kirjoittajalle sellaisista Etelä-Amerikassa elävistä legendoista).

Kehittäessämme olettamustamme edelleen voimme otaksua kosmonauttien suorittaneen Aurinkokunnan tutkimuksia pienillä aluksilla, jotka lähtivät matkoilleen Maan pinnalta. Näitä tarkoituksia varten heidän on kenties pitänyt hankkia maapallolta lisää ydinpolttoainetta ja rakentaa erityisiä kenttiä sekä säilytystiloja. Epäilemättä heidän on myös täytynyt jättää joitakin muistoja täällä oleskelustaan. Ehkäpä edellä mainitut omalaatuiset rakennelmat, esimerkiksi Baalbekin terassi, kuuluvat sellaisten muistomerkkien joukkoon.

Kenties kosmonautit ovat tuoneetkin Maan ihmisille erilaisia tarkkoja tietoja maailmankaikkeudesta, jotka ovat osittain säilyneet legendoina vuosituhansia aina 18. vuosisadalle asti. Kenties näistä ulkoavaruuden tulokkaista juontavat juurensa ne syvälliset tiedot rakennustekniikan, matematiikan, astronomian sekä muiden tieteenhaarojen aloilta, joista

erilaiset muinaisuuden muistomerkit eräiden tutkijain mielestä kertovat arkkitehtuurin ja geometristen muotojen kielellä. Ja vihdoin, kenties kosmonauttien vierailu on antanut aiheen erittäin vanhoihin Saharassa oleviin Tassilin kalliopiirroksiin, joita ranskalainen professori H. Lhote * on hiljattain tutkinut. Kaikki nämä kalliopiirrokset tekevät voimakkaan vaikutuksen ilmeikkyydellään ja realistisuudellaan. Kuvassa 4 näemme erään sellaisen piirroksen, jossa taiteilijan on onnistunut tulkita liikettäkin. Näiden realististen piirroksien joukossa on kuitenkin eräs kuuden metrin mittainen kuva, joka myös vaikuttaa erittäin ilmeikkäältä ja näyttää ensi silmäykseltä esittävän jotain tarunomaista hirviötä eikä suinkaan reaalista olentoa. Miksi entisaikojen realistitaiteilijat ovat ikuistaneet kallion pintaan tuon jättiläiskokoisen myytillisen hahmon? Onko piirros ehkä tehty reaalisen mallin mukaan? Puheena oleva kalliopiirros muistuttaa ilmeisesti avaruuspuvussa olevaa olentoa. Kenties se kuvaakin planeetallemme laskeutunutta avaruusmiestä. Onhan luonnollista olettaa, että astronauttien on täytynyt pukeutua suojapukuun saapuessaan ensi kertaa tuntemattomalle planeetalle. Ehkäpä H. Lhote onkin puhunut "profeetallisesti" nimittäessään tuota kuusimetristä figuuria "marsilaisten suureksi jumalaksi" (kuva 5).

Otaksutut kosmonautit ovat mahdollisesti oleskelleet planeetallamme pitkän aikaa. Voidaan olettaa heidän toteuttaneen sinä aikana joukon suunnitelmia ja suorittaneen tutkimuksia. Erinäisiä tarkoituksia varten heidän on ehkä pitänyt suorittaa sarja ydinräjäytyksiä. He ovat voineet suorittaa nuo räjäytykset kokeilutarkoituksessa tai hävittääkseen ennen lähtöään tutkimuksia varten varattujen ja erikoisrakenteisissa suojissa säilytettyjen ydinpolttoainevarastojen jäännökset tai joistakin muista syistä. Joka tapauksessa on täysin mahdollista otaksua kosmonauttien varoittaneen sellaisten räjäytysten edellä hyvissä ajoin paikallista väestöä vaarasta sekä antaneen neuvoja mahdollisista pelastus- ja suojautumiskeinoista. Eikö edellä esitetty kuvaus Sodoman ja Gomorran hävityksestä näin muodoin olekin jonkin tällaisen tapahtuman heijastusta? Eivätkö ne hämmästyttävät yksityiskohdat, jotka on esitetty niin täsmällisesti ja lakonisesti alussa siteeraamassamme ikivanhassa kirjallisessa muistomerkissä, ole kosmonauteilta lainattuja?

---

* H. Lhote. A la découverte des fresgues du Tassili, Paris 1958.

Huomautamme saman tien, että tuollaisia räjähdyksiä on yleensä puhuen voinut tapahtua monilla maapallon seuduilla, ja siitä luultavasti johtuukin, että myös muilla kansoilla, jotka ovat asuneet sangen etäällä Kuolleen meren seudulta, on Sodoman ja Gomorran legendaa muistuttavia tarinoita.

Suoritettuaan loppuun koko tutkimusohjelman astronautit lähtivät paluumatkalle ja mahdollisesti ottivat mukaansa yhden planeettamme asukkaista. Sellainen tapahtuma on kieltämättä tehnyt voimakkaan vaikutuksen ihmisiin ja kertomus siitä on siirtynyt muistitietona sukupolvesta sukupolveen. Ehkä juuri tämä tapahtuma on heijastunut edellä esitetyssä lauseessa: "Ja kun Hanok oli vaeltanut Jumalan yhteydessä, ei häntä enää ollut, sillä Jumala oli ottanut hänet pois." Ehkä juuri tämä reaalinen tapaus, "ihmisen pojan" nousu "taivaaseen", on antanut aiheen monilukuisiin taivaaseenastumismyytteihin.

KOKEELLISET TARKISTUSMENETELMÄT

Voidaan tietysti ajatella toistakin selitystä näihin meidän päiviimme asti eläneisiin myytteihin ja legendoihin. On jopa mahdollista, että eräät esittämistämme tosiasioista eivät liity suoranaisesti kysymykseen, onko Maassa käynyt olentoja muilta taivaankappaleilta. Koska probleema kokonaisuudessaan ei kuitenkaan ole järjetön, vaan herättää suurta kiinnostusta muuallakin kuin tieteen piirissä, on syytä suorittaa monitahoisia tutkimuksia käyttäen hyväksi kaikkia nykyaikaisia tutkimusmenetelmiä. Siinä tarkoituksessa olisi kirjoittajan mielestä tarpeellista suorittaa seuraavat työt.

1. Koska Sodoman ja Gomorran hävityksen kuvaus liittyy legendassa Kuolleen meren seutuun, olisi toivottavaa tutkia tätä aluetta oletettujen kosmonauttien mahdollisten jälkien löytämiseksi. Jos sanotulla alueella havaittaisiin ydinräjähdykselle luonteenomaisia radioaktiivisia isotooppeja * (esim. Si^{32}, Ti^{44}, Mn^{50}, V^{53} tai Pu^{239}) tai muita luonteenomaisia tunnusmerkkejä ja omalaatuisuuksia, se olisi arvokas lisä myös maapallon yleiseen kulttuurihistoriaan.

---

* Sitä varten on tietenkin aluksi kehitettävä vastaava teoria ja metodiikka kauan sitten tapahtuneiden ydinräjähdysten ja radioaktiivisten säteilytysten havaitsemiseksi ja määrittelemiseksi.

On aiheellista panna merkille, että puheena oleva seutu on viime vuosikymmenellä ollut tutkijain erityisen huomion kohteena sen jälkeen, kun löydettiin ns. *Kuolleen meren kirjakääröt* *, joista on kirjoitettu lukuisia teoksia. On todettu, että Kuolleen meren kalliorannikon luolissa vuosituhansia säilyneet kirjakääröt sisältävät koko kanonisen raamatuntekstin ja muita tavattoman arvokkaita vanhoja kirjallisia muistomerkkejä runsaan kahden vuosituhannen takaa. *Kuolleen meren kirjakääröt* todistavat meidän päiviimme säilyneen ja edellä siteeratun kirjallisen muistomerkin olevan peräisin vieläkin vanhemmilta ajoilta, mikä on omiaan lisäämään näiden siteerattujen kohtien merkitystä hypoteesimme kannalta.

Tämän alueen tutkimuksen yhteydessä on mainittava Yhdistyneen Arabitasavallan Atomienergiainstituutin johtajan ilmoitus, että tutkittavaan alueeseen rajoittuvilla Rašin ja Darniatin seuduilla sekä Siinain niemimaalla on hiljattain havaittu radioaktiivisten alkuaineiden jälkiä.

2. Pitäisi vielä kerran tutkia tällä alueella olevia erilaisten muinaisrakennelmien jäännöksiä. Nykyaikaisia analyysimenetelmiä ja -välineitä käyttäen olisi yritettävä määrätä tarkemmin Baalbekin terassin jättimäisten harkkojen, eri pyramidien ja muiden tutkimuskohteiden ikä.

Muiden määrittelytapojen ohella tällaisten tutkimuskohteiden ikä voidaan määrätä kosmisen säteilyn aiheuttaman radioaktiivisuuden mittauksilla. Todellakin, tarkastelkaamme esimerkiksi Suuren pyramidin tyyppistä rakennelmaa. Pyramidin ulkopinnan harkot ovat jatkuvasti alttiina kosmisen säteilyn vaikutukselle, ja sen vuoksi säteiden aiheuttama radioaktiivisuus pysyy niissä aina samalla, muuttumattomalla kyllästystasolla. Pyramidin sisään, sen pohjalle sijoitetut harkot sitä vastoin ovat pyramidin rakentamisesta asti olleet melkein kokonaan suojassa kosmisten säteiden vaikutukselta (pyramidin suuruuden ansiosta säteilyn voimakkuus on suuresti vähentynyt). Näissä viimeksi mainituissa harkoissa ollut sekundäärinen aktiivisuus vähenee jatkuvasti tietyn puoliintumisajan määräämällä vauhdilla. Jos siis mittaamme sisällä olevan harkon aktiivisuuden ja ulkopuolisen harkon aktiivisuuden, voimme tämän yksinkertaisen suhteen perusteella

---

* *Kuolleen meren kirjakääröt* eli *Kumranin käsikirjoitukset* löydettiin sattumalta eräästä Kuolleen meren läheisyydessä olevasta luolasta v. 1947. Löydön teki beduiini Muhammed Dib.

määritellä pyramidin rakennusajan. Vaikeasti määriteltävät reaktion leikkaukset jäävät tällöin pois laskelmista.

Sama menetelmä soveltuu periaatteessa myös Baalbekin terassin rakennusajan määritykseen, kun otetaan huomioon harkkojen valtava koko.

Sitä paitsi Kuolleen meren seudulla suoritetaan nykyään, kuten tunnettua, arkeologisia töitä tarkoituksena löytää jäännöksiä Sodoman ja Gomorran kaupungeista, joiden otaksutaan joskus olleen näillä seuduilla. Töitä suoritetaan Kuolleen meren pohjalla, minne kaupungit luultavasti ovat vajonneet. Meren suuren syvyyden vuoksi näiden kaupunkien rauniot ovat käytännöllisesti katsoen joutuneet suojaan kosmiselta säteilyltä uppoamishetkestään, ts. tuhoutumisestaan lähtien. Niin ollen, jos mitataan meren pohjasta nostettujen jäännösten sekundäärinen, kosmisen säteilyn aiheuttama aktiivisuus, saadaan selville katastrofin tapahtumisaika. Tietenkin jos meren pohjasta löydetään elollisten organismien tai muiden hiilipitoisten komponenttien jäännöksiä, voidaan niiden ikä määritellä helpommin radiohiilen C^{14} käyttöön perustuvan tunnetun ajoitusmenetelmän avulla.

3. Olisi tutkittava yksityiskohtaisesti tektiittien ja varsinkin "Libyan lasiksi" nimitettyjen tektiittien alkuperää ja ominaisuuksia. E. Cohenin mukaan näiden tektiittien kemiallinen kokoomus on täysin samanlainen kuin niitä ympäröivän Libyan aavikon hiekankin.

Olettamuksemme kannalta on erittäin tärkeää tietää, milloin tektiitit ovat ilmaantuneet maapallon pinnalle. W. Gentner ja J. Zähringer esittävät tutkimusaineistossaan arvioita erilaisten tektiittien iästä, jotka on saatu kalium-argonmenetelmän avulla. Heidän arvionsa mukaan tektiittien, muun muassa ns. australiittien ikä on suunnilleen miljoona vuotta. H. Baker kuitenkin antaa täysin perustellusti aivan toisia lukuja määritellen australiittien iäksi vain noin viisi tuhatta vuotta.

On löydettävä uusi, riippumaton menetelmä näiden erikoislaatuisten muodostumien iän määrittämiseksi, jotta saataisiin aikaan selvyys tässä oleellisessa kysymyksessä.

Koska kaikille tektiiteille on ominaista se, että ne ovat syntyneet erittäin korkean lämpötilan vaikutuksesta, niihin voidaan soveltaa ns. termoluminisenssimenetelmää, jota G. Kennedy ja L. Knopoff aivan hiljattain (1959) käyttivät ensi kerran menestyksellisesti vanhojen saviastioiden iän

määrittelyssä *. Tätä menetelmää ei toistaiseksi vielä ole kehitetty riittävästi ja se on siitä syystä epäluotettavampi kuin tunnettu radiohiilimenetelmä. Radiohiiliajoitusta voidaan kuitenkin käyttää vain hiilipitoisten löydösten (luurankojen, kasvien ym.) iän määritykseen ja vain siinä tapauksessa, että niiden ikä ei ylitä 20—30 tuhatta vuotta. Muihin tapauksiin hiiliajoitus ei sovellu. Termoluminisenssiajoituksen avulla voidaan periaatteessa määritellä kaikkien korkean lämpötilan vaikutuksesta syntyneiden muodostumien, esimerkiksi laavan, poltetun tiilen, keramiikkaesineiden tai tektiittien ikä aina sataan vuosituhanteen asti.

Tätä menetelmää kannattaisi nähdäksemme soveltaa erään muinaisaikojen mahtavan muistomerkin, Baabelin tornin iän määrittelemiseksi. Kolme nykypäiviin säilynyttä tornin kerrosta on kuten tunnettua muurattu poltetuista tiilistä ja torni sijaitsee puheena olevalla seudulla. Tutkijain kuvausten mukaan rakennuksessa on nähtävissä tulen polttamia ja sulaneita paikkoja. Mikä on aiheuttanut sellaista sulamista ja milloin se on tapahtunut? Nämä kysymykset, jotka mahdollisesti liittyvät ongelmaamme, voidaan ratkaista termoluminisenssimenetelmän avulla.

Sen lisäksi, mitä tässä on sanottu tektiiteistä, on tärkeää tutkia huolellisesti Libyan aavikon aluetta, jonka maantieteellinen asema on 22°18′ pohj. leveyttä ja 25°30′ itäistä pituutta. Mainittu alue muistuttaa E. Cohenin mukaan räjähdyksen muodostamaa kraatteria.

4. Muinaisaikojen kirjallisten muistomerkkien (papyrusten, ostrakon-liuskojen), arkkitehtonisten rakennelmien geometristen muotojen, kalliopiirrosten ym. analyysi herättää erityistä mielenkiintoa. Sitä varten on luultavasti kehitettävä erikoinen metodiikka ja keksittävä uusia analysointivälineitä, joilla jo sinänsäkin on epäilemätöntä arvoa.

LOPPUSANAT

Edellä esitetty hypoteesi kaipaa lukuisia lisäperusteluja, sekä loogillisia että varsinkin kokeellisia. Mutta jo alustavassa tarkastelussa herää kysymys: miksi otaksutut kosmo-

* Ks. *Science News Letter*, Jan. 16, 1960, p. 35.

nautit eivät ole käyneet planeetallamme toistamiseen viimeisten vuosituhansien kuluessa?

Ensikertaiset avaruusmatkat (jos niitä todella tehdään) kahden määrätyn taivaankappaleen välillä ovat periaatteessa sattumanvaraisia tapauksia, ja sen vuoksi niiden tiheys määräytyy sellaisten tapausten todennäköisyyden mukaan. Ja koska tuo todennäköisyys on hyvin vähäinen, ovat kahden taivaankappaleen väliset ensikertaiset avaruusmatkat erittäin harvinaisia. Karkeasti arvioiden voidaan kahden perättäisen ensikertaisen matkan väliajaksi määritellä noin kymmenen tuhatta vuotta. Näin ollen, jos otaksutaan jonkin vieraan maailman kosmonauttien käyneen planeetallamme likipitäen viisi tai kuusi tuhatta vuotta sitten, voidaan toisesta maailmankaikkeuden osasta lähtenyttä avaruusalusta odottaa tänne vasta muutaman tuhannen vuoden kuluttua.

Asia on kuitenkin toinen, kun tulee kysymys kahden taivaankappaleen välisistä toistuvista avaruusmatkoista. Jos maailmankaikkeuden jonkin planeettajärjestelmän kosmonautit ovat jo käyneet kerran Maassa, eivät heidän seuraavat käyntinsä enää tapahdu sattumanvaraisesti, vaan ne suunnitellaan ennakolta ja tarkoituksellisesti. Sen vuoksi toistuvien vierailujen täytyy tapahtua huomattavasti tiheämpään kuin ensikertaisten avaruusmatkojen.

Miksi sitten planeetallemme ei ole saapunut viimeksi kuluneina vuosituhansina yhtään avaruusalusta siltä taivaankappaleelta, jonka kosmonautit olettamuksemme mukaan ovat jo kerran käyneet täällä?

Vastaus tähän kysymykseen vaatisi joukon varsin epätodennäköisiä lisäolettamuksia, jos tällöin edellyttäisimme sanottujen kosmonauttien ehdottomasti saapuneen oman Aurinkokuntamme toiselta planeetalta tai toisesta läheisestä planeettajärjestelmästä. Maailmankaikkeuden etäisistä osista matkaavien kosmonauttien kannalta taasen planeettamme enempää kuin koko Aurinkokuntammekaan ei eroa muiden samankaltaisten järjestelmien suunnattomasta paljoudesta eikä kenties siitäkään syystä houkuttele uusimaan vierailua.

Tämä voidaan tulkita toisin. Olettakaamme, että Maassa käyneet kosmonautit ovat niin kaukaisen maailman asukkaita, että he, lähdettyään planeetaltamme useita tuhansia vuosia sitten, ovat yhä vielä paluumatkalla omaan planeettajärjestelmäänsä. Muistutamme vielä kerran, että ajankulku liikkuvassa avaruusaluksessa on toinen kuin "liikkumattomalla"

maapallolla. Siitä johtuu, että kosmonautit yhtä vähän kuin heidän mukaansa ottama "ihmisen poikakaan" eivät suinkaan ole tulleet tässä ajassa tuhansia vuosia vahemmiksi.

Aluksen lentonopeudesta riippuen he laskevat paluumatkaan kuluvaa aikaa vuosikymmeninä ja ehkä yksittäisinä vuosinakin. Maassa sen sijaan täytyy kulua muutamia vuosituhansia, ennen kuin nämä kosmonautit tai toiset samalta taivaankappaleelta lähteneet avaruusmatkailijat ehtivät tehdä toisen lentomatkan planeetallemme.

Kysymys siitä, onko Maassa käynyt muiden maailmojen asukkaita, voidaan ratkaista kokonaisuudessaan vain monien tiedonalojen asiantuntijain — historikkojen, arkeologien, tähtitieteilijäin, fyysikkojen, kemistien ym. — yhteisin ponnistuksin. Kokonaiskuvan täydentämiseksi sekä mielenkiinnon herättämiseksi vakavia tutkimuksia kohtaan on tähän artikkeliin koottu eräitä kirjoittajalle enemmän tai vähemmän tuttuja ja enemmän tai vähemmän vakuuttavia tosiasioita. Lopullisesti tämä kysymys voidaan ratkaista vain kokeellisilla tutkimuksilla, jotka suoritetaan huolellisesti harkitun ohjelman mukaisesti käyttäen apuna kaikkia nykyaikaisia analyysimenetelmiä.

Lopuksi haluan tehdä erään huomautuksen.

Jos muiden taivaankappaleiden kosmonautit ovat todellakin käyneet planeetallamme vuosia sitten, he ovat ilmeisesti jättäneet johonkin paikkaan maapallolla erikoisen sanoman. Sellaisen asiakirjan täytyy kiistämättä sisältää runsaasti erilaisia tietoja maailmankaikkeudesta sekä muilta järjellisten olentojen tiedon ja toiminnan aloilta. Näitä tietoja ja mahdollisia teknillisten laitteiden näytekappaleita ei ole voitu luovuttaa välittömästi Maan silloisille asukkaille, koska heidän kehitystasonsa on ollut kovin alhainen. On kuitenkin täysin mahdollista, että eräät kehittyneimmät ihmisyksilöt ovat jo silloin omaksuneet erinäisiä tietoja ja käyttäneet niitä myöhemmin todistuksena oman yhteiskuntaryhmänsä mahdista ja taikavoimasta.

Voidaan myös otaksua kosmonauttien huolehtineen siitä, että sanoma säilyisi tuleville, kehittyneemmille ihmispolville, ja kätkeneen sen tarkoitusta vastaavaan suojapaikkaan. Kosmonautit ovat ottaneet huomioon, että jäljet heidän oleskelustaan maapallolla voivat kadota kokonaan, siksi he ovat jättäneet näkyviin muutamia suuria, selvästi erottuvia ja kauan

kestäviä rakennelmia ja muistomerkkejä helpottaakseen jätetyn asiakirjan löytämistä.

Näiden rakennelmien tarkoituksena on toisaalta vihjata kosmonauttien käyntiin ja oleskeluun ja toisaalta palvella maastomerkkinä varsinaisen, seikkaperäisiä tietoja sisältävän asiakirjan löytämiseksi. Jos todetaan sitovasti vierailta planeetoilta tulleiden olentojen käyneen Maassa, on tällä toteamuksella oleva paitsi suurta tieteellistä arvoa myös valtava merkitys ihmiskunnan sivilisaatiolle, jonka kehityksessä se voi aiheuttaa oleellisen harppauksen eteenpäin.

Sillä seikalla, ovatko kosmonautit käyneet Maassa vuosituhansia vai miljoonia vuosia sitten, ei ole kovinkaan oleellista merkitystä. Siksi on vähintään yhtä tärkeää eritellä kaikkia tosiasioita, jotka puhuvat sen puolesta, että kosmoksesta saapuneet tulokkaat ovat käyneet planeetallamme hyvin kaukaisessa menneisyydessä.

Tästä näkökulmasta on aiheellista kiinnittää erityistä huomiota neuvostoliittolaisessa ja ulkomaisessa lehdistössä viime aikoina julkaistuihin uutisiin erilaisista löydöistä ja tosiasioista, jotka pakottavat olettamaan, että tuntemattomia astronautteja on todennäköisesti käynyt planeetallamme.

Luonnollisesti on ennen kaikkea tarkistettava näiden löytöjen ja tosiasioiden paikkansapitävyys ja sitten eriteltävä niitä kaikinpuolisesti. Nähdäksemme tällöin voidaan ottaa työhypoteesiksi se olettamus, että nämä löydöt ovat peräisin maapallon ulkopuolelta.

Marsin kuut ovat Aurinkokuntamme kiinnostavimpia ja arvoituksellisimpia kappaleita. Kuten tunnettua, suuri englantilainen satiirikko Jonathan Swift lausui ensimmäisenä julki ajatuksen, että Marsin ympärillä kiertää kaksi pientä seuralaista. Selostaessaan Laputan tieteenharjoittajain problematiikkaa (joka on monissa suhteissa säilyttänyt ajankohtaisuutensa meidänkin päivinämme) hän kirjoitti v. 1726: "He (so. laputalaiset astronomit) ovat myös havainneet kaksi pienempää tähteä eli seuralaista, jotka kiertävät Marsia; sisempi niistä on täsmälleen kolmen Marsin halkaisijan päässä mainitun kiertotähden keskipisteestä, ulommainen viiden; edellinen suorittaa kierroksensa kymmenessä tunnissa, jälkimmäinen kahdessakymmenessä yhdessä ja puolessa, joten niiden kiertoaikojen neliöt suhtautuvat toisiinsa jokseenkin samoin kuin niiden etäisyyksien (Marsin keskipisteestä) kuutiot, mikä selvästi osoittaa niiden tottelevan samaa painovoiman lakia, joka johtaa kaikkien muiden taivaankappaleiden liikkeitä..."

(Professori Josef Šklovskin kirjasta *Maailmankaikkeus, elämä, järki*)

Mihail Vasiljev ja *Sergei Guštšev*

MARSIN KEINOTEKOISET SEURALAISET

(Professori J. Šklovskin haastattelulausunto)

Salaperäinen Mars. Salaperäinen maailma lähinaapurinamme Aurinkokunnassa. Rubiinin lailla loistava tähti, jonka entisaikojen ihmiset "määräsivät" sodanjumalan asuinsijaksi.

Mars ei ole vain naapuri, se on Maan kaksoisplaneetta. Sen vuorokausi on melkein yhtä pitkä kuin Maan vuorokausi — Mars pyörähtää akselinsa ympäri 24 tunnissa 37 minuutissa. Marsin kiertoakseli on kallistunut ratatason suhteen melkein samalla tavoin kuin Maan akselikin. Sen vuoksi Marsissa tapahtuu melkein samanlainen vuodenaikojen vaihtelu kuin Maassa.

Marsia ympäröi ilmakehä, tosin paljon harvempi kuin Maata. Siinä leijuu toisinaan pilviä, vaikkakin vähemmän kuin Maan ilmakehässä. Planeetan maaperää peittää usein valkoinen huurre. Marsin ilmakehässä syntyy auringonnousun edellä aamu-usvaa. Ilmakehän kemiallinen kokoomus eroaa jyrkästi meikäläisen ilman kokoomuksesta. Joka tapauksessa on epäilemätöntä, että Marsin ilmakehä sisältää huomattavasti vähemmän vettä ja happea kuin meidän ilmamme.

Marsin napoja peittää talvella valkoinen lumi- tai jääkalotti. Keväisin nämä kalotit sulavat ja kutistuvat, syksyisin laajenevat. Marsin tähtitieteilijät voisivat luultavasti nähdä kaukoputkella jotain samankaltaista tapahtuvan meilläkin.

Mutta paljon on Marsissa sellaistakin, mitä ei ole kotiplaneetallamme.

Marsissa ei ole valtameriä, ei liioin sisämeriä eikä edes järviä.

Siellä ei ole vuoria, ei kallioita eikä korkeita kukkuloita. Marsin pinta on sileä kuin biljardipallo.

Ilmasto on siellä ankara, onhan Mars puolitoista kertaa kauempana Auringosta kuin oma planeettamme.

Lisäksi Marsissa on vielä ihmeellisiä muodostumia, joita ei ole Maassa. Italialainen tutkija Angelo Secchi havaitsi ne ensi kerran sata vuotta sitten, v. 1859. Hän nimitti niitä kanaviksi.

Kanavien olemassaolon vahvisti toinen italialainen tähtitieteilijä Giovanni Schiaparelli. Hän julkaisi v. 1893 artikkelin, jossa esitti ensimmäisenä olettamuksen kanavien keinotekoisesta alkuperästä.

Ja siitä lähtien on jatkunut suuri kiista, mitä nuo kanavat oikeastaan ovat ja kuka ne on rakentanut.

Ratkaisevan sanan tässä kiistassa joutui sanomaan neuvostoliittolainen tähtitieteilijä Gavril Tihov. Hän valokuvasi kanavat ensi kerran. Ja hän todisti, että nuo geometrisesti säännölliset viivat, jotka peittävät verkon lailla koko Marsin pintaa, ovat kasvillisuuden muodostamia kaistoja ja että kasvillisuus peittää myös planeetan kasvoissa olevia tummia läikkiä — niin sanottuja meriä.

Onko siis Marsissa elämää? Mutta kuinka korkealle tasolle se on kehittynyt naapuriplaneetallamme? Onko sen kehitys pysähtynyt alimpien kasvien — sammalien ja jäkälien — asteelle vai lentelevätkö mehiläiset ja perhoset Marsin kasvimaailman upeiden ja kirkasväristen kukkien keskellä? Kenties Marsin "merien" viidakoissa lymyää korkeampiakin eläimiä? Tai vieläpä... Jospa Schiaparellin nerokas ennakkonäkemys olikin oikea, ja Marsissa asuu älyllisiä olentoja.

Ja vielä: onko Mars todellakin kuoleva maailma, jonka kukoistuskausi on jäänyt kauas taakse? Vai onko se päinvastoin jäänyt kehityksessään jälkeen Maasta? Vai ovatko nämä kaksi maailmaa kehittyneet Aurinkokunnassa rinta rinnan siirtyen melkein samanaikaisesti askelmalta toiselle?

Eikö nykypäivien tähtitiede voi luoda uutta valoa tähän ongelmaan? Eivätkö tiedemiehemme kykene analyyttisen ajattelun voimalla ylittämään kosmisen avaruuden valtamerta ja määrittelemään välillisten tunnusmerkkien nojalla, mitä

Maan ensimmäiset astronautit kohtaavat siellä, naapuriplaneetallamme?

Tunnettu neuvostolainen tiedemies, fysiikan ja matematiikan tohtori Josef Šklovski esitti hiljattain uuden hypoteesin Marsin kuiden synnystä. Oppineen todistelut ja rohkeat päätelmät herättivät mitä vilkkainta mielenkiintoa. Ja siksi pyysimme tiedemiestä kertomaan tämän ongelman kiinnostavimmista yksityiskohdista.

FOBOS JA DEIMOS. MITÄ OLEMME TIENNEET NIISTÄ?

— Nähdäkseni pitää ennen kaikkea selvittää, mitä nykyisellä tieteellä on sanottavaa Marsin kuista, lausui professori.

— Marsilla on kaksi pientä seuralaista — Fobos ja Deimos, jotka nimet käännettynä merkitsevät "kauhu" ja "pelko". Molemmat seuralaiset löysi amerikkalainen astronomi Hall vuonna 1877. Lähempänä Marsia oleva Fobos kiertää miltei ympyränmuotoista rataa, jonka säde on 9 476 km, toisin sanoen noin 6 000 kilometrin korkeudessa planeetan pinnasta. Se tekee yhden kierroksen Marsin ympäri 7 tunnissa 39 minuutissa. Muistakaamme, että Marsin vuorokauden pituus on 24 tuntia 37 minuuttia. Fobos on koko Aurinkokunnassa ainoa kuu, jonka kiertoaika on planeetan vuorokautta lyhempi.

Myöskin Deimos kiertää ympyränmuotoista rataa 23 500 kilometrin säteellä. Sen täysi kierros Marsin ympäri kestää 30 tuntia 18 minuuttia. Molemmat kuut ovat kooltaan vähäisiä ja liikkuvat Marsin ekvaattoritasossa.

Marsin kuita on vaikea nähdä, sen vuoksi ne on keksittykin verraten myöhään. Suotuisissa havainto-olosuhteissa ne kuitenkin näkyvät 12.—13. suuruusluokan tähtinä (normaali ihmissilmä erottaa kuulakkaana yönä enintään viidennen tai kuudennen suuruusluokan tähtiä). Marsin seuralaiset näkyisivät keskivahvassa kaukoputkessa, elleivät ne olisi niin lähellä kirkasta planeettaa.

...Marsin pinnalla seisovalle havaitsijalle avautuisi tavattoman kiinnostava näkymä. Hän näkisi Foboksen nousevan lännestä, kiiruhtavan koko muuta tähtitaivasta vastaan ja laskevan itäisen taivaanrannan taakse. Tämän Marsin kuun näkyvä läpimitta olisi suunnilleen kolmannes oman Kuumme läpimitasta ja valovoima noin 25 kertaa pienempi kuin Maan

täysikuulla. Havaitsija näkisi myös melkein liikkumattoman kirkkaan tähtösen — se on hitaasti siirtyvä, miltei saman paikan yläpuolella pysyvä Deimos.

Valitettavasti ei nykyisillä optillisilla havaintovälineillä kyetä mittaamaan Marsin kuiden halkaisijoita. Vain tietäen niiden kirkkauden ja otaksuen niiden heijastuskyvyn samaksi kuin Marsin heijastuskyky (joka on 15 %), voidaan laskea Marsin kuiden suuruus. Tällainen laskelma antaa Foboksen läpimitaksi likimain 16 kilometriä ja Deimoksen vastaavasti 8 km.

Todennäköisesti niiden heijastuskyky on kuitenkin suurempi kuin Marsin. Niinpä Marsin seuralaisten väri on eräiden havaintojen mukaan valkoinen eikä punertava, kuten itse planeetan pinta. Jos otaksumme kuiden heijastuskyvyn suuremmaksi kuin laskelmissa käytetty arvo, se merkitsee niiden olevan vielä pienempiä.

Marsin kuiden massan suoranaisia mittauksia ei ole suoritettu. Jos oletamme niiden ominaispainon vastaavan tavallisten vuorilajien ominaispainoa, saamme tulokseksi, että Foboksen massa on miljardi kertaa Marsin massaa pienempi. Deimoksen massa on noin kymmenesosa Foboksen massasta.

Siinä onkin lyhyesti sanottuna kaikki, mitä nykyajan tiede on saanut selville naapuriplaneettamme seuralaisista.

Missä suhteissa Marsin seuralaiset eroavat Aurinkokunnan muiden planeettojen kuista?

Ennen kaikkea siinä, että ne ovat tavattoman pienikokoisia. Niin pieniä kuita ei ole yhdelläkään planeetalla, ellei oteta lukuun Maan keinotekoisia sputnikkeja. Toiseksi ne ovat tavattoman lähellä planeettaansa. Se, että Foboksen kiertoaika on Marsin pyörähdysaikaa lyhyempi, on suorastaan ainutlaatuinen ilmiö Aurinkokunnassamme.

Yksikään toinen toistaan seuranneista kosmogonisista hypoteeseista ei ole kyennyt selittämään näiden merkillisten kuiden syntyä. Jos esimerkiksi otaksumme niiden olevan Marsin sattumalta mukaansa sieppaamia asteroideja, jää käsittämättömäksi, miksi ne liikkuvat miltei ympyränmuotoisia ratoja, jotka sijaitsevat tarkalleen planeetan ekvaattoritasossa.

Toisella Marsin kuulla on vielä eräs hämmästyttävä ominaisuus, joka erottaa sen kaikista muista Aurinkokunnan kuista.

Amerikkalainen tiedemies S. Sharpless suoritti v. 1945 sarjan Marsin kuiden havaintoja ja vertasi tuloksia aikaisempiin, muun muassa venäläisen astronomin Herman Struven vuosisadan alussa saamiin havaintotuloksiin. Struven havainnoille oli ominaista suuri tarkkuus. Hän oli määritellyt kaikki Foboksen ja Deimoksen liikkeitä luonnehtivat rataelementit ja mitannut erittäin tarkasti kummankin aseman radallaan. Näiden tietojen nojalla voidaan laskea taivaanmekaniikan lakien mukaisesti suurella tarkkuudella kiertolaisten asema radallaan mitä tahansa tulevaa hetkeä varten. Osoittautui, että Foboksen teoreettisesti laskettu asema ei käynyt yhteen H. Struven havaintojen kanssa, vaan poikkesi niistä. Poikkesi suunnattomasti — vain muutaman vuosikymmenen aikana Fobos oli mennyt radallaan kokonaista 2,5 astetta edelle lasketusta pisteestä! Se oli selittämätön tapaus, suoranainen skandaali taivaanmekaniikassa!

SKANDAALI TAIVAANMEKANIIKASSA

Kun kerran Fobos oli kiihdyttänyt tuona aikana liikettään, sen oli täytynyt tulla lähemmäksi Marsin pintaa. Juuri siten tapahtuu Maan keinotekoisille sputnikeille: ilmakehän vastus jarruttaa niitä, ne laskeutuvat alemmaksi, mutta kiihdyttävät samalla vauhtiaan.

Muutokset Foboksen liikkeen luonteessa ovat niin suuria, että voidaan sanoa varmuudella: me olemme läsnä seuraamassa taivaankappaleen hidasta kuolinkamppailua. Sillä Foboksen täytyy pudota jo noin 15 miljoonan vuoden kuluttua Marsiin. Tähtitieteellisessä mittakaavassa se on hyvin lyhyt aika.

Miten voidaan selittää Foboksen kiihtyvä liike? Ulkomaisessa tieteellisessä kirjallisuudessa on tälle kysymykselle omistettu useita tutkimuksia. On esitetty kaksi mahdollista sellaisen jarrutuksen syytä. Ensiksikin kuuta ympäröivän väliaineen vastus — sama syy, joka aiheuttaa Maan sputnikkien jarrutuksen. Laskelmat, joita tunnettu amerikkalainen tähtitieteilijä F. Whipple teki yhdessä F. Kerrin kanssa, eivät kuitenkaan tue mainittua olettamusta. Sitä varten olisi pitänyt edellyttää tuon väliaineen tiheyden olevan 6 000 kilometrin korkeudessa 3×10^{-16} g/cm^3. Jos tuo väliaine on planeettainvälistä ainetta (jonka tiheys saattaa yleensä

puhuen olla Marsin ympäristössä suurempi kuin lähellä Maata), niin on käsittämätöntä, miksi se ei jarruta kauempana liikkuvaa Deimosta. Mutta ehkäpä se onkin Marsin ilmakehää? Maan ilmakehällä on sellainen tiheys 750 kilometrin korkeudessa. Marsin pienemmästä vetovoimasta huolimatta sen ilmakehän tiheys ei kuitenkaan voi olla niin suuri 6 000 kilometrin korkeudessa. Tehtyäni vastaavat laskelmat tulin vakuuttuneeksi, että siinä tapauksessa Marsin ilmakehä olisi hajonnut jo muutaman kymmenen miljoonan vuoden kuluessa.

Toisena mahdollisena syynä Foboksen liikkeen kiihtymiseen voivat olla vuoksi-ilmiöt. Koska Marsissa ei ole laajoja avoimia vesistöjä, on otettava huomioon vain planeetan kiinteässä kuoressa tapahtuvat vuoksi-ilmiöt. Tunnettu englantilainen tähtitieteilijä H. Jeffreys, joka on etevimpiä vuoksi-ilmiöiden erikoistuntijoita, tarkasti hiljattain täsmällisin matemaattisin menetelmin tämän hypoteesin paikkansapitävyyden. Hänen laskujensa mukaan Marsin kiinteässä kuoressa tapahtuvat vuoksi-ilmiöt voivat selittää vain yhden kymmenestuhannesosan Foboksen havaitusta kiihtyvyydestä. Jeffreys tosin oletti tällöin, että Marsin kimmoisuus- ja sitkausominaisuudet ovat samanlaiset kuin Maankin.

Mutta ehkäpä Marsilla onkin täysin erilainen kimmoisuus, sitkaus ja rakenne kuin Maalla. Jeffreys nojaa laskuissaan riittämättömästi perusteltuun olettamukseen, joten ne eivät ole luotettavia. Viime aikana suorittamamme laskelmat kuitenkin osoittavat, että jos hyväksytään Foboksen jarrutuksen syyksi vuoksi-ilmiöt, on samalla hyväksyttävä väite, että koko taivaankappale on ollut olemassa enintään 500 miljoonaa vuotta. Tämä on juuri se aika, jonka kuluessa Foboksen olisi pitänyt laskeutua uloimmalta mahdolliselta radaltaan nykyiseen asemaansa. Sillä jos sen alkuperäinen rata olisi ollut tuon uloimman mahdollisen radan ulkopuolella, ei Marsin vuoksikitkan vaikutus enää olisi lähentänyt Fobosta Marsiin, vaan olisi loitontanut sitä. Samoin Maan vuoksi-ilmiöiden vaikutus loitontaa meidän Kuutamme. Marsin tapauksessa sellainen uloin mahdollinen rata sijaitsee noin 20 000 kilometrin etäisyydellä planeetasta. Deimos liikkuu tämän radan ulkopuolella eikä niin ollen voi milloinkaan lähestyä Marsia vuoksikitkan vaikutuksesta.

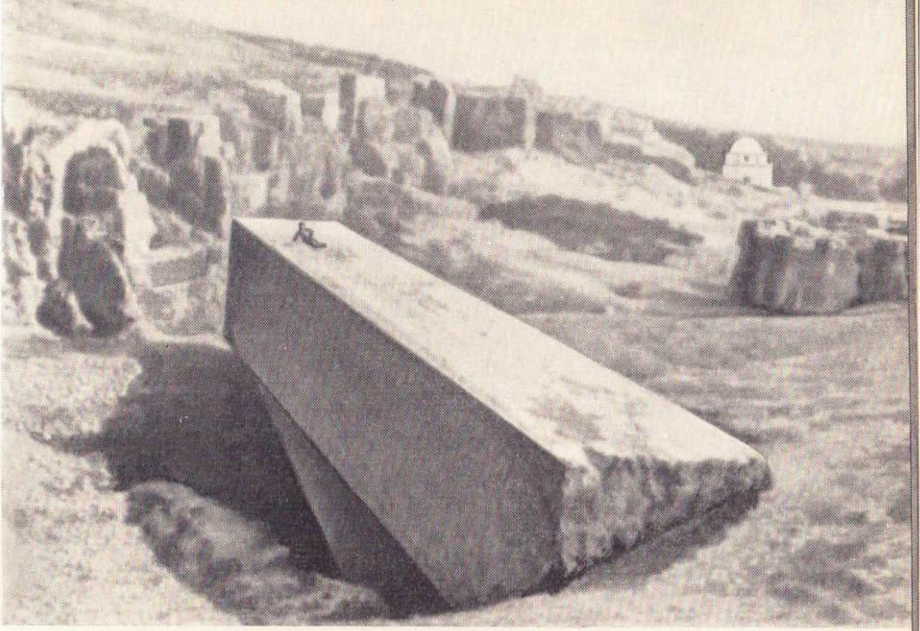

Kuva 1
Kivilouhokseen jätetty jättimäinen kiviharkko

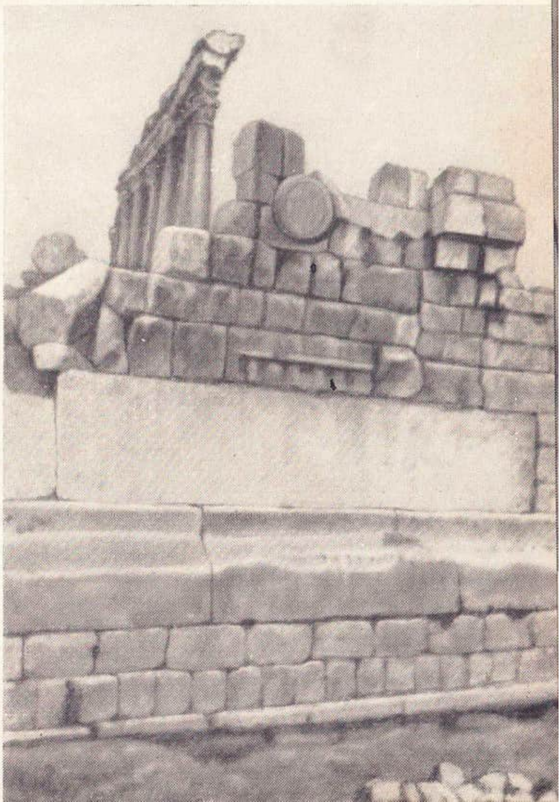

Kuva 2
Baalbekin terassin jättimäisiä kiviharkkoja

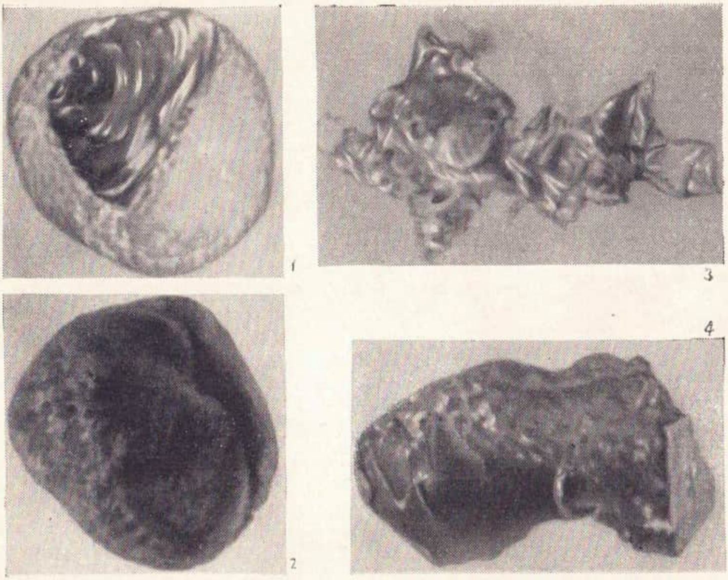

Kuva 3 Libyan lasitektiittejä (1, 2)
Filippiinien tektiitti (3)
Indo-Kiinan tektiitti (4)

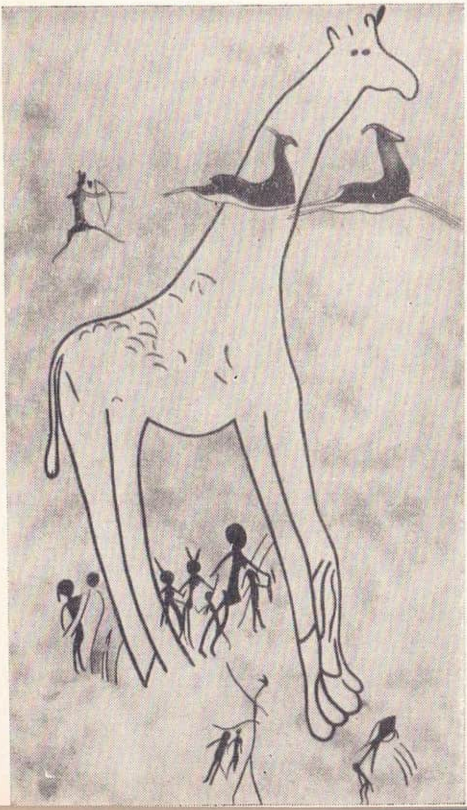

Kuva 4
Kalliopiirroksia Tassilin aavikolla

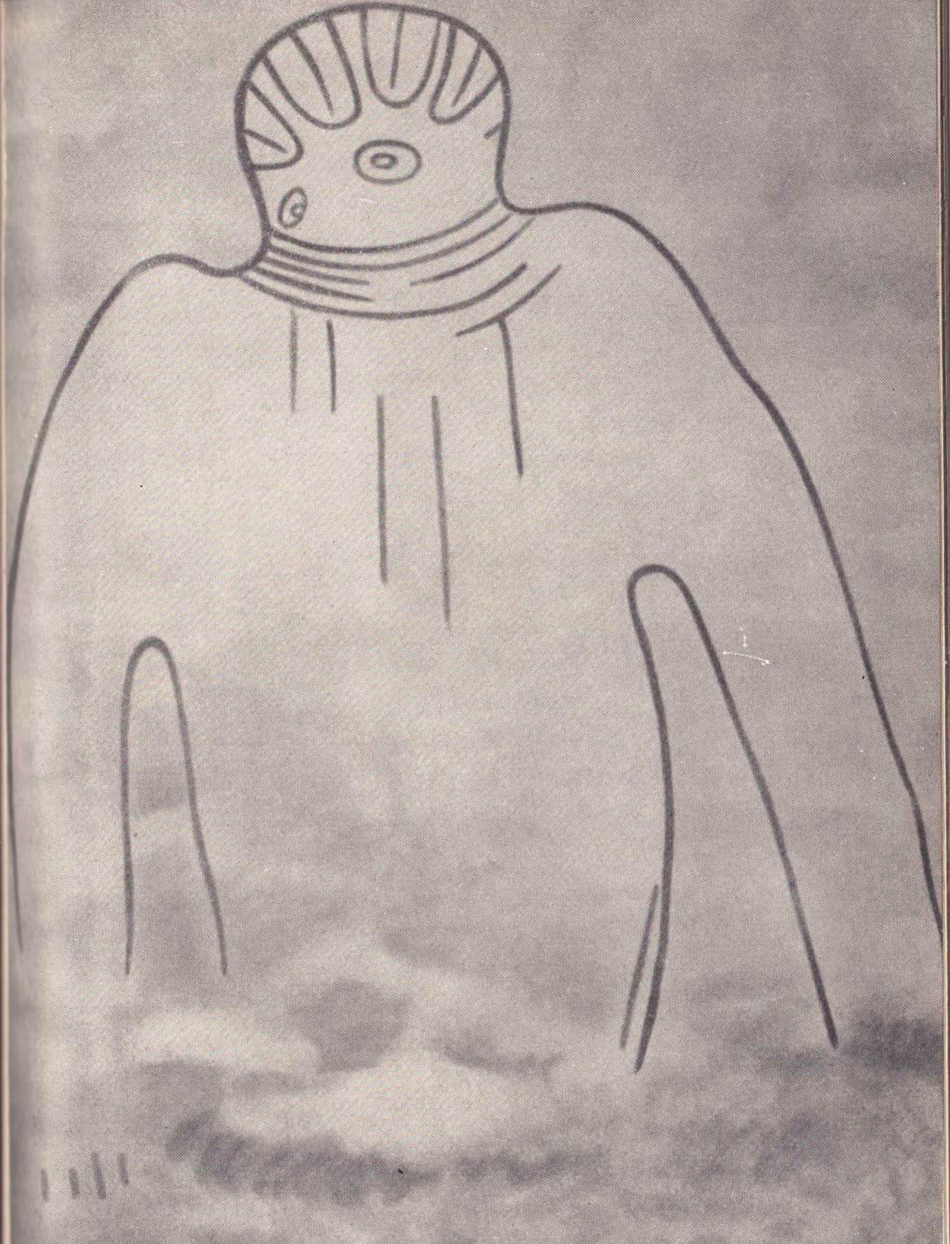

Kuva 5
Kuuden metrin korkuinen kalliopiirros, jolle Henri Lhote on antanut nimen "Marsilaisten suuri jumala"

Kuva 6
Kalliopiirroksia Tassilin aavikolla

Tällä tavoin määritelty Foboksen ikä — 500 miljoonaa vuotta — on kuitenkin luvattoman lyhyt verrattuna Marsin ikään, joka on n. viisi miljardia vuotta. Marsissa 500 miljoonaa vuotta sitten vallinneet olosuhteet eivät ole voineet erota kovinkaan suuresti nykyisistä. Niin monimutkainen prosessi kuin planeetan ekvaattoritasossa miltei ympyränmuotoisia ratoja kiertävien seuralaisten syntyminen on ollut mahdollista vain sillä etäisellä kaudella, jolloin Mars muodostui "esiplanetaarisesta pilvestä", tai hiukan myöhemmin, kun Mars oli vielä aivan "nuori" ja olosuhteet siellä erosivat jyrkästi nykyisistä. Siksi voimme tehdä johtopäätöksen, että Foboksen havaittava kiihtyvyys ei aiheudu vuoksi-ilmiöistä.

Tällaisia ovat ne Foboksen liikkeen säännöttömyyksien syyt, joita on tarkasteltu tieteellisten julkaisujen palstoilla. Ilmiöön voi silti olla vielä muitakin syitä. Olen yrittänyt keksiä ja ottaa tarkasteltavaksi ne kaikki.

Emme tietenkään voi kiistää sitä mahdollisuutta, että Marsia ympäröi voimakas magneettinen kenttä. Koostuipa Fobos mistä tahansa, sen aineksilla täytyy ehdottomasti olla jonkin verran sähkönjohtokykyä. Mahdollisesti sillä kokonaisuudessaankin on tietynlainen sähköinen varaus. Näissä tapauksissa Marsin magneettikenttä jarruttaisi Foboksen liikettä. Suorittamani matemaattiset laskelmat osoittivat kuitenkin myös tämän olettamuksen mahdottomaksi.

Lopuksi, eihän yleisesti puhuen voida pitää mahdottomana sitäkään, että Foboksen kiihtyvä liike tapahtuu taivaanmekaniikan lakien mukaisesti — Deimoksen, Auringon ja toisten planeettojen vetovoiman vaikutuksesta. Näiden kaikkien syiden pitäisi kuitenkin (sen osoittavat taas laskelmat) vaikuttaa voimakkaammin Deimoksen eikä Foboksen liikkeeseen. Mutta kaikkihan tapahtuu päinvastoin.

Näin muodoin olen tullut johtopäätökseen, ettei Marsin kuiden syntyä enempää kuin Foboksen liikkeessä ilmeneviä kummallisuuksiakaan voida selittää minkäänlaisilla luonnollisilla syillä.

Eriteltyäni ja hylättyäni kaikki ajateltavissa olevat Foboksen jarrutuksen syyt päädyin seuraavaan lopputulokseen. Luultavasti juuri ilmakehän ylimpien, tavattoman harvojen kerrosten jarruttava vaikutus esittää tässä ratkaisevaa osaa. Mutta sitä varten että tuo jarrutus voisi muodostua näin huomattavaksi — kun otetaan huomioon Marsin ilmakehän äärimmäisen vähäinen tiheys niin suuressa

korkeudessa —, täytyy Foboksella olla hyvin pieni massa ja niin ollen myös pieni keskimääräinen tiheys, suunnilleen tuhat kertaa veden tiheyttä pienempi.

Mutta voiko täyteinen kiinteä kappale olla niin harvaa, luultavasti jopa ilmaa harvempaa ainetta? Ei tietenkään! Voidaan kylläkin kuvitella, ettei Fobos ole yhtenäinen kappale, vaan eräänlainen pienen pienten, toisistaan huomattavan välimatkan päässä leijuvien hiukkasten muodostama pilvi. Laskelmat kuitenkin osoittavat, että sellainen pilvi hajaantuisi väistämättömästi pitkin sen kiertorataa ja muuttuisi osapuilleen Saturnuksen kuuluisien renkaiden kaltaiseksi muodostumaksi. Ja jäljelle jää vain yksi keino sovittaa yhteen Foboksen kiinteän olotilan, muodon muuttumattomuuden ja äärimmäisen pienen keskitiheyden vaatimukset. Täytyy olettaa, että Fobos on ontto, sisältä tyhjä tavallaan kuin säilykerasia, josta on poistettu sisällys.

MARSIN SEURALAISETKO ONTTOJA RAKENNELMIA? NIIN!

Voiko sitten luonnollinen kosminen kappale olla ontto? Ei ja vielä kerran ei! Niin muodoin Fobos on syntynyt keinotekoisesti. Toisin sanoen, Fobos on Marsin keinotekoinen seuralainen. Deimoksen ominaisuuksissa ilmenevät eriskummallisuudet, jos kohta vähemmän silmiinpistävät kuin Foboksella, antavat aihetta olettamukseen, että sekin on keinotekoista alkuperää.

Mutta ehkäpä Marsin seuralaiset ovat liian suurikokoisia ollakseen keinotekoisia rakennelmia?

Tietysti Marsin keinotekoiset seuralaiset ovat melko suuria kooltaan. Niiden massat voivat olla suuruudeltaan likimain sata miljoonaa tonnia ja jopa enemmänkin. Sellaisten tekokuiden rakentaminen ei silti ole älyllisille olennoille ratkaisematon insinööritaidollinen tehtävä. Sitä paitsi painovoiman haittojen puuttuessa kosmisten rakenteiden mittoja rajoittavat tekijät menettävät suureksi osaksi merkityksensä. Tuskin voidaan epäillä, että lähimpien vuosisatojen perspektiivissä samanlaisia jättiläistekokuita tullaan rakentamaan myös Maan ympärille. Sellaisen tehtävän ratkaisun teknilliset suuntaviivat ovat selvillä jo nyt, ja tekokuiden rakentamisen yhteiskunnallinen tarve on ehdottomasti heräävä. Tulevai-

suudessa näet tarvitaan kosmisia observatorioita, laboratorioita ja välilaskuasemia kaukaisille matkoille lähteviä avaruusaluksia varten. On aivan ilmeistä, että kaikki tiedemiesten ja astronauttien tarvitsemat monimutkaiset ja isokokoiset laitteet sekä koneistot voidaan sijoittaa vain erittäin tilavaan, ei satojen metrien, vaan useiden kilometrien läpimittaiseen avaruussaareen.

Ei tarvitse säikähtää sellaisen tekokuun ja sen laitteiston painoa, joka voi nousta muutamiin kymmeniin miljooniin tonneihin. Rakensivathan ihmiset jo faarao Kheopsin hallituskaudella, noin kolme tuhatta vuotta sitten, yhden sukupolven elinaikana jättimäisen hautakammion, pyramidin, joka painaa lähes 10 miljoonaa tonnia! Ja heillä oli käytettävissään vain kättensä lihasvoima, vipuja sekä puisia ja pronssisia työkaluja. Eikö siis mahtavaa ydinenergiaa hallitseva ihmiskunta kykene suorittamaan vastaavanlaista urotyötä kosmoksessa? Kykenee tietenkin. Ja jo lähimpien vuosisatojen kuluessa, kenties huomattavasti aikaisemmin.

KUKA ON SINGONNUT AVARUUTEEN NUO LENTÄVÄT "PYRAMIDIT"?

Tietenkin sellaiset tekokuut lähetetään riittävän korkealle, useiden Maan säteiden etäisyydelle. Siinä tapauksessa ilmakehän äärettömän harvat jäännökset ja maapallon vuoksiilmiöt jarruttavat niitä niin vähän, että ne voivat pysyä radoillaan satoja miljoonia vuosia — kymmeniä tuhansia kertoja kauemmin kuin koko ihmiskunnan tähänastinen historia on jatkunut. Sellaisista tekokuista tulee verrattomasti kestävämpiä muistomerkkejä kuin auringon, tuulen, sateen ja kylmyyden vaikutukselle alttiit "ikuiset" pyramidit! Kenties Marsin kuutkin ovat sellaisia, ammoisina aikoina kukoistaneen korkean kulttuurin muistomerkkejä.

Marsin nykyiset luonnonsuhteet ovat karut. Sellaiset olosuhteet vallitsisivat meillä kylmällä ylätasangolla, joka olisi kohotettu 18 kilometrin korkeuteen maanpinnan yläpuolelle. Marsin ilmakehässä ei ole juuri ollenkaan happea. Olen varma, ettei siellä ole enää korkeampia elämänmuotoja. Siellä saattaa olla alimpia kasveja, kuten sammalia ja jäkäliä. Mutta pari kolme miljardia vuotta sitten tilanne on todennäköisesti ollut toinen. Monet tähtitieteilijät ovat sitä mieltä,

että Marsin ilmakehässä on siihen aikaan ollut happea ja sen pinnalla on lainehtinut laajoja vesistöjä, meriä ja valtameriäkin. Luultavasti silloin on Marsissa kehittynyt myös älyllisiä olentoja, jotka ovat saavuttaneet korkean kulttuuritason. En yritä edes kuvitella mielessäni heidän konkreettista ulkomuotoaan enempää kuin sitäkään, mitä heille on myöhemmin tapahtunut, mutta tietyssä kehitysvaiheessa heidän on täytynyt väistämättä nousta planeetaltaan avaruuteen. Muuten, Marsissa painovoima on huomattavasti pienempi kuin Maassa, joten avaruusalusten lentoonlähtö on siellä käynyt paljon helpommin. Tuosta heidän uroteostaan ovat jääneet muistoksi nämä "kummalliset kuut" kiertämään planeettaa, joka oli heille kehtona... Samoin kuin Maa meille...

TARVITSEE VAIN ASTUA MARSIN PINNALLE — JA...

— Voidaanko todistaa kokeellisesti, että Marsin kuut ovat keinotekoista alkuperää? kysyimme.

— Voidaan tietysti, vastasi tiedemies.— Paras tapa asian tarkistamiseksi on tietenkin se, että Maan astronautit laskeutuvat välittömästi niiden pinnalle. Mutta sitä joudumme luultavasti odottamaan rohkeimmistakin ennusteluista päätellen useita vuosikymmeniä.

Myös Maasta suoritetut havainnot auttavat selvittämään Marsin kuiden syntyperää. Niinpä olisi erittäin tärkeää tutkia huolellisesti niiden kirkkauden vaihteluja. Kuten tiedetään, asteroidit, jotka ovat useissa tapauksissa kymmeniä kertoja Marsin seuralaisia kookkaampia, eivät yleensä ole muodoltaan pyöreitä. Nehän ovat yksinkertaisesti eriskummallisen näköisiä säännöttömiä kallionlohkareita. Niiden pyöriminen avaruudessa oman painopisteensä ympäri aiheuttaa jyrkkiä jaksoittaisia kirkkauden vaihteluja. Jos esimerkiksi havaitaan Marsin kuiden kirkkauden pysyvän muuttumattomana, mikä viittaa niiden pallomaiseen muotoon, niin sellainen havainto vahvistaa suuresti hypoteesiamme. Jos taasen osoittautuu, että kirkkaus vaihtelee hyvin tiheään, toisin sanoen että kuut pyörivät hyvin nopeasti, on sekin painava argumentti, joka puhuu niiden keinotekoisen alkuperän puolesta. Suuri pyörimisnopeus ei ole ominaista luonnollisille taivaankappaleille, vaikka se tullaan luultavasti antamaan asutuille tekokuille keinotekoisen painovoiman aikaansaamiseksi. Ehkäpä muinoi-

set Foboksen ja Deimoksen rakentajat ovat menetelleet samoin?! Voidaan ajatella muitakin Maasta käsin suoritettavia tutkimuksia.

Tietysti tämä kaikki on tällä haavaa vain työhypoteesi. Mutta...

Mutta Marsin kuiden keinotekoista alkuperää koskeva hypoteesi ei joudu olemaan kauan hypoteesina. Lähivuosina tai ainakin -vuosikymmeninä se joko vahvistetaan uusien, ehdottomasti vakuuttavien tosiasioiden nojalla tai sitten keksitään muita selityksiä Marsin kuiden arvoituksellisiin "merkillisyyksiin".

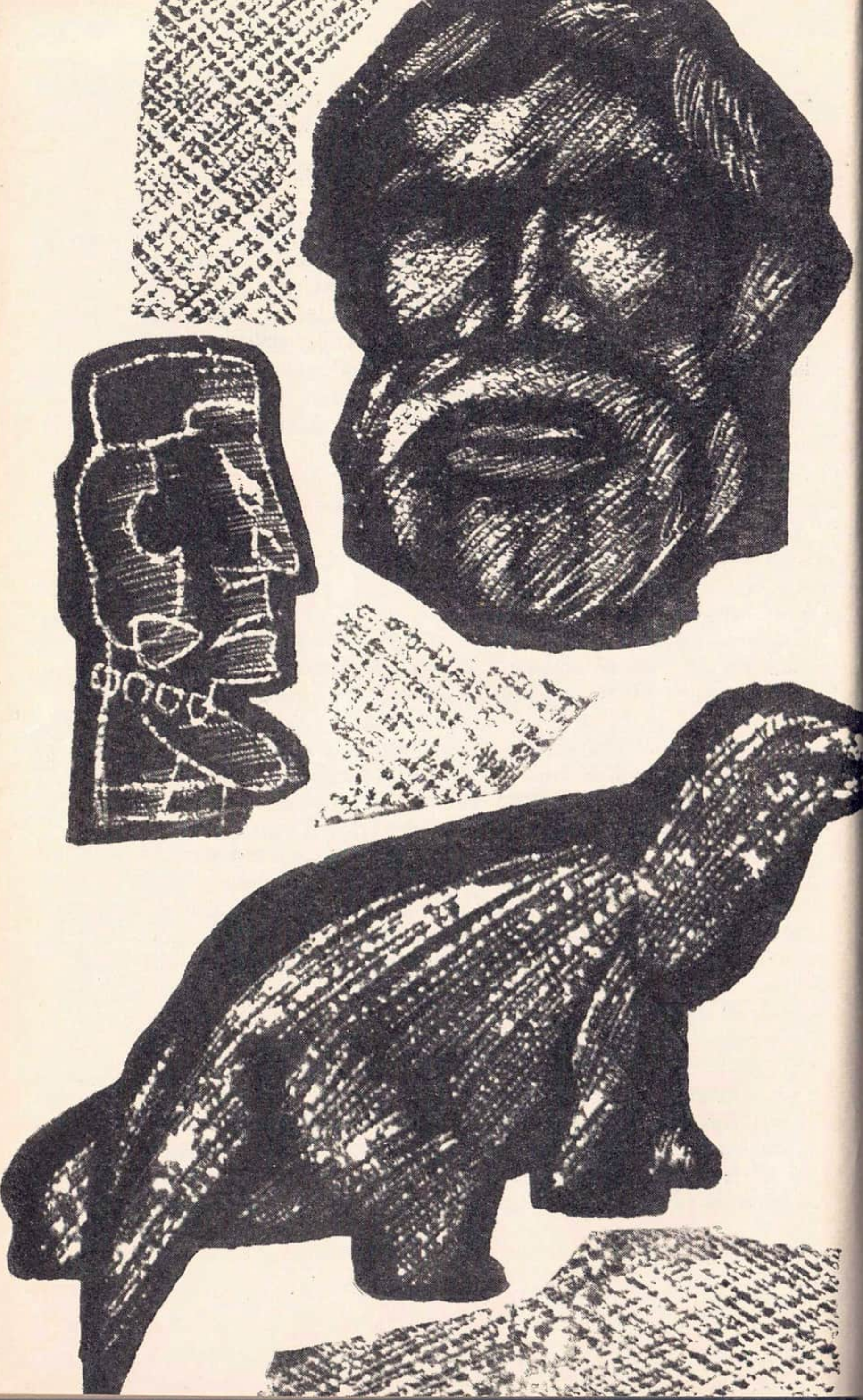

OPPINEET SELVITTELEVÄT ONGELMIA

KADONNUT KAUPUNKI

PRUTIN JA DNESTRIN VÄLIMAALLA

TARINA KITEŽISTÄ, NÄKYMÄTTÖMÄSTÄ KAUPUNGISTA

SUURET VARJOT

ELÄVÄT HARVINAISUUDET

ELEKTRONIT HISTORIAN JÄLJILLÄ

Juri Gurjev

KADONNUT KAUPUNKI

(Mustan meren Atlantis)

VUOSISATOJEN YÖSTÄ

Vene ankkuroitiin Besletka-joen suuhun, vastapäätä Suhumin purjehdusklubin laitureita. Päivä oli alkamassa. Aamuruskon punaama usva tupruili meren yllä.

— Yritetäänkö vielä kerran, Kostja?

Taidehistorian kandidaatti Leonid Servašidze ja sukeltaja Kostja Parharidi pukivat ylleen happilaitteet. Tuokion kuluttua he jo liukuivat vedenalaisen aavikon yläpuolella. Punertavassa valossa helotti keltainen aalloille kuroutunut pohjahietikko, josta nousi huojuvia levänvarsia. Siellä täällä pilkisti pohjasta esiin kivijärkäleitä. Mutta niiden keskellä ei ollut kaivattua marmoripalaa, jonka tähden etsiskelyjä suoritettiin.

Viesti vuosituhansien yöstä! Kostja muisti kuuman elokuisen sydänpäivän, jolloin hän yhdessä ystävänsä, suhumilaisen sanatorion voimistelunohjaajan Jura Movtšunin kanssa oli ryhtynyt kilpasille simpukanpyynnissä. He olivat uineet ja sukeltaneet kilpaa, keränneet pohjasta isoja sinisimpukoita. Sitten Jura oli sukeltanut ja jäänyt kauaksi aikaa veden alle. Pulpahdettuaan vihdoin pinnalle hän oli huudahtanut tukahtuneesti:

— Tänne, pojat! Tulkaa avuksi!

He olivat hetkessä laskeutuneet pohjaan. Esine, joka oli saanut Juran niin kiihdyksiin, oli

hiekkaan hautautunut massiivinen kivilaatta. Raskas marmorikappale saatiin viimein kuivalle maalle. Auringon säteissä korkokuva virkosi eloon. Nuori äiti hyväili siinä kiharapäistä pikkupoikaa. Vieressä seisoi naispalvelija pidellen käsissään korulipasta... Taiteilijan oli onnistunut vangita tuohon litteään, töin tuskin kiven pinnasta kohoavaan piirrokseen koko valojen ja varjojen leikki. Syntyi kimmoisa tilavaikutus. Jokainen lihas pyöristyi ilmiselvästi vaatetuksen alla. Valitettavasti laatan reuna oli lohjennut pois pojan jalkojen kohdalla.

— Mestariteos viidenneltä vuosisadalta ennen ajanlaskumme alkua. Muinaiskreikkalainen steele, määrittelivät tiedemiehet.— Sen entistämiseksi pitää löytää irtilohjennut kappale.

Ja nyt he ovat etsineet tuota kappaletta jo toista kuukautta. Antiikkisen hautamuistomerkin entisöinti ei kylläkään ollut heidän ainoa tavoitteensa. Vielä muut ja tärkeämmät asiat kiinnostivat oppineita meren pohjassa.

ARVOITUSTEN KAUPUNKI

Kolkhiissa — sitä nimeä käytettiin vanhalla ajalla Mustan meren Kaukasian-puoleisesta rannikosta — oli ennen muinoin kukoistava kauppakaupunki Dioscurias. Siihen liittyy monia legendoja. Niinpä kreikkalaiset muinaistarut kertovat Friksos-nimisestä nuorukaisesta, joka oli paennut ilkeää äitipuoltaan ja saapunut Kolkhis-maahan lentäen kultaisen oinaan selässä. Kiitollisena pelastumisestaan Friksos uhrasi jumalille epätavallisen ratsunsa ja ripusti taljan metsikköön jättäen tultasylkevän lohikäärmeen vartioimaan sitä. Tästä tapauksesta on saanut alkunsa Kolkhiin nimi — Kultaisen taljan maa.

Sitten saapui näille aurinkoisille rannoille *Argo*-laivalla helleeni Iason. Taikavoimia hallinnut Medeia vaivutti lohikäärmeen uneen ja auttoi Iasonia saamaan haltuunsa kultaisen taljan. Iasonin seuralaisten joukossa olivat peränpitäjinä kaksoisveljekset Dioskuurit. Tarina kertoo heidän perustaneen kaupungin, joka sai nimekseen Dioscurias.

Vanhan ajan oppineet selittävät menneitä tapahtumia toisin. Ensimmäisellä vuosisadalla ennen ajanlaskumme alkua elänyt maantieteilijä Strabon piti Dioscuriasta kreikkalaisesta

Miletoksen kaupungista tulleiden kauppiaiden perustamana. Käyden kauppaa paikallisten asukkaiden kanssa miletolaiset ottivat käsiinsä seudun luonnonrikkaudet. "Barbaarit huuhtoivat heille kultaa käyttäen apuna karvaisia eläinten taljoja, jotka he upottivat puroihin", kirjoitti Strabon. "Siitä on kertoman mukaan saanutkin alkunsa taru kultaisesta taljasta."

Dioscuriasta oppineet eivät tosin pitäneet "taruna". Sekä Strabon että toinen maantieteilijä Timosthenes kertovat kaupungista seikkaperäisesti. Myöhempien aikojen roomalainen Flavius Arrianus, joka kävi v. 134 meidän aikamme Sebastopoliksen linnoituksessa, mainitsee, että se on rakennettu Dioscuriaan paikalle, ja vieläpä osoittaa kaupungin tarkan maantieteellisen aseman.

Kului monta vuosisataa. Dioscurias ja Sebastopolis katosivat jäljettömiin. Tiedemiehet ovat etsineet niitä alun toistasataa vuotta. Strabonin ja Arrianuksen osoittamilta seuduilta ei kuitenkaan ole löydetty kaupungin jäännöksiä. Sen vuoksi Dioscuriasta ja Sebastopolista koskevia tietoja on alettu pitää myyttinä, entisaikojen ihmisten mielikuvituksen tuotteena. Ja nyt on yhtäkkiä nostettu meren pohjasta korkokuva, joka ajoittuu viidennelle vuosisadalle ennen ajanlaskumme alkua! Kenties nuo tarunomaiset kaupungit lepäävät juuri siellä, Suhumin lahden pohjassa?

Olettamus oli tarkistuksen arvoinen. Abhasian historian Gulia-instituutti ryhtyi suorittamaan tutkimuksia paikallisten urheilusukelluksen harrastajien auttamana. Tutkimusohjelmaan merkittiin lukuisia paikkoja: Suhumin lahti on sangen laaja. Etsiskelyt päätettiin kuitenkin aloittaa Besletkajoen itäpuolelta, missä kalastajien puheiden mukaan oli nähty veden läpi jonkinlaisia raunioita.

Aluksi pohjaa trallattiin. Kahdesta veneestä laskettiin veteen köysi, johon oli kiinnitetty painoja. Esteeseen tarttuessaan vedenalainen köysi kiristyi ja antoi merkin ylös. Veneet pysähtyivät, ja sukeltaja laskeutui pohjaan tutkimaan estettä.

Kokeiltiin toistakin keinoa. Tutkija muuttui eräänlaiseksi vedenalaiseksi vesihiihtäjäksi. Pidellen köydestä hän ui syvyydessä veneen hinaamana. Vesi synnytti painottomuuden, liitolennon vaikutelman. Sukeltajasta tuntui, että levien keskeltä saattoi joka hetki tulla esiin antiikkisen pylväikön vipajava siluetti. Mutta päivät seurasivat toisiaan, eikä pohjasta löydetty mitään paitsi kiviä ja satunnaisia sirpaleita.

Etsiskelyt kohdistettiin lahden keskiosiin. Parharidi ei voi unohtaa mieleenpainunutta hetkeä: eriskummalliset rauniot kasvoivat hänen eteensä varjojen kaaoksesta. Kostja leikkasi sukeltajanveitsellään vesilevien lonkerot, hakkasi irti osan simpukankuorista muodostunutta panssaria. Sen alta paljastui syvyyteen vajonneen tornin reuna.

Torni oli vaatimaton kooltaan, vain muutaman metrin läpimittainen. Luonnonkivimuurauksesta ja seinissä olevista kapeista ampuma-aukoista päätellen voitiin todeta tornin olevan peräisin niiltä ajoilta, jolloin roomalaiset hallitsivat Kolkhista. Tutkijat olivat tulleet kadonneen Sebastopoliksen kynnykselle...

SINISEN MAANOSAN SALAKAMMIO

...Tutkijaryhmä lähtee kutterilla Suhumin lahden ulapalle. Pysähdytään. Parharidi, urheilusukeltajat Kobalia ja Julia Kližova sekä urheilusukelluksen mestari Veniamin Skasyrski valmistautuvat veteenlaskua varten. Turkkilaisen linnoituksen rauniot uinuvat harmaina sammaloituneina järkäleinä rannikolla juuri vastapäätä veneen pysähdyspaikkaa. Vuonna 1876 täkäläinen kotiseutututkija Tšernjavski sekä sukeltajat Metaksa ja Šangirei näkivät tässä samassa paikassa veden alla "linnaksi" nimittämänsä rakennelman.

Ensimmäisinä laskeutuvat pohjaan Skasyrski ja Servašidze. He johtavat etsintäryhmiä. Vesi on lämmintä, yli kahdenkymmenen asteen, vaikka onkin jo myöhäinen syksy. Kahdeksan metrin syvyydessä tutkijat jakaantuvat kahteen ryhmään. Heidän on "haravoitava" laaja ala lahden pohjaa. Sitä varten on suunniteltu sarja siksakviivan muotoisia toisiaan leikkaavia matkareittejä.

Kuinka kuulasta vesi onkaan! Vertaansa hakeva vihertävänloistoinen taivas säkenöi ylhäällä myriadeina pikkubriljantteina. Kivien ja levänvarsien välissä puikkelehtii vikkeliä stavrideja. Sammaltuneen kivenjärkäleen juurelle on pysähtynyt iso hievahtamatta tuijottava katamaran. Olisipa somaa saada moinen otus kiinni! Mutta tutkijoita odottaa tärkeämpi tavoite.

Merenpohjan tiedustelijat uivat eteenpäin tarkaten suuntaa kompassista. Vähäinenkin poikkeaminen määrätyltä reitiltä voi johtaa mitä arvokkaimpien löytöjen menetykseen.

Kuva 7
Jossakin alhaalla, pimeässä tuntemattomuudessa lepäävät muinaisen Sebastopoliksen rauniot

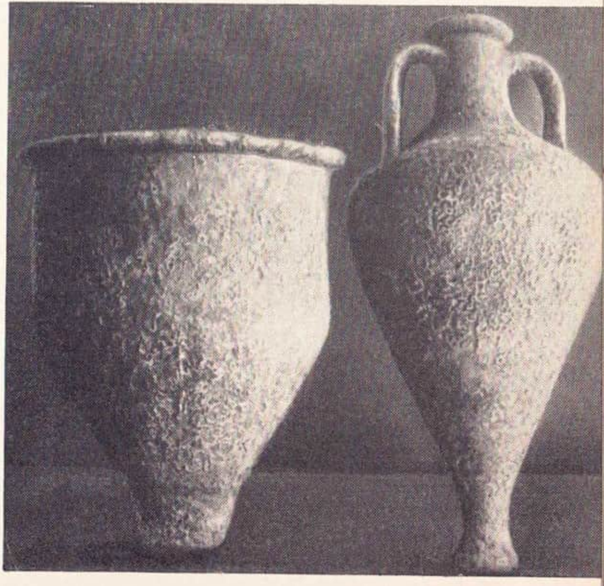

Kuva 8
Meren pohjasta nostettuja antiikkisia amforoita IV vuosisadalta ennen meidän aikaamme

Kuva 9
Besletka-joen suulta löydetty antiikkinen steele

Tutkijoille ei nyt ole olemassa vedenalaisen maailman ihanuuksia. Heidän silmiensä edessä on vain poijun pingottunut vaijeri.

Alhaalla on hämärää. Happisäiliöiden ansiosta köyryselkäiseltä näyttävä Skasyrski kumartuu tarkastelemaan tummaa massaa. Aivan oikein: ne ovat linnanmuurin raunioita...

Retkikunta tutki pohjaa metri metriltä. Leväviidakot ja pohjasta joka askeleella nousevat sakeat mutapilvet supistivat näkyvyyden miltei olemattomiin. Vedenalaisten valokuvien otto ja piirrosten teko kysyi melkeinpä akrobaatin taitoa. Vanerilevy sille kiinnitettyine öljypaperiliuskoineen luiskahti vähän väliä käsistä, paperi pullistui kuplille ja repeili. Skasyrskin ehdotuksesta ryhdyttiin piirtämään paljaalle vanerille. Lyijykynän jälki pysyi sen sileässä pinnassa erittäin hyvin. Erillisistä osapiirroksista syntyi vähitellen ainutlaatuinen kaupungin kartta. Sebastopolis työntyi säännöllisenä suorakaiteena mereen sadan metrin päähän rannasta. Noin 10—15 metrin syvyyteen uponneilta kaduilta kerättiin runsas "sato" erilaisia löytöjä: amforoita, astiansirpaleita, jauhinkiviä, massiivisia graniittihuhmareita. Yhdessä kaupungin maanpäällisten osien kaivauksissa löydettyjen esineiden kanssa vedenalaiset löydöt auttoivat saamaan käsityksen Sebastopoliksen elämästä ja kaupunkikuvasta.

Savilampuissa näkyi jopa tulen jälkiä. Oli vaikea uskoa, että se oli palanut kaksi vuosituhatta sitten! Vesijohtoputket ja poistorännillä varustettu marmoriallas loivat mielikuvan varjoisista puistoista ja solisevista suihkulähteistä. Hienotekoiset soljet, lasi- ja saviastiat kertoivat kehittyneestä käsityötaidosta. Kreikkalaisten kaupunkien leimoilla varustetut amforat, roomalaiset, persialaiset ja vähä-aasialaiset rahat vahvistivat Timostheneen kertomuksia, joiden mukaan Sebastopoliksen basaareille oli kokoontunut kolmesataa heimoa ja siellä oli puhuttu seitsemääkymmentä kieltä.

Eräät löydöt kertoivat kaupungin sosiaalisista oloista. Niinpä pronssinen sinettisormus on nähtävästi kuulunut köyhälle, mutta ansioituneelle sotilaalle. Sormuksen sinettikuvio esittää katkaistua puunrunkoa poikkipuineen, jossa riippuu varusteita ja aseita. Sellaisia muistomerkkejä eli trofeita kreikkalaiset ja roomalaiset pystyttivät taistelupaikoille voittojensa merkiksi. Toinen sormus on kultaa. Massiivisen renkaan koristeena on merenneitojen ja delfiinien kuvia. Sormuksen omistaja on varmaan ollut korkea ylimys.

Jokainen sukellus antoi yhä uusia tietoja. Tutkijat saivat selville, että kaupunki oli tuhoutunut meidän ajanlaskumme neljännen vuosisadan kynnyksellä valtaisan maanvyörymän seurauksena. Näin selvisi myös syy siihen, miksi raunioita oli jouduttu etsimään niin kauan ja tuloksettomasti.

Matkakertomuksessaan Flavius Arrianus mainitsee Fasiksen (Potin) ja Suhumin välisen matkan pituudeksi 810 stadionia (150 km). Nykyään tämä matka on 32 kilometriä lyhempi. Sen vuoksi tiedemiehet ovatkin etsineet Sebastopolista aivan toisilta seuduilta. Katastrofi oikaisi rantaviivaa, ja itse ranta on laskeutunut Solovjovin ja Šervašidzen laskelmien mukaan lähes kymmenen metriä.

Joutuiko Sebastopolis kokonaan unohduksiin? Ei joutunut. Katastrofipaikalle rakennettiin kaksi vuosisataa myöhemmin vähäinen bysanttilaislinnoitus. Vuonna 550 linnoitus purettiin, koska ei uskottu voitavan puolustaa sitä Kaukasiaan tunkeutuneita persialaisten sotalaumoja vastaan. Sitten Bysantin keisarikunta valtasi menetetyt asemansa takaisin ja rakensi uudelleen sen mitä oli hävitetty. "Keisari Justinianus rakensi uudestaan saman Sebastopoliksen, joka ennen ei ollut muuta kuin linnoitus", kirjoitti historioitsija Prokopios Caesarealainen. "Hän uudisti sen muurein sekä muilla keinoin, niin että tämä kaupunki on nyt laajuuden ja rikkauden puolesta Mustan meren itärannikon parhaita."

Viidennellätoista vuosisadalla sijaitsi Suhumin lahden rannalla suuri genovalaisten kauppa-asema San Sebastian eli Sebast. Myöhemmin kaupunki siirtyi seudun kanta-asukkaiden hallintaan ja vaihtoi nimiä. "Tulimme Sebastin kaupunkiin, jota nyt sanotaan Tshomiksi", kertoo gruusialainen kronikoitsija. Kuten vuosisatojen viestikapulat, ovat tietoomme tulleet Kolkhiin ikivanhan keskuksen kehitysvaiheita luonnehtivat nimet: Dioscurias — Sebastopolis — Sebast — Tshom (Suhum).

Mutta kaikesta huolimatta tutkijat eivät olleet löytäneet veden alta enempää kuin kuivalta maaltakaan vanhimman, kreikkalaisen kaupungin jäännöksiä. Oliko Dioscurias sittenkin vain myytti?

Retkikunnan tiedustelijat ryhtyivät tarkastamaan vielä tutkimattomia Suhumin lahden osia. He laskeutuivat suurempiin syvyyksiin, uponneen Sebastopoliksen ulkopuolelle.

Sukeltajat etenivät syvyyteen varovasti, jotta paine-ero olisi ennättänyt tasoittua. Hiekka vaihtui mudaksi. Hienon hieno muta nousi pohjasta jääden leijumaan liikkumattomana pilvenä. Tummanruskea vaippa nousi rinnan korkeudelle, peitti sukellusnaamareiden lasit. Lyhtyjen valo himmeni. Ainoaksi apuneuvoksi jäivät nuorat, jotka oli viisaasti kyllä varattu mukaan jo pinnalta laskeuduttaessa. Ne palvelivat sekä merkinantovälineenä että "Ariadnen lankana", joka varjeli eksymiseltä tuossa ruskeassa yössä.

Syvyys kaksikymmentä viisi metriä. Musta varjo lipui verkalleen Kostjaa vastaan. Kädet koskettivat niljaista kiven särmää. Lähennettyään kasvonsa melkein kiinni kiveen sukeltaja erotti, että se oli jonkin muuratun rakennelman huippu. Mutta missä oli perustus? He yrittivät sukeltaa alemmaksi ja vajosivat liejuun olkapäitään myöten. He laskivat luotaimen, mutta se juuttui paikalleen saavuttamatta kovaa pohjaa. Vedenalainen suo oli katkaissut tutkijain tien.

Sukeltajien löydöt osoittautuivat mustakuvioisten vaasimaalausten fragmenteiksi viidenneltä vuosisadalta ennen meidän aikaamme. Sellaisia astioita valmistettiin Miletoksessa ja sen siirtokunnissa. Yhdessä muiden pohjasta nostettujen esineiden — marmoristeelen ja amforoiden — kanssa ne antoivat tutkijoille Dioscuriaan osoitteen: Suhumin lahden pohja. Lisäksi arkeologit kaivoivat Kelasuri-joen suulla sekä Gumistan niemellä esiin suolankeittimöiden jäännöksiä. Sellaiset rakennukset olivat voineet kuulua vain muinaisille kreikkalaisille, Dioscuriaan perustajille. Kävi täysin selväksi, että kaupunki lepää lahden pohjassa jokien tuoman liejuvaipan alla.

ATLANTIKSEN SISARKAUPUNKI

Syksyllä retkikunnan johto kutsui kaikki sukeltajat koolle Suhumin vuoren rinteelle. Jalkojen juuressa levittäytyi lahden kimalteleva ulappa. Se työntyi loivana kaarena rannikkoa vasten. Keskellä lepäsi puistojen vehmaudessa valkoinen kaupunki. Ja aallot vierivät leveänä vaahtoavana rintamana kaupungin rantaan.

Arkeologi Lev Solovjov katseli lahtea.

— Kaikki tuo on ennen ollut kuivaa maata. Se on nyt aivan selvää. Tiede on selvittänyt Dioscuriaan kohtalon.

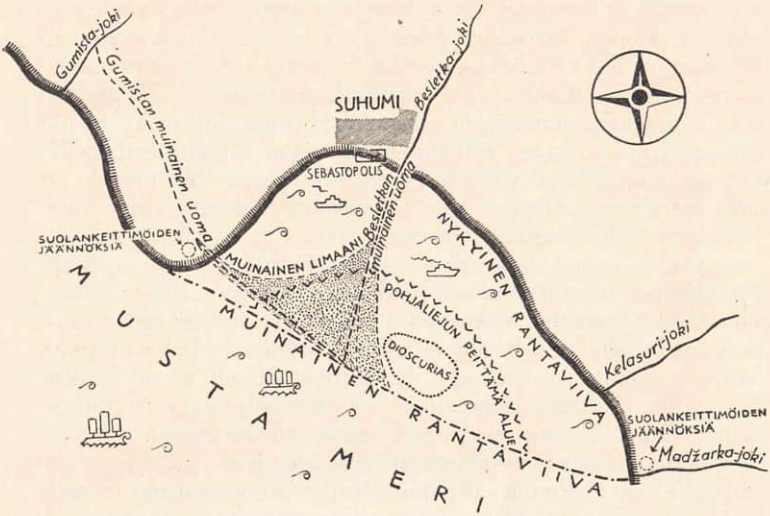

Tiedemies jatkoi:

— Kaksi ja puoli vuosituhatta sitten tämän lahden paikalla viheriöi hedelmällinen alanko, Kelasurin ja Gumistan yhteinen suistomaa. Gumista-joki ei silloin laskenut mereen etäällä lahdesta kuten nykyään, vaan aivan Suhumin nykyisten rantakatujen kohdalla.

Gumistan syvä limaani palveli satamana, jonka suojaksi luonto oli rakentanut hiekasta ja sorasta vahvan aallonmurtajan. Sataman peilikirkkaassa altaassa keinahteli helleenien tasapohjaisia laivoja ja paikallisten asukkaiden, geniokhien, isoja umpikantisia pursia.

Monitorninen linnoitus tähyili uhkaavana korkeudestaan, valkoiset palatsit helottivat Dioscuriaan puistojen vihreyden keskellä. Rannikolla oli molemmin puolin esikaupunkeja. Sinne olivat savenvalajat ja jalokivisepät perustaneet työhuoneensa. Asesepät takoivat tuotteitaan loimuavien ahjojen ääressä. Pohjoisessa alkoi suiston soiden ja lampien keskellä maaseutuasutus, siellä sijaitsivat rikkaiden dioscurialaisten huvilat, viini- ja hedelmätarhat.

Elämä kulki omaa menoaan. Ja omaa menoaan vaikuttivat myös luonnonvoimat. Gumistan uoma muuttui maanalaisen järistyksen vaikutuksesta, ja joki avasi itselleen laskuväylän

suoraan mereen. Siitä lähtien rannikko alkoi muuttua perinpohjaisesti. Joki lakkasi tuomasta hiekkaa ja soraa Gumistan särkän vahvistukseksi. Meri jäyti suojavallia, puhkaisi sen ja murtautui limaaniin niellen yhä uusia maa-aloja. Ensimmäisellä vuosisadalla ennen ajanlaskumme alkua Mustan meren pinta nousi ja tulvavesi hukutti suiston. Kukoistava laakso muuttui laajan merenlahden pohjaksi.

On vaikea sanoa, tapahtuiko kaikki juuri niin kuin tässä on kuvailtu. Toistaiseksi on saatu selville vain kaupungin tuhoutumisen yleiskuva. Saadaksemme yksityiskohtaisen käsityksen Dioscuriaan elämästä meidän on tunkeuduttava kaupungin raunioihin, puhdistettava vedenalainen suo. Sitä varten tarvitaan teknillisiä erikoislaitteita. Tekniikka tulee oppineiden avuksi.

Kun slaavilaisten menneisyyttä tutkivien tiedemiesten kesken puhkesi noin sata vuotta sitten ankara kiista kahdesta slaavilaisheimosta, ulitšeista ja tivertseistä, ei kenelläkään ollut selvää käsitystä, mistä noiden heimojen jälkiä pitäisi etsiä.

Ja kuitenkin molemmat heimot olivat aikakirjojen ja kronikoiden todistuksen mukaan olleet suurilukuisia ja voimakkaita ja niiden asuma-alueella oli ollut paljon kaupunkeja sekä linnoitettuja paikkoja.

Vuodet kuluivat. Tehtiin monia mitä kiinnostavimpia löytöjä, jotka täydensivät aikaisempia käsityksiä venäläisten, ukrainalaisten ja valkovenäläisten yhteisten esivanhempien, muinaisslaavilaisten vaiheista ja useasti näyttivät aivan uudessa valossa kokonaisia slaavilaisten historian kausia.

Vanhat slaavilaiset aikakirjat kertoivat neljästätoista heimosta. Kahdentoista heimon muinaiset asuinsijat oli jo löydetty. Mutta kaksi arvoituksellista heimoa kiihotti edelleenkin historiantutkijoiden mieliä.

Ja vasta nyt on tiedemiesten onnistunut selvittää tämä salaisuus. Sen tekivät arkeologit. Historian tohtorin Georgi Feodorovin johtama arkeologinen retkikunta on työskennellyt Moldaviassa jo kolmetoista vuotta. Tutkijat ovat vaeltaneet Prutin ja Dnestrin välialuetta pitkin ja poikin. Heidän löytöjensä nojalla on voitu entistää yksi slaavilaisten ja slaavilaisen kulttuurin historian paljonpuhuvista sivuista.

Siirtykäämme Moldaviaan, Dnestrin varrelle. Vuoteen 1950. Se oli tämän tarinan muistoisa alkamisvuosi.

Anatoli Varšavski

PRUTIN JA DNESTRIN VÄLIMAALLA

1

Linnoitus vallattiin yhdellä iskulla, eikä ketään sen puolustajista jäänyt henkiin — paitsi jos jonkun haavoittuneen ehkä onnistui verissään ja lyötynä pelastua kuin ihmeen kaupalla tulisesta saartorenkaasta ja ryömiä riehuvien ratsumiesten katseilta lymyten läheisen metsän suojelevaan pimeyteen. Sieltä hän sitten katsoi tuskaisen epätoivon turruttamana vielä kauan taakseen, linnoituksen, gorodištšen, yllä korkealle loimuavaa paloa, kuuli rei'itettyjen vihollisnuolien inhan vihellyksen, kurkkuäänisten huutojen sekavan metelin, ratsujen kuolinkorahdukset, kaikki elämästä ja kuolemasta käydyn, vähitellen laantuvan taistelun äänet.

Hyökkäys oli ollut äkkiarvaamaton ja nähtävästi raju. Kukapa voisi nyt enää sanoa varmuudella, olivatko julmat paimentolaislaumat kerääntyneet jo ennakolta läheisiin notkoihin huomattuaan raisuilla tiedusteluretkillään joltakin monilukuisista ympäröivistä kukkuloista rauhallisen asutuspaikan vai olivatko ne osuneet sen kohdalle sattumalta harhaillessaan arolla ilman päämäärää kuin tuulen viemät jerikonruusupallot ja karanneet saaliinhimoisena susilaumana sen kimppuun? Kenties ne olivat väistyneet etelästä onnekkaampien ja vahvempien kilpailijoittensa, samanlaisten sahraa tuntemattomien tummien

mongolinkasvoisten ja yhtä raisujen ratsastajien ahdistamina ja päättäneet tuhota häiritsevän vieraan tukikohdan valloittaakseen vielä kappaleen kumpuilevaa aromaata, tai kenties rosvoretken kohde oli niille jo ennestään tuttu. Eteläinen raja oli niinä kaukaisina aikoina sangen epävakainen ja häilyvä. Meren rannikolta sekä Krimin suunnasta vaelsi loputtomasti jos minkä heimoisia arolaisia, ja kaikkinainen kiintoasutus oli niille kuin rikka silmässä.

...Sato oli ehditty korjata talteen samana päivänä, jona vainolainen aloitti hyökkäyksensä. Aurinko oli jo laskenut ja pimeys peitti maan. Ehkäpä juuri siksi vartiomiehet torneissaan eivät huomanneet vaaraa ajoissa ja ennättivät töin tuskin hälyttää miehet jalkeille. Portit saatiin suljetuksi, mutta puolustajat eivät kyenneet suojautumaan paimentolaisten tulinuolilta. Ja sitten viholliset keinottelivat itsensä vesihaudan yli, mursivat aukon vallitukseen ja tunkeutuivat sen läpi ja paikoin suoraan vallin yli puolustajien epätoivoisesta vastarinnasta huolimatta gorodištšen sisään.

Tuli raivosi ja taistelu riehui. Taisteltiin kaikkialla — porttien edustalla, vartiotornien juurella, pienoisella keskusaukealla pitkän, puoliksi maahankaivetun pyhätön seinustalla, karja-aitauksen luona, missä suunniltaan säikkyneet mylvivät eläimet reuhtoivat vauhkoutuneina kytkimiään, taisteltiin jokaisen asumuksen edustalla. Kamppailtiin mies miestä vastaan, aseeksi kelpasi kaikki mitä käteen osui, palavan puuvarustuksen hiiltyneet riu'ut, veitset, heittokeihäät, sotakirveet. Nuolia tuli satamalla, yliotteen saaneet kohottivat vastustajiaan keihäiden kärjessä ilmaan ja heittivät vallihaudan mutaiseen veteen. Tulen kohina ja taistelijain huudot tukahduttivat kaikki muut äänet, piirittäjien avuksi virtasi yhä uusia vereksiä laumoja... Milloin siellä, milloin täällä luhistui kovalla ryskeellä hirsiseinä syytäen ilmaan kipinöitä ja haudaten alleen ihmisiä, jotka olivat onnettomuudekseen joutuneet sinne missä valloilleen ryöstäytynyt tuli teki ulvoen ja humisten tuhojaan.

Puolustajien joukko harveni harvenemistaan. Töin tuskin kodistaan ulos ennättänyt seppä oli jo aikaa sitten kaatunut kallo halkaistuna, hänen naapurinsa, ruukuntekijät, olivat saaneet surmansa, ja kolme suutariveljestä sekä asemestari olivat yleisessä sekamelskassa lyyhistyneet hengettöminä keskusaukealla lojuvien vihollisruumiiden sekaan.

Arolaiset raahasivat itkeviä naisia vangeikseen, etsivät asunnoista saaliiksi kelpaavaa, ahtoivat nahkasäkkeihin tulelta säästynyttä viljaa.

Aamuun mennessä kaikki oli hiljentynyt.

Maa höyrysi — sekä kuumuudesta että verestä.

2

Nyt noista ammoisista tapahtumista saattoi enää rakennella vain arvailuja. Vuosisatojen kuluessa oli asutusta ympäröinyt kehävalli jo kauan sitten siloittunut ja levinnyt, ampuma-aukkojen puhkoma korkea vinokatoksinen puuvarustus oli kadonnut jäljettömiin, vesihauta täyttynyt ja melkein sulautunut vallin etureunaan. Entisen gorodištšen jäännökset olivat peittyneet maan sisään eikä mikään enää näyttänyt muistuttavan sen surkeasta kohtalosta. Siksi tuo lähellä Jekimautsyn kylää Moldaviassa oleva multarinkilä oli niin pitkään jäänytkin kaikilta huomaamatta.

Mutta ryhdyttyään työhön arkeologit kohtasivat heti ensi päivinä rosvoretken ja tuhopolton, salakavalan päällekarkauksen ja petomaisen verilöylyn jälkiä. Ja mitä pitemmälle arkeologien työ edistyi, sitä selvemmiksi ne kävivät.

Ei ainoastaan hiiltyneitä ja tulen runtelemia varustuksen jäännöksiä, ei ainoastaan tuhka- ja hiilikerroksia, jotka peittivät melkein koko alueen, ei vain hiiltynyttä viljaa ja palaneita, haurastuneita luita — nehän olisivat loppujen lopuksi voineet olla tavallisten tulipalojenkin seurausta. Mutta surmatut, joita oli paikoin kokonaisina ryhminä, puhkilyödyt, kirveen tai sapelin iskun muusta luurangosta erottamat kallot, selkänikamiin iskeytyneet nuolet, vainajat, jotka olivat kohdanneet kuolemansa maakorsujen sisällä, tuupertuneet kotiensa kynnykselle, murskautuneet puuvarustuksen luhistuneiden hirsien alle, menehtyneet lähellä avaraa, noin kolmekymmentä metriä pitkää puolittain maahan kaivettua rakennusta aivan gorodištšen keskustassa ja muualla, kaikki ne kertoivat selvää kieltä murhenäytelmästä, jonka tapahtumapaikkana gorodištše oli jolloinkin ollut.

Ja aseet. Niitä lojui kaikkialla — luurankojen vierellä, hirsien alla, maakorsujen edustalla, gorodištšen keskusaukiolla, maavallin sisällä — rautaisia nuolenkärkiä, keihäitä, sotakirveitä, sotanuijia, veitsiä, nivelnuijia, kokonainen

arsenaali vielä nytkin jossain määrin käyttökelpoisia, mutta siihen aikaan ensiluokkaisia ja pelottavia aseita.

Yhdyskunnan väkivaltaisesti katkaistun elämän jälkiä oli kaikkialla. Talousesineitä, jotka olivat monissa asunnoissa jääneet koskemattomina paikoilleen, ruukku ja siinä varmaan jo tulipalon aikana hiukan pohjaanpalanutta puuroa, röykkiö käyttämättömiä heittokeihäitä sepän pajakorsussa, pistokeihäitä, hirsiä, kirveitä, korusepän työkaluja, jotka maksoivat painonsa kultaa, lukuisia viljakuoppia täynnä palanutta viljaa, hirssiä, herneitä, kauroja.

Kokonainen lauma tapettuja hevosia.

Kaupunki oli vallattu äkkirynnäköllä, se oli tuhoutunut rynnäkön aikana, ja tuo piiritetyille yllätyksenä tullut rynnäkkö oli päättynyt hyvin pikaisesti. Sellainen oli arkeologien johtopäätös.

Mutta mikä kaupunki se oli ollut? Kuka sen hävitti? Milloin tämä kaikki tapahtui?

3

Nuolia oli monenlaisia. Toiset olivat kärjestään lehtimäisiä tai vinoneliön muotoisia, varustettuja rengaspaksunnoksin jousen varrelle asetusta varten, tarkalleen samanlaisia kuin ne, joita oli löydetty eräistä X—XI vuosisadan slaavilaisista asutuksista. Toiset sitä vastoin olivat tylppiä tai kartiokärkisiä, pidennettyjä, rengaspaidan läpäiseviä, soveliaita ratsailta kevyellä jousella ammuttaviksi. Paimentolaiset käyttivät sellaisia nuolia. Heidän omiaan olivat luultavasti olleet hevosetkin tai ainakin suuri osa hevosista, joiden luut lepäsivät yhtenä rykelmänä eteläisen rinteen alla, mistä hyökkääjät olivat todennäköisimmin murtautuneet sisään. Erään hevosen selkärankaan oli juuttunut tyypillinen slaavilainen vinoneliön muotoinen rautanuoli.

Mutta nuolien lisäksi oli myös keramiikkaa: slaavilaisella aaltonauhaornamentilla koristettuja ruukkuja sekä vateja, ehyitä ja särkyneitä. Slaavilaista alkuperää oli myös nähtävästi hiukan myöhäisempään aikaan kuuluva ohutseinäinen, selvällä ja hillityllä ornamentilla somistettu astia.

Siellä oli taistelukirveitä, täsmälleen niiden kirveiden kaltaisia, joita on löydetty X vuosisadan soturin salvoshaudasta Kievistä. Oli rannerenkaita ja helmiä, kärventyneitä ja läpi-

palaneita — onnettomat vaimot ja äidit olivat hädissään ja epätoivoissaan raastaneet ne yltään taistelun ja tulipalon aikana. Ja myös ne, nuo karneolihelmikorut, olivat slaavilaista tyyppiä. Samoin kuin hopeaiset korvakoristeet. Ja värttinänkehrät, sykähdyttävän tutut, punertavasta pehmeästä liuskakivestä tehdyt muinaisvenäläiset kehrät, joiden kotiseutu on Kievin ympäristö.

Löytyi vielä tahkokin, juuri samanlainen kuin Novgorodista XI vuosisadan kerrostumasta löydetty. Löytyivät pihdit, jollaisia oli tavattu muinaisvenäläisestä gorodištšesta Tšernigovin seudulta. Löytyi kuokkia ja sirppejä, sahran luottimia ja rautaisia hevosenkammitsoita — samantyyppisiä kuin Dneprinvarren slaavilaisilla.

Täällä Dnestrinvarrella on siis asunut slaavilaisia! Ja he ovat löydöistä päätellen olleet läheisessä yhteydessä slaavilaisiin perusheimoihin, jotka asuivat, kuten aikakirjoissa on sanottu, Dneprin ja muiden slaavilaisten jokien varsilla.

Dnestr on myös ollut slaavilainen joki!

Aikaisemmin siitä oli voitu rakennella vain arvailuja. Nyt arkeologeilla oli käsissään todistuksia — aineellisia, kouraantuntuvia, kumoamattomia todistuksia.

4

Aivan suotta monet luulevat, ettei arkeologiassa meidän päivinämme tehdä "kirjeellisiä" löytöjä. Kun Georgi Feodorov ryhtyi v: 1950 etsimään arvoituksellisia ulitšien ja tivertsien slaavilaisheimoja, joista arkeologit eivät olleet löytäneet vuosisatoihin minkäänlaisia jälkiä, monet asiantuntijat suhtautuivat hankkeeseen epäilevästi. Ei pidä uskoa aikakirjoja, he sanoivat. Mutta miksi niitä ei saisi uskoa? Vain siksikö, että aikakirja mainitsee nuo arvoitukselliset heimot ainoastaan muutamia kertoja eikä XII vuosisadan jälkeen enää hiiskahda halaistua sanaakaan niistä? Mutta olihan aikakirja sentään laadittu XII vuosisadalla! Ja kaikki sen kertomat tiedot slaavilaisista alkuheimoista — tivertsejä ja ulitšeja lukuunottamatta — on jo aikoja sitten todennettu! Miksi näiden kahden heimon pitäisi olla poikkeuksena? Eikö ole johdonmukaisempaa olettaa päinvastaista. Kun kerran aikakirjan kirjoittaja sanoo: "Ulitšit ja tivertsit asuvat Dnestrillä, ulottuvat Tonavalle. Heidän määränsä on suuri; heitä asuu

Dnestrillä melkein merelle asti, ja heidän kaupunkejaan on olemassa tänäkin päivänä", se merkitsee, että niin asia on ollutkin. Ja eikö nimeltä tuntematon IX vuosisadan baijerilainen maantieteilijä toistanut miltei sanasta sanaan samaa: "Monilukuisella ulitšien kansalla oli 318 kaupunkia ja mitä sotaisimmalla tivertsien kansalla 148 kaupunkia." Ja eikö myös Itä-Rooman keisari Konstantinos Porfyrogennetos maininnut ulitšeja, jotka asuvat petšenegien rajanaapureina? Hän kyllä tiesi! Kymmenennen vuosisadan Bysantissa seurattiin valppaasti kaikkea, mitä tapahtui venäläisten puolella!

Koko kysymyksen ydin oli siinä, miten piti ymmärtää maininta "asuvat Dnestrillä". Missä nimenomaan? Pitkin koko jokivarttako? Aivan joen rannoillako? Mutta olivathan jo pääesikunnan upseerit matkustellessaan sata vuotta sitten Bessarabiassa keräämässä "tietoja muinaisista rakennuksista ynnä muusta sellaisesta" tiettävästi todenneet, ettei siellä ollut havaittavissa mitään jälkiä slaavilaisista. Tietenkin sellaiset jäljet saattoivat siihen aikaan jäädä etsijöiltä löytämättä ja havaitsematta. Mutta ehkäpä slaavilaisia ei todellakaan ole asunut tuon väljän luonnollisen käytävän, tuon Moldavian metsäisten kukkuloiden keskellä polveilevan laakson rannoilla. Sillä juuri siellähän ovat aikojen alusta liikkuneet pienikasvuisilla takkuisilla hevosillaan sekä hunnit että avaarit ja myös petšenegit — kaikki ne, jotka ovat vaeltaneet Mustan meren rannikkoteitä ja edelleen ylös pohjoiseen. Kukapa asettuisi asumaan kaikille vihollisille avoimen tien varteen?

Alussa nämä olivat vain pohdiskeluun perustuvia arvailuja. Mutta mitä pitemmälle aika kului, sitä enemmän ne muuttuivat varmuudeksi. Lisäksi eräät tutkijat olivat siihen mennessä ehtineet jo tehdä Moldaviassa joukon kiinnostavia löytöjä. Niinpä eräästä esiinkaivetusta muinaiskylästä oli löydetty luonteenomaisella slaavilaisella ornamentilla koristettuja keramiikkasirpaleita ja sitten oli löydetty kaksi gorodištšea. Toinen sijaitsee Jekimautsyn luona ja toinen Altšedarin kylän läheisyydessä, ja nekin olivat nähtävästi slaavilaista alkuperää. Oli löydetty muitakin, otaksuttavasti X—XII vuosisadoilta peräisin olevia slaavilaisia muistomerkkejä.

Piti etsiä. Ja etsiä jonkin verran syrjästä — siitä Feodorov oli jo aivan varma —, ei itse Dnestrin laaksosta, vaan sitä reunustavilta metsäaroilta, kukkuloiden keskeltä ja Dnestrin lisäjokien varsilta, sieltä missä paimentolaiset eivät olleet päässeet — ainakaan helposti — liikkumaan kuormastoi-

neen ja ratsujoukkoineen. Aikakirjan sanoja "asuvat Dnestrillä" ei pitänyt käsittää kirjaimellisesti, siinä oli kysymyksen ratkaisu. Sekä Jekimautsy että Altšedar ovat syrjässä Dnestristä. Siellä on ollut metsiä, siellä on kukkuloita.

Eivät kaikki myöntäneet Feodorovin päätelmiä oikeiksi. Monet kohauttelivat olkapäitään. Päätellä nyt Moskovassa istuen etukäteen, mistä tivertsit ovat löydettävissä! Samat tivertsit, joista ei ole edes tietoa, olivatko he slaavilaisiakaan! Samat tivertsit, joista on kiistelty jo lähes sata vuotta!

Mutta Feodorov todisteli itsepintaisesti omaa käsitystään. Vihdoin viimein hän sai luvan järjestää retkikunnan. Sai hiukan rahaa. Hänelle sanottiin: enempää emme voi antaa, eihän teillä sittenkään ole muuta kuin olettamuksia, arvailuja. Työskennelkää, etsikää... Käsitättehän itse...

Syksyllä 1950 kuusi miestä ja yksi Columbine — sellaisen lempinimen olivat arkeologit antaneet pienelle kangaskuomuiselle kuorma-autolleen — lähti liikkeelle pitkin Moldaviaa. Retkikunnan jäsenet kiertelivät kokonaisen kuukauden autolla ja jalkaisin Moldavian maata haastatellen asukkaita ja suorittaen koekaivauksia.

He löysivät kuukauden kuluessa ainakin nelisenkymmentä slaavilaisasutuksen muistomerkkiä.

Ja nimenomaan niiltä seuduilta, missä Feodorov oli ennustanut niiden olevan.

Vuotta myöhemmin, vuonna 1951, Feodorov kaivoi esiin Jekimautsyn.

Mutta se oli vasta alkua.

5

Uudet löydöt, varsinkin arkeologiset löydöt, voivat toisinaan tulla hyvin järjestetyille retkikunnillekin yllätyksinä.

Vai mitä sanotte seuraavasta?

Leppoisana syyskuun päivänä 1959 Feodorovin retkikunta oli leiriytynyt metsän reunaan parin kilometrin päässä isosta Altšedarin kylästä, missä he olivat aloittaneet kaivauksensa 1951, samana vuonna kuin Jekimautsyssakin. Alussa ei kukaan kiinnittänyt huomiota traktoriin, joka oli hyrissyt läheisellä pellolla aamuvarhaisesta. Traktori veti perässään auraa, ja kaikille oli selvää, että Lenin-kollektiivitalous halusi laajentaa viljelmiään, kyntää metsän reunaan ulottuvan

maakaistaleen, alaltaan noin seitsemisen hehtaaria, joka oli joskus ollut viljelyksessä, mutta päässyt sittemmin ruohottumaan. Hyvä vielä, että traktorilla oli perässään kevyt aura. Asia olisi mutkistunut suuresti, jos työtä olisi tehty tupakkaviljelmien kuohkeuttamiseen käytettävällä isolla jankkoauralla.

No niin, kun aura leikkasi irti maan päällimmäisen kerroksen, ilmaantui kynnöksen harmaanruskean hietasaven pintaan aivan odottamatta mustia laikkuja. Traktorinajaja ei ehkä olisi kiinnittänyt niihin erikoista huomiota — vähänkös millaisia mustamultapilkkuja maassa saattoi olla —, mutta läheisellä kummulla noin kolmensadan metrin päässä työskentelevien arkeologien harjaantunut silmä pysähtyi niihin oitis. Se oli todellinen löytö. Eikä ihmekään: menneisyyden tiedustelijat tiesivät paremmin kuin kukaan muu, mistä nuo tummat laikut kertoivat, mitä ne merkitsivät!

Niinä päivinä arkeologit laskivat yhdeksänkymmentä kolme mustamultalaikkua. Silloin kävi selväksi, että heitä oli onnistanut. Heitä oli onnistanut vietävästi.

Altšedarissa kaivaukset olivat sinä vuonna itse asiassa jo päättymässä. Samoin kuin Jekimautsyssa myös Altšedarin multarinkilä oli osoittautunut täytteiseksi ja vieläpä niin runsassisältöiseksi, että retkikunta oli saanut kaivaa sitä useita kesiä jättäen vain kapean, "säädetyn" tarkastuskaistan tulevia sukupolvia varten, työskennellen tietenkin samaan aikaan vielä useissa muissa paikoissa.

Altšedarissa oli samoin ollut slaavilainen gorodištše ja sen elämä oli samoin katkaistu väkivaltaisesti. Mutta ainakin puolitoista vuosisataa myöhemmin kuin Jekimautsyn eli XII vuosisadalla.

Moldavian metsäaroseudut olivat niihin aikoihin petšenegien paimentolaisheimojen armoilla. Hävittäen kaiken mitä tielle osui, anastaen maata ja karjaa, ryöstäen ja murhaten tuo armoton hyökyaalto hukutti ja tuhosi rauhallista slaavilaista kiintoasutusta. Arolaiset olivat jo XI vuosisadan keskivaiheilla murtaneet tivertsiläisen Jekimautsyn—Tsarevskin lujitetun puolustusvyöhykkeen, joka suojasi etelästä Altšedarin gorodištšea. Jekimautsyssa oli nähtävästi käyty ankara ja epätasainen taistelu. Jekimautsya ja Altšedaria erotti toisistaan linnuntietä lukien enintään kahdeksantoista kilometrin matka. Ja puolitoista vuosisataa.

Mutta sitten koitti päivä, jolloin arolaiset ilmaantuivat uudelleen Altšedarin läheisyyteen.

...Linnoituksen raudoitetut tammiportit olivat selkoselällään. Vihollinen oli lähellä, aikaa oli niukalti. Naiset itkivät jättäessään kotoiset asumasijansa, kerätessään kiireesti välttämättömintä matkaan otettavaa, pudottaessaan käsistään helmet, jotka hajosivat pitkin permantoa, heitellessään syrjään haljenneita ruukkuja, vanhoja patahaarukoita, kuppeja, kääriessään nyyttiin vaatekappaleita, huudellessaan lapsia. Maakorsun permannolle särkyi astioita, sinne varisi jyviä, joita ammennettiin kiireesti kuopista. Lapset parkuivat sekasorron säikyttäminä, miehet valjastivat härkiä ja hevosia vankkureiden eteen, sieppasivat asesepän pajasta mukaansa keihäitä ja taistelukirveitä.

Seppä heitti pihtinsä ehtimättä riisua nahkaesiliinaa, lopettamatta tekeillä ollutta aatran luotinta; korusepältä jäivät työhuoneeseen kaikki työvälineet, sulattimet, pikkuvasarat ja taltat.

Siellä täällä jäi takkaan kytemään tuli...

Ottaen mukaansa vain kaikkein välttämättömimmän lähtivät pakolaiset pitkälle matkalleen — metsiin, pohjoiseen, sinne mihin vainolaiset eivät enää tulisi pienikasvuisilla takkukarvaisilla ratsuillaan.

Tästä kaikesta kertoivat jälkimaailmalle suoritetut kaivaukset. Tutkijat entistivät gorodištšen ulkonäön, rekonstruoivat sen varustukset. He löysivät lähteen, josta linnoituksen väki oli aikoinaan ottanut juomavetensä, löysivät samanlaisia kuin Jekimautsyssakin kehään sijoitettuja asumuksia ja työpajoja. Kaksikymmentä metriä leveän vesihaudan ja ainakin viiden metrin korkuisen vallin ympäröimä gorodištše ei ollut palvellut vain sotilaallisena tukikohtana, ei vain sotaväen linnoituksena ja ylimystön tyyssijana, niin kuin ensin luultiin. Siellä samoin kuin Jekimautsyssa oli asunut myös käsityöläisiä. Hopeiset kuvioidut korvakorut, kauniit rannerenkaat, kellukkeet, hienosti nielloidut kaulaketjut, värillisin kivin koristetut pronssisormukset, lasi- ja karneolihelminauhat, sormukset ja työpajojen jäännökset olivat siitä kyllin selvänä todistuksena.

Sanalla sanoen, täällä toistui kutakuinkin sama historia kuin Jekimautsyssa. Mutta jo siellä arkeologit olivat alkaneet epäillä, että gorodištšen vieressä tai ympärillä on mahdollisesti ollut entisinä aikoina myös posad, kauppias- ja käsityöläisväestön kaupunki. Aivan vieressä eikä vain jossain lähitienoolla.

Altšedarin gorodištše herätti samanlaisia ajatuksia.

Asia vaati tarkistusta. Mutta koetapas löytää jälkiä kaupungista, kun tuolla on viinitarha, siellä metsämassiivi, niiden takana maissiviljelmiä. Mistä pitäisi etsiä? Aivan gorodištšen vallin juureltako? Sieltä oli jo yritetty etsiä — aivan samoin kuin Jekimautsyssakin. Ja yhtä tuloksettomasti.

Tosin lähitienoolla oli 10—15 kilometrin säteellä useitakin pieniä muinaisslaavilaisia kyliä. Mutta ne näyttivät tässä tapauksessa vain todistavan päinvastaista: gorodištše oli ollut linnoitus ja lähiseudun pienet kylät olivat eläneet sen suojeluksessa, kenties sitä oli käytetty turvapaikkana vihollishyökkäysten aikana.

Eikä muuta.

Saattoiko niin olla? Tietysti saattoi.

Mutta onhan meidän päiviimme säilynyt tietoja, että tivertsien maassa oli lukuisia kaupunkeja. Miten nuo tiedot oli ymmärrettävä? Eihän tähän mennessä ollut vielä löydetty ainoatakaan asutusta, josta olisi voitu varmuudella sanoa, että se oli kaupunki, vaikka arkeologit olivat jo merkinneet Moldavian karttaan yli kaksisataa epäilemättä slaavilaista asutusta. Ja olivat vieläpä kyenneet määrittelemään Dnestrin seudun slaavilaisasutuksen viisi tärkeintä keskusta. Feodorovin retkikunta oli tutkimuksillaan selvittänyt perusteellisesti sen mikä vielä kymmenen vuotta sitten oli aiheuttanut oppineiden väittelyjä, kysymyksen siitä, onko Dnestrin seudulla asunut slaavilaisia vai ei ja jos on asunut, niin missä.

...Monesti on käynyt niin, että on etsitty ja haeskeltu menneisyyden jälkiä — ja aivan turhaan. Mutta tässä kyntäjä sattui tulemaan pellolle samaan aikaan kuin muinaistutkija, ja jäljet pistivät oitis silmään.

Arkeologit eivät odotuttaneet itseään kauan. He kuorivat muutamissa paikoissa maapeitteen kerros kerrokselta ja saivat tyydytykseen näkyviin maakorsujen ja takkojen ääriviivat.

Mutta pian alkoi syksy, tuli rankkasateiden aika, ja työ oli keskeytettävä.

...Kävin uudestaan Feodorovin retkikunnan kaivauksilla seuraavana vuonna, kun työ Altšedarissa oli niin sanoaksemme siirtynyt toiselle kierrokselle. Näin kuinka tutkijat vapauttivat pellolla — se sijaitsee suunnilleen neljänsadan metrin päässä gorodištšesta, nykyisen metsän reunassa virtaa-

van puron takana (puhun nykyisestä metsästä, koska tämä metsä on istutettu noin sata vuotta sitten) — vanhoja asumuksia vuosisataisten maakerroksien syleilystä.

Asutuksen muinoinen asemakaava hahmottui laajalla pellolla sitä selvempänä, mitä pitemmälle kaivaukset edistyivät. Asutus sijaitsi gorodištšen vieressä ja siinä oli useita katuja. Siellä oli myös umpikujia ja sokkeloita, oli seinärappausta, jonka kaltaista näkee vielä nykyäänkin siellä täällä moldavialaiskylissä, oli jäännöksiä kiviaidoista, jollaisia tapaa nyt Moldaviassa ja muuallakin.

Katselin noita entisen elämän todistuksia, katselin viljansäilytyskuoppia, sisältä huolellisesti vuorattuja päärynän tai sylinterin muotoisia jyväpurnuja; iloitsin yhdessä kaikkien kanssa jokapäiväisistä löydöistä — milloin ruostuneesta pikkuavaimesta, milloin veitsestä, lasten kukkopillistä, liuskakivisestä värttinänkehrästä tai naiivisti muotoillusta savikupista. Pitelin käsissäni muinaisten sirppien jäännöksiä, luisia puikkoja, auran osia, palikoita, joilla täkäläiset lapset olivat joskus leikkineet. Ei, siihen oli tosiaankin mahdotonta tottua: pidithän kädessäsi tuhannen vuoden takaista esinettä!

Kaikki nuo löydöt olivat mielenkiintoisia ja tärkeitä. Mutta mitä pitemmälle työ edistyi, sitä tiheämpään retkikunnan johtajaa kutsuttiin pellolle.

Eikä suotta.

6

Heti ensi päivistä alkoi maasta löytyä hämmästyttäviä esineitä: epätavallisia pehmeitä kivenpalasia, joiden kulmat olivat sulaneita — kuonaa. Malmisirusia, ei tosin mitään erityisen rikasta, vaan niin sanottua suomalmia, mutta silti kohtalaisen rautapitoista.

Sitten löydettiin kivettyjä tantereita, kuuman kuonan kaatopaikkoja. Ja mitä edemmäs, sitä enemmän. Aluksi löytyi yksi ja myöhemmin vielä useita rautamalmin sulatusuuneja, niin sanottuja harkkohyttejä. Ne olivat noin seitsemänkymmenen senttimetrin korkuisia, kartiomaisia, kovasti poltetusta savesta tehtyjä, savisella ilmanpuhallussuuttimella varustettuja. Eräässä paikassa oli peräti viisi harkkohyttiä vieretysten — kokonainen rautasulatto. Muualta niitä löytyi yksin kappalein.

Tällaisia ehyinä säilyneitä harkkohyttejä arkeologit eivät olleet aikaisemmin nähneetkään. Kymmenen vuosisataa valmistumisensa jälkeen ne näyttivät melkeinpä leikkikaluilta. Mutta kaikki niissä oli hyvin harkittua ja suunniteltua. Ja niiden työn tulokset olivatkin jo aivan kunnioitusta herättäviä.

7

Ne olivat todellakin löytöjä! Muinaisvenäläinen rautaruukki! Satoja kiloja rautamalmia, rikastettua sekä rikastamatonta, kuonaa, ahjorautaa, malminrikastusuuneja, harkkohyttejä. X—XII vuosisatojen metallurgiaa! Ja millaisissa mittasuhteissa! Paikalta löydettyjen kuonakenttien ja harkkohyttien yhteinen lukumäärä osoittaa, että ainakin kolmannes seudun väestöstä on ollut maanviljelyksen ohella tavalla tai toisella tekemisissä "teollisuuden" kanssa. Ja siellä on varovaisimpienkin laskelmien mukaan asunut kolmisen tuhatta henkeä. Lisäksi on otettava huomioon, ettemme vielä läheskään tiedä löydetyn asutuskeskuksen tarkkaa suuruutta. Kenties osa asutuksesta sijaitsee metsän alla. Mahdollisesti se on aikoinaan, kuten Altšedar nykyisin, levittäytynyt laajalle alueelle tien toisella puolella, vastapäisellä rinteellä, joka myös ulottuu gorodištšen liepeille. Ehkäpä gorodištše on sijainnutkin aivan asutuksen keskellä — silloin se mitä nyt on löydetty on vain pieni lohko hyvin laajasta asutuskeskuksesta.

Tästä lähin meidän on siis omaksuttava hieman toinen käsitys Moldavian muinaislinnoista. Missä on gorodištše, sieltä on siis etsittävä kauppalaa, posadia, tai suurta asutuskeskusta, kaupunkia.

Mutta mikä kaupunki on ollut tämä, jonka jäljille arkeologit osuivat Altšedarissa? Maakorsujen tiheästä sijainnista ja useista muista tunnusmerkeistä päätellen se on ilmeisesti ollut suuri. Malmia on sinne luultavasti tuotu noin kymmenen kilometrin päästä Dnestrin rannalta, nykyisen Ratšikovon kylän tienoolta. Sitä on siellä vieläkin yllin kyllin. Malmin kuljetus tapahtui Tšorna-jokea pitkin, sama joki kiemurtelee nytkin kaitaisena nauhana jonkin matkan päässä kaivauspaikasta.

Ja siinäpä Feodorovin päähän iski oivallus. Tšorna-joki. Senaikaisten käsitysten mukaan suuri kaupunki, jossa oli

lujasti varustettu gorodištše ja hyvin järjestetty käsiteollisuus, kaupunki, jossa valmistettiin rautaa. Mutta sehän saattoi olla sama jäljettömiin kadonneeksi luultu Tšorn, josta arkeologit ovat jo kauan kiistelleet pääsemättä yksimielisyyteen, onko Dnestrin seudulla ollut sellaista kaupunkia ja jos on ollut, niin missä. Sama Tšorn, joka mainitaan Dnestrin seudun kolmen slaavilaiskaupungin joukossa XIV vuosisadalla laaditussa *Etäisten ja läheisten kaupunkien luettelossa*. Kolme kaupunkia, joista kaksi, Belgorod etelässä ja Hotin yläjuoksulla, ovat kaikkien tiedossa, ne ovat olemassa nykyäänkin. Mutta kolmas — Tšorn, Musta kaupunki — on kadonnut. Kaiken järjen mukaan sen on pitänyt sijaita jossakin kahden edellisen välimailla.

Altšedarissa löydetty käsityöläisten ja raudanvalmistajien kaupunki sijaitsee suunnilleen 10—12 kilometrin päässä Dnestristä, suunnilleen puolitiessä Belgorodin ja Hotinin välillä.

Tulevaisuus näyttää tietenkin, onko Feodorov hypoteeseineen oikeassa vai väärässä. Yksi asia on kuitenkin täysin selvä: juuri Altšedarin seudulla on X—XII vuosisadoilla sijainnut — kaivaukset ovat sen todistaneet — yksi Moldovan slaavilaisen asutuksen, tivertsiläisasutuksen viidestä keskuksesta, joista jo mainitsimme edellä. Ja lisäksi se on ollut yksi mahtavimmista — arkeologit ovat löytäneet aliselta Dnestriltä jo viisikymmentä yhdeksän asutusta, ne ovat melkein kaikki Tšorna-joen tuntumassa ja Altšedar niiden keskellä. Moldovaa muuten ei ollut silloin vielä olemassa, Moldova syntyi myöhemmin, X—XII vuosisadan jälkeen. Tuo aika ja ainakin neljä edellistä vuosisataa oli Dnestrin seudun slaavilaisasutuksen aikaa.

Sillä tutkimukset ovat osoittaneet kumoamattomasti, että Prutin — Dnestrin välimaan metsäarovyöhykkeellä on ollut slaavilaisasutusta keskeytymättä kuudennelta kahdennelletoista vuosisadalle asti.

8

Niin kauas aikojen hämärään juontavat juurensa Dnestrin seudun ensimmäiset slaavilaisasutukset.

Ne olivat suuria ja kukoistavia. Kymmenennellä vuosisadalla ulitšit, jotka olivat levinneet Bugilta Dnestrin vasemmalle

rannalle, ja joen länsipuolella asuneet tivertsit (he asettuivat sinne viimeistään IX vuosisadan puolivälistä, sillä siitä ajasta alkaen heistä ainakin esiintyy mainintoja aikakirjoissa) hallitsivat laajoja alueita pitkin Dnestrin vartta meren rannikolle, ja heidän asuma-alueensa ulottuivat Tonavalle saakka. Dnestrinvarren slaavilaiset olivat XI—XII vuosisadoilla yksi muinaisvenäläisten slaavilaiskansojen haarautuma, ja läheiset aineelliset sekä henkiset kulttuurisiteet yhdistivät heitä Kievin Venäjään.

...Altšedarissa harjoitettiin ainakin viittätoista erikoistunutta käsityöammattia. Siellä oli seppiä ja asemestareita, koruseppiä ja luunleikkaajia, kutojia ja monia muita taitoniekkoja. Heidän näppärissä käsissään valmistui esineitä, jotka eivät jääneet laadullisesti vähääkään jälkeen "kanta-Venäjän" vanhojen käsityömestareiden oivallisista taidonnäytteistä. Siellä ei jätetty pulaan maanviljelijöitäkään. Raskas siivellä ja veitsellä varustettu aura suurien maa-alojen kyntöä varten, erilaiset maan lisämuokkaukseen tarkoitetut siivet, erityiset kasvitarhakuokat ja monet muut aikaansa nähden erinomaiset maataloustyökalut ovat siitä silminnähtävänä todistuksena.

...Kerros kerrokselta, viilu viilulta kuorivat arkeologit maapeitettä. Ja selailevat kuin kirjaa lehti lehdeltä menneiden sukupolvien elämän, työn ja taistelujen tarinaa. Täällä he ovat asuneet, nuo muinoiset esivanhempamme, näissä melko vaatimattomissa asumuksissa — silloin ei vielä tunnettu keskuslämmitystä eikä jousipatjoja, ei kaasua eikä sähköä. Niin, mitään mainittavia mukavuuksia ei heillä ollut, mutta totta puhuen asumukset eivät olleet perin kehnojakaan. Ainakin ne vastasivat täysin tarkoitustaan, olivat sopivia täkäläiseen ilmastoon ja näyttivät tyydyttäneen täydellisesti omistajiaan, nuo puolittain maahan kaivetut korsut, joiden katteena oli hirsistä tehty, pylväiden ja poikkiorren varassa lepäävä korkea telttakatto ja joiden välttämättömänä sisustuksena oli takkauuni, laudoitetut tai yksinkertaisesti savella siloitetut seinät, makuulaveri ja pöytä.

Täällä he ovat ahkeroineet — kyntäjät ja karjanhoitajat, ruukuntekijät ja raudanvalmistajat, miehuulliset ja rohkeat ihmiset, jotka astuivat arkailematta kaksinkamppailuun karhun kanssa, harjoittivat mehiläishoitoa, olivat taitavia kaikissa käsityöammateissa, mutta muuttuivat tarpeen vaatiessa pelottaviksi sotureiksi, joita kahakat paimentolaisten kanssa karai-

sivat ja elämä rauhattoman rajamaan äärimmäisessä kolkassa pakotti tämän tästä vaihtamaan auran miekkaan. Täällä, tässä siihen aikaan leveämmässä ja syvemmässä joessa he ovat uineet kesäkuumalla, keränneet täkäläisissä metsissä marjoja sekä sieniä, käyneet kävelyllä mielitiettyjensä kanssa, kasvattaneet lapsia... Linnoituksessa, gorodištšen varustusten suojassa asui ylhäisempiä, rikkaampia, mutta tavallinen kansa eli slobodassa, viljeli maata ja harjoitti käsityöammatteja, maksoi ruhtinaalle veroa "savulta", kulki niinivyöllä vyötetyssä rohdinpaidassa. Hienot korut ja kalliit aseet eivät olleet heitä varten, eivät heidän vaimojaan varten. Posadin naisilla ei juuri nähnyt paksuja nielloituja ja rakeistettuja hopeaisia korvarenkaita, he käyttivät vaatimattomampia vaskisia, valettuja koruja. Kaikki muukin oli täällä vaatimattomampaa — kookkaat karkeatekoiset lautaset, kupit ja muut talousesineet, samoin savikulhot, väljäsuiset savikulhot, joissa keitettiin ruokaa, pidettiin vettä ja — kun ihminen kuoli — haudattiin IX—X vuosisadalla ja mahdollisesti myöhemminkin hänen tuhkansa.

Viimeksi mainittu seikka selvisi vasta aivan hiljakkoin, viime vuonna, selvisi niin myöhään siksi, ettei viime vuoteen asti ollut onnistuttu kertaakaan löytämään Moldaviasta muinaisslaavilaista kalmistoa.

Nyt sellainen löydettiin ja taaskin Altšedarista. Tälläkin kertaa löytö tapahtui aivan sattumalta. Slaavilaisen kalmiston löydöstä oli tosin luvattu palkinto jo vuonna 1950. Mutta aika kului eikä kukaan vaatinut palkintoa. Tuskinpa myöskään Lazar Polevoi, eräs retkikunnan monivuotisista jäsenistä, ajatteli palkintoa lähtiessään kävelylle vajaan kilometrin päässä arkeologien leiristä ja myös rautaruukin kaivauspaikasta olevaan reliktitammistoon. Verrytelläkseen jäseniään hän tarttui käsillään ties millä tavoin nuorten tammien sekaan kasvaneeseen kanukkapuuhun, mutta ote heltisi ja hän suistui päistikkaa maahan. Hänen hämmästyksensä oli suuri, kun hän huomasi tarkemmin katsoessaan kaatuneensa pienelle kummulle, levinneelle, vähäiselle, mutta kaikesta huolimatta ilmeiselle kummulle, juuri sellaiselle, joka saattoi olla myös muinoinen hautakumpu.

Hän palasi puolijuoksua leiriin ehtimättä kunnolla puhdistaa multaa polvistaan, ryntäsi Feodorovin telttaan ja julisti: "Minusta tuntuu, että olen löytänyt haudan."

...Se oli totisesti näännyttävää työtä. Tammilehto oli vanha, puut olivat kaikki satojen vuosien ikäisiä. Niiden kovat, suonikkaat, syvälle maahan tunkeutuneet koukeroiset ja yhteenpunoutuneet juuret olivat sementoineet maaperän kiinteäksi massaksi. Raivaus edistyi hitaasti. Kirveet särkyivät toinen toisensa jälkeen, sahat eivät kestäneet alkuunkaan.

Mutta arkeologit eivät antaneet periksi. He eivät työskennelleet täällä käskystä, vaan innoituksesta. Täällä vaikutti tinkimätön vapaaehtoisuuden periaate.

Polevoin löytämä hautakumpu oli vain yksi monista. Melko laajalla alalla tiheän vanhan metsän alla näet oli todellakin kokonainen kalmisto. Muinainen, suunnilleen yhdeksännen vuosisadan aikainen kalmisto.

...Niinä aikoina vainajain ruumiit poltettiin, kristinusko ei vielä ollut levinnyt näille seuduille. Ruumiinpolton jälkeen tasoitettiin hautapaikka, levitettiin sille kerros savea, ja tälle tuoreelle, vielä kovettumattomalle savelle asetettiin kulho, tavallinen savikulho. Toisinaan kulhot olivat isoja, toisinaan pienempiä, toisinaan kauniita, toisinaan yksinkertaisempia. Kulhossa oli vainajan tuhka sekaisin puuntuhkan kanssa.

Monista hautakummuista arkeologit löysivät useampien kuin yhden vainajan jäännöksiä, nähtävästi kummut olivat useinkin eräänlaisia sukuhautoja. Kumpuun kaivettiin syrjästä käytävä, jota syvennettiin riittävän pitkälle ja sen perälle, toisinaan aivan eri "tasanteelle", sijoitettiin uusi tuhkauurna.

* * *

Prutin — Dnestrin retkikunta jatkaa tutkimuksia historian tohtorin Georgi Feodorovin johdolla. Nyt sillä on edessä paitsi Altšedarin jatkokaivauksia myös kaivaukset Jekimautsyssa. Mahdollisesti sielläkin onnistutaan löytämään jälkiä asutuksesta, joka siellä on Altšedarista päätellen epäilemättä ollut. Sitten odottavat vuoroaan tutkimukset muissa slaavilaisasutuksissa, niissä, jotka ovat syntyneet siihen aikaan, kun tähän monia erikielisiä heimoja: sarmaatteja, gootteja ja hunneja nähneeseen getalaisten maahan ilmaantui kaksi voimakasta slaavilaista heimoryhmää — antit ja sklaveenit. On tutkittava vielä monia muita, ei ainoastaan kuudennelle, vaan myös IX—XII vuosisadoille ajoittuvia slaavilaisia muinais-

muistoja. Nyt käy yhä selvemmäksi, että Dnestrin ja Prutin välimaa on ollut itäslaavilaisten etuvartioasemia.

...Kaikissa Neuvostoliiton historian oppikirjojen IX—XII vuosisatoihin liittyvissä kartoissa on koko Prutin — Moldovan välialue nykyään viivoitettu Muinais-Venäjän valtakunnan värein. Ja tälle puoliympyrän muotoiselle alueelle on kirjoitettu selvästi ja näkyvästi: **ulitšit, tivertsit.**

Lev Klein

TARINA KITEŽISTÄ, NÄKYMÄTTÖMÄSTÄ KAUPUNGISTA

METSÄJÄRVEN SALAISUUS

Ryhmä nuoria miehiä, jokaisella reppu selässään, ilmaantui metsästä pienen järven rannalle. He kaivoivat repuistaan esiin kumiräpylät ja happilaitteet. Järven tyynelle pinnalle levisi pian sarja kehämäisesti laajenevia, toisiaan takaa ajavia levottomia pikkuaaltoja — urheilusukeltajat laskeutuivat yksi toisensa jälkeen syvyyteen. Näin aloitti työnsä retkikunta, joka oli lähtenyt etsimään tarunomaista Kitežin kaupunkia...

...Ja nyt muutama sana siitä mitä tapahtui yli seitsemänsataa vuotta sitten. Hirveä onnettomuus kohtasi silloin Venäjää — Batu-kaani oli lähtenyt liikkeelle idän aavoilta aroilta ja eteni lukemattomine sotalaumoineen kohti länttä. Venäläiset sotajoukot, družinat, nousivat yksitellen vihollista vastaan ja tuhoutuivat epätasaisessa taistelussa. Itku ja valitus täytti Venäjän maan.

Kun Batu-kaani saapui Vladimirin-Suzdalin ruhtinaskunnan rajoille, lähti ruhtinas Juri Vsevolodovitš häntä vastaan, he iskivät yhteen ja puhkesi ankara taistelu. Mutta ruhtinaalla oli liian vähän sotilaita, hän vetäytyi takaisin ja sulkeutui Volgan rannalla olevaan Vähän Kitežin kaupunkiin. Tataarit saapuivat kaupungin edustalle, mutta ruhtinas Juri lähti joukkoineen salaa yön pimeydessä kaupungista sekä piiloutui Volgantakaisiin aarniometsiin, niin että tataarit kadottivat

hänen jälkensä. Silloin Batu valloitti Vähän Kitežin ja ryhtyi kiduttamaan julmasti sen asukkaita. Muudan heistä, Griška Kuterma nimeltään, ei jaksanut kestää piinaa ja ilmaisi Batulle, mitä tietä ruhtinas oli perääntynyt "Ison Kitežin kaupunkiin", joka sijaitsee Kerženets-joen takana Svetlojar-järven rannalla.

Batu hyökkäsi kaupungin kimppuun väkirynnäköllä. Ruhtinas kaatui taistelussa, mutta viholliset eivät saaneet kaupunkia haltuunsa, sillä jumala kuuli asukkaiden rukoukset ja antoi ihmeen tapahtua — Kitež vajosi maan alle ja muuttui näkymättömäksi. Se vajosi kaikkine asukkaineen, kirkkoineen ja luostareineen, ruhtinaanhoveineen ja köyhine majoineen, ja he kaikki elävät maan alla tänäkin päivänä. Vielä nytkin saattaa joskus nähdä järvessä näkymättömän kaupungin kuvajaisen ja jos painaa korvansa maata vasten, voi kuulla "kummaa" kellojen soittoa...

Tämä kaunis tarina, joka on säilynyt meidän päiviimme suusanallisena perimätietona ja vanhauskoisten kirjoituksissa, on jo kauan kannustanut voimakkaasti taidemaalareiden, säveltäjien, kirjailijain ja runoilijain mielikuvitusta. Vasnetsovin ja Rerichin taulut, Rimski-Korsakovin ooppera, Maksim Gorkin, Melnikov-Petšorskin, Korolenkon ja Prišvinin proosateokset sekä Apollon Maikovin, Maksimilian Vološinin ynnä muiden runot ovat levittäneet maailmalle Kitežin näkymättömän kaupungin mainetta.

Ihmiset, jotka uskovat pyhästi legendassa kerrottujen tapahtumien todenperäisyyteen, ovat kaukaisista ajoista suhtautuneet kunnioituksella sen mainitsemiin paikkoihin.

Kirjallisuudentutkija V. Komarovitš, joka keräili ja tutki Kitežin näkymätöntä kaupunkia koskevaa kansan perimätietoutta, kuuli v. 1925 eräältä vanhalta naiselta seuraavan selityksen: "Tämän vuoren alla on Ivanin kirkko, tuon alla Taivaaseenastumisen kirkko ja tuon kolmannen alla Neitsyt Marian ilmestyskirkko."

Svetlojar-järvi on pieni, melkein pyöreä, joka taholta kukkuloiden ja metsän ympäröimä.

Järven ympäristössä on aikoinaan harhaillut "lihaansa kiduttavia" erakkoja. He kaivoivat koko vuoren täyteen maakorsuja ja luolia, joihin päästiin piilokäytäviä myöten. Elivät uskovaisten almuilla. Mutta jo viime vuosisadan 80-luvulla luolat olivat jääneet autioiksi. "Nyt siitä on tullut loppu", totesi kirjailija V. Korolenko noihin aikoihin. "Osaksi

sen johdosta että hartaus on yleensäkin laimentunut ja osaksi koska se ei oikein sovellu yhteen passijärjestyksen kanssa. Kun poliisi ei löytänyt luolien sisäänkäytäviä, vaan ainoastaan 'henkireikiä', se hääteli uskonmiehiä piilopaikoistaan kepeillä ja savustamalla. Näkymättömät eremiitit hajaantuivat maailmalle."

Runsaslukuiset väenkokoukset ja etäisistä kuvernementeista Svetlojar-järven rannoille tehdyt toivioretket ovat jääneet menneisyyteen, kukaan ei enää muistele erakkoja, ja itse tarina jumalan aikaansaamasta ihmeestä käsitetään nykyään vain historiallisten tositapahtumien tarunhohtoiseksi kaunistukseksi. Kaikkihan tietävät historian koulukirjasta, että tataarit eivät lyöneet ruhtinas Juri Vsevolodovitšin sotajoukkoa Svetlojar-järven luona, vaan Sitj-joella.

Yksi asia jäi kuitenkin epäselväksi: mistä ovat ottaneet alkunsa kertomukset hautautuneesta Kitež-kaupungista? (Onhan tuon nimen täytynyt jostakin tulla legendaan!)

MAAN ALLE VAJONNEET

Eräät oppineet turvautuivat salaisuuden selvittämiseksi geologian apuun. He olettivat, että tuonlaatuiset legendat perustuvat varmasti tunnettuihin äkillisiin maanpinnan vajoamistapauksiin. Sellaisia ilmiöitä on havaittu ennen ja myös meidän aikanamme.

Niinpä sanomalehdet esimerkiksi kertoivat vuonna 1893 Tanskassa tapahtuneesta laajan maa-alueen vajoamisesta. Vajoama vei mukanaan kaksitoista isoa maataloa, ja neljännesmailin suuruinen ala muuttui saviseksi suoksi.

Samanlainen tapaus sattui v. 1903 Šaryn kylän luona, lähellä niitä seutuja, missä tarunomaisen Kitežin olisi pitänyt sijaita. Senaikainen lehtiuutinen kertoi asiasta näin: "Tämän kylän asukkaat pelästyivät hiljattain kauheasti kuullessaan käsittämätöntä ryskettä ja pauketta, joka tuntui kuuluvan jostakin maan alta ja muistutti tykkien yhteislaukausta. Asukkaat — tšeremissit — kiiruhtivat metsään, jonka suunnasta nuo pelottavat äänet olivat kantautuneet, ja näkivät hämmästyksekseen, että metsän keskelle oli syntynyt valtava 200—300 neliösylen suuruinen maanvajoama, niin syvä että paikalla kasvaneet isot puut olivat kadonneet maahan aivan näkymättömiin. Ja mikä vielä hämmästyttävämpää, vajoaman paikalle

syntyi lampi — maasta alkoi heti pursuta vettä, syvyys on nyt jo kahdeksan syltä ja vedestä kohoavat jyrkät, useita syliä korkeat rannat..."

Ja niin eräät tiedemiehet otaksuivat, että kaikki tällaiset, pitkäksi aikaa kansan muistiin jääneet tapaukset ovat synnyttäneet Kitežin tarinaa muistuttavia legendoja. Nuo legendat ovat ylläpitäneet kansan keskuudessa uskoa siihen, että kaupunkeja on todellakin vajonnut maan alle, sitten nämä legendat ovat levinneet ja liittyneet uusiin paikkoihin, missä ei mitään vajoamisia ole tapahtunutkaan.

Tässä meidän on aika sanoa, että urheilusukeltajan varusteissa Svetlojar-järven syvyyksiin laskeutuneet tutkijat eivät löytäneet sen pohjasta mitään. Siellä ei ollut kirkkojen kupoleja, ei luostarinmuureja eikä edes tavallisten asumusten raunioita. Järven pohja oli yhtä autiota kuin sen vihreät rannatkin, liejusta vain nousi pintaa kohti hentoja huojuvia levänvarsia ja niiden keskellä uiskenteli kaloja.

Vajonnutta kaupunkia ei siellä ollut.

Mutta kaikesta huolimatta on ollut kaupunkeja, jotka sitten ovat kuolleet. Ja ne todellakin ovat nyt maan alla.

KITEŽ LÖYTYY

Oppineet ovat ratkaisseet Kitežin monimutkaisen, sotkuisen arvoituksen, selvittäneet Svetlojar-järven vuosisataisen salaisuuden. Suurin ansio siitä kuuluu V. Komarovitšille, vaikka hän ei ole urheilusukeltaja eikä arkeologi, vaan kirjallisuudentutkija.

Hän ei laskeutunut järven pohjaan eikä kaivellut maata. Hän etsi tarunomaista kaupunkia sieltä missä tarunomaisen kaupungin kuuluu ollakin — tarujen maailmasta, uskomusten ja kansan mielikuvituksen muuntamien historiallisten tapahtumien maailmasta. Hän ei löytänyt sitä heti eikä lyhyessä ajassa, vaan pitkällisten ponnistusten ja pohdiskelujen jälkeen. Hän samoili kansansatujen selittämättömän tenhovoiman lumoamana väsymättä Svetlojarin ympäristössä, kuunteli tarkasti vanhojen paikkakuntalaisten kertomuksia, tutki arkistoja, kyseli, uteli, selvitteli... Ja sitten istui pitkinä talvi-iltoina kumartuneena historikkojen teosten ja maakunnan karttojen ylle, vertaillen hajanaisia tietoja, yhdistellen Kitežin histo-

rian katkelmia, koettaen saada kokoon yhtenäisen kuvan Kitežin kaupunkiin liittyvän perimätietouden kehityksestä. Siten tutkijan ajatus tunkeutui vuosisataisten mielikuvituksellisten detaljikerrostumien läpi ja johdatti hänet Kitežin reaalisten muurien juurelle.

Kitež-sanan nykyaikainen ääntämys ja oikeinkirjoitustapa ovat vakiintuneet Rimski-Korsakovin oopperan saavuttaman suosion ansiosta. Oopperan libreton laatija Belski valitsi legendaarisen kaupungin monista nimimuodoista käsikirjoitukseensa juuri tämän. Mutta kansan suussa elää sen lisäksi useita muita saman nimen muotoja: Kitiž, Kiteš, Kidež, Kidaš...

Kidaš-niminen kylä löytyi Baškiriasta Kidaš- eli Kidyšjoen varrelta (myöhemmin kylä on saanut virallisen nimen Verhne-Troitski zavod, mikä tarkoittaa Ylä-Troitskin tehdasta). Kuten vanhoista asiakirjoista ilmenee, kylän venäläinen väestö on muuttanut paikkakunnalle vuonna 1760 Gorodetsin kylästä Volganvarrelta. Gorodets sijaitsee lähellä sitä paikkaa, missä Kerženets laskee Volgaan. Se on hyvin vanha Vladimirin-Suzdalin ruhtinaskunnan pikkukaupunki, joka mainitaan kahdennentoista vuosisadan aikakirjoissa. Se on joutunut monta kertaa tataarien päällekarkausten kohteeksi, sanalla sanoen, se on kaikista merkeistä päätellen voinut olla tarunomainen Vähä Kitež. Otaksutaan, että sieltä Baškiriaan lähteneet siirtolaiset ovat vieneet mukanaan myös kaupunkinsa ikivanhan kansanomaisen nimen "Kidaš", joka on kaikkialla saanut väistyä yleisnimenä esiintyneen Gorodets-nimen tieltä, mutta säilynyt kuitenkin kaupunkilaisten omassa käytössä.

Todellakin, Gorodetsin vanha maalinna tunnetaan vielä nykyäänkin paikallisten asukkaiden keskuudessa Vähän Kitežin tarunhohtoisella nimellä. Gorodetsissa on säilynyt viime vuosisadan keskivaiheilta muistivihko, johon muuan Moskovkin on koonnut seudun vanhaa perimätietoutta. Vihkossa sanotaan Gorodetsista: "Kansanperinne on sukupolvesta toiseen nimittänyt sitä suupuheessa vielä Vähäksi Kitežiksi..."

Näin ollen Volganvarren Gorodets on siis vanhan legendan Vähä Kitež.

Sanalla *Gorodets* tarkoitettiin entisaikoina vähäisiä kaupunkipaikkoja, jotka sijaitsivat ison, varsinaisen kaupungin läheisyydessä. Vähä Kitež oli tietenkin sellaisen etukaupungin asemassa Isoon Kitežiin eli Kidašiin nähden. Ja aikakirjat,

jotka tuntevat mainiosti Vähän Kitežin, vaikkakaan eivät tällä sen alkuperäisellä nimellä, eivät voi olla tuntematta Isoa Kiteziä. Lähin iso kaupunki, johon johtavia kulkuteitä Gorodets suojeli, oli Suzdal, Vladimirin-Suzdalin maakunnan vanha keskuspaikka.

Nyt selvisi, että noin viiden tai kuuden kilometrin päässä Suzdalista Gorodetsiin johtavalla tiellä on nykyäänkin Kidekša-niminen kylä. Tämä kylä samoin kuin Gorodets mainitaan XII vuosisadan aikakirjoissa. Sanotulla vuosisadalla Moskovan perustaja Juri Dolgoruki rakennutti Kidekšaan Borisin ja Glebin kirkon. Tämä kirkko on varhaisin Vladimirin-Suzdalin arkkitehtonisen tyylin näyte. Kirkkoon on haudattu useita Suzdalin ruhtinaita.

Kidekša ei ole venäjänkielinen nimi. Ennen venäläisiä tällä seudulla asui marien sukuinen heimo. Entisen väestön jäljeltä oli seudulla säilynyt lukuisia *kša*-päätteisiä paikannimiä: Perekša, Šilekša, Kolakša, Ikša, Jalokša, Šarmakša... Seudulle saapuneet venäläiset väänsivät useasti tuon *kša*-päätteen venäläisen korvalle tutumpaan *ška*-päätteeseen tulkiten siis nämä paikannimet eräänlaisiksi deminutiivijohdannaisiksi, vähennysmuodoiksi. Sillä tavoin myös Kidekša ristittiin kansan kielessä Kideškaksi, ja onpa tämä nimen väännösmuoto löytänyt tiensä myös kirjalliseen esitykseen: voimme tavata sen muutamissa aikakirjan kertomuksissa.

Mutta jos Kidekša venäläistyi ja muuttui Kideškaksi, on täytynyt olla olemassa myös sana, jonka johdannaiseksi Kideškaa on voitu ajatella. Kun on olemassa *myška* (pikku hiiri), niin täytyy olla myös *myš* (iso hiiri). Jos kerran on olemassa Kideška, niin täytyy olla myös Kideš. Ja todellakin, eräässä kronikassa kerrotaan ruhtinaan hautajaisista näin: "Ja laskettiin lepoon pyhien marttyyrien Borisin ja Glebin kirkossa Kidešissä Nerlin varrella."

Siellä se on, Svetlojarin legendan Iso Kitež!

Eräässä kohdassa aikakirja suoraan nimittää Kidekšaa kaupungiksi. Aivan Suzdalista Gorodetsiin lähtevän tien alkupäässä sijainnutta ja itse asiassa Suzdalin etukaupunkina ja etuvartioasemana ollutta Kidekšaa, jonka arvoa lisäsi sen asema Suzdalin ruhtinaiden hautapaikkana, voitiin todellakin pitää tärkeämpänä ja vanhempana kuin syrjäistä Gorodetsia, etäisempää linnoitusta, joka on ehkä rakennettukin myöhemmin, niin sanoaksemme toiseksi Kidekšaksi — Kidešiksi.

Kidekšaan rakennettu Borisin ja Glebin kirkko säilyi tataarien hävitykseltä — se kohoaa vielä nytkin Nerl-joen rannalla. Entisinä aikoina tämä kirkon säilyminen, silloin kun kaikki muu ympärillä muuttui tuhkaksi ja raunioiksi, vaikutti venäläisistä ihmisistä varmaan todelliselta ihmeeltä. Vuoden 1239 kynnyksellä, juuri tataarien hyökkäyksestä kertovien tietojen jälkeen, kronikoitsija kirjoitti: "Samana vuonna oli pyhitetty Borisin ja Glebin kirkko Kidekšassa, oli pyhitetty suuren siunauksen kautta..."

Siinä on meillä ihmeellisestä pelastuksesta kertovan legendan ensimmäinen oras...

Mistä sitten on peräisin mielikuva kadonneesta kaupungista? Tämän kysymyksen selvittelyssä tulevat avuksi sangen myöhäiset kirjalliset lähteet.

Viidennentoista vuosisadan kronikka kertoo muistitietona, että ruhtinas Juri oli "lujittanut Kideškan kaupunkia", ympäröinyt asutuksen maavallilla. Kahdeksannentoista vuosisadan lopulla suzdalilainen kotiseutututkimuksen harrastaja Voronov laati *Historiallisen kokoelman ja täydellisen kuvauksen entisajan kuuluisasta jumalan pelastamasta Suzdalin kaupungista.* Tässä teoksessaan hän kirjoitti Kidekšasta, että "tällä paikalla oli ennen kaupunki". Kidekšan maavarustukset olivat näkyvissä vielä viime vuosisadan puolivälissä.

Sekä Voronov että toinen suzdalilainen vanhojen asioiden harrastaja Anani Feodorov johtavat yhteen ääneen itse paikannimen *Kidekša* teonsanasta *kidat* (hylätä). Heidän käsityksensä mukaan kaupunki on siis jolloinkin hylätty.

Milloinka Kidekšan kaupunki sitten on hylätty? Todennäköisimmin Batu-kaanin valloitusretken vaikeina aikoina. Siinä tapauksessa Kidekša on luultavasti kuulunut niiden neljäntoista kaupungin joukkoon, jotka Batu hävitti ja joista aikakirja kertoo mainitsematta kuitenkaan niiden nimiä. Niin ollen vain kirkko säilyi hävitykseltä.

Nyt käy selväksi, kuinka syntyi legenda Kitežin näkymättömästä kaupungista. Perimätieto kadonneesta kaupungista Kidekšasta—Kitezistä, josta jäivät jäljelle vain maavallit, on sulautunut yhteen kirkon ihmeellisestä pelastuksesta kertovan toisen perimätiedon kanssa.

Irrallisina nämä perimätiedot olivat jossakin määrin käsittämättömiä kansalle. Kansan keskuudessa ihmeitä ei ole

milloinkaan käsitetty filosofisiksi abstraktisiksi ilmiöiksi. Voidakseen uskoa ihmeeseen kansan on aina täytynyt voida selvittää itselleen ihmeen logiikka ja konkreettinen toteuttamistapa, jumala kuvitellaan konkreettiseksi, ihmisen kaltaiseksi olennoksi, hänen kuvakseen, sillä ainoalla varauksella, että jumalalla on yliluonnollinen mahti ja hän hallitsee kaikkia luonnonvoimia. Miten on yksi ainoa suojaton kirkko voinut säilyä, silloin kun kaikki ympärillä luhistui, paloi ja lankesi Batun jalkojen juureen? Se oli käsittämätöntä. Miksi maanpäällinen kaupunki on joutunut maan alle? Sekin oli käsittämätöntä.

Mutta ensimmäinen perimätieto antoi selityksen toiselle ja toinen vuorostaan ensimmäiselle. Yhdessä otettuina nämä molemmat perimätiedot selittivät erinomaisesti toisiaan. Kirkko oli säilynyt juuri siksi, että jumala oli kätkenyt sen yhdessä kaupungin kanssa maan sisään.

Kaupunki on nyt maan sisällä ja näkymättömissä, koska jumala pelasti sen sekä pyhän kirkon joutumasta tataarien valtaan. Kaikki oli järjestyksessä. Kaksi vanhaa perimätietoa sulautui yhteen ja syntyi legenda. Syntyi tarina Kitežin näkymättömästä kaupungista. Synnyttyään Suzdalissa se levisi toivioretkeläisten kertomana ympäri Suzdalin maakuntaa, kulkeutui myös Kerženets-joen takaisissa aarniometsissä oleviin kaukaisiin luostareihin. Vuosisatoja jatkuneet tataarien ryöstöretket antoivat erityistä viehätystä tälle legendalle kaupungin ja "pyhän" temppelin "ihmeellisestä" pelastuksesta tataarien sotaretken aikana.

Nyt jäi enää selvittämättä, millä tavoin Iso Kitež on siirtynyt tarinassa Volgan ja Kerženetsin toiselle puolelle, Svetlojar-järven rannoille. Tämä tapahtui silloin, kun vanhan Suzdalin maine himmeni, kun polvesta polveen metsissä asuneet talonpojat unohtivat, missä sijaitsee todellinen Kidekša— Iso Kitež. Vanhauskoisista tavoistaan ja käsityksistään kiinnipitävät ja sen johdosta virallisen oikeauskoisuuden edistäjien vainoamat talonpojat siirtyivät yhä syvemmälle suuriin metsiin. Svetlojar-järven lähiympäristössä säilyneet viimeiset vanhan uskon tyyssijat, vanhauskoiset luostarit, vetivät heitä puoleensa kuin luvattu maa.

Svetlojar-järvi viehätti uusia tulokkaita erityisesti siksi, että myös paikallinen mari-väestö kunnioitti sitä pyhänä paikkana. Pakanallinen metsän- ja vedenhenkien palvonta oli siihen aikaan mari-kansan keskuudessa vielä täydessä kukois-

tuksessaan. Marit pidättyivät uimasta järvessä, varoivat kaatamasta puita järveä ympäröivästä metsästä ja kävivät rukoilemassa järven salaperäisillä rantakukkuloilla — siinä täytyi olla jotakin takana! Jospa he tiesivätkin, että noiden kukkuloiden alla piilee näkymätön kaupunki, Kitež. Senhän piti olla jossakin näillä seuduilla. Näin kansanperinne siirsi Ison Kitežin Svetlojar-järven rannoille.

Olemme siis päätyneet siihen, että Svetlojarin legendan aito näkymätön Kitež-kaupunki eli venäläisten bylinoiden Pokidoš on todella olemassa ja sijaitsee lähellä Suzdalia.

Kuinka sitten on selitettävissä, että Kidešissä oleva Borisin ja Glebin kirkko säilyi noina raskaina Venäjän kansan koettelemusten vuosina? Tataarilaiset kaanit halusivat saada tukea kirkonmiehiltä, jotka kehottivat kansaa nöyryyteen ja kuuliaisuuteen.

Entä millä tavoin kaupungin rauniot joutuivat maan sisään? Niitä ei tietenkään piilottanut jumala, vaan ihmiset, vuosisadat ja luonnonvoimat. Aikojen kuluessa kertynyt multa ja roska peitti vähitellen rakennusten alimmat osat ja ihmiset rakensivat niiden päälle uusia taloja. Kun seutu jäi autioksi, sameat kevätvedet kuljettivat raunioille liejua ja kuivat tuulet kantoivat niiden peitteeksi pölyä. Kaupunkia kattava maapeite kasvoi yhä vahvemmaksi ja raskaammaksi.

Arkeologit suorittivat jo ennen vallankumousta vähäisiä kaivauksia Kidekšassa Borisin ja Glebin kirkon ympärillä. Heitä yksinkertaisesti kiinnosti vanhan kirkon lähiympäristö. He keräsivät lyhyessä ajassa pienen kokoelman mille tahansa vanhalle venäläiselle kaupungille tyypillisiä esineitä — rintaristejä, kaulanauhoja, punertavia liuskakivisiä värttinänkehriä, saviastioiden palasia, rautaisten työvälineiden ruostuneita jäänöksiä. Mutta kukaan ei tullut ajatelleeksi maineikasta Kitežiä.

Ja kun ajattelee asiaa, niin mikäpä Kitež se oikeastaan olikaan? Kitež on kansan mielikuvituksen tuote, se ilmentää ikuista vastustamatonta pyrkimystä vapautua raskaasta sorrosta, pyrkimystä rauhalliseen työhön. Kitež on taru, Kitež on haave, Kitež on kansan sielusta kirvonnut valitus.

Sillä tavoin tulee se ymmärtääkin.

L. Uspenski ja K. Schneider kertovat artikkelissaan *Suuret varjot* etevän neuvostoliittolaisen antropologin, arkeologin ja kuvanveistäjän Mihail Gerasimovin ihailtavista taidonnäytteistä. Hänen työnsä, pääkallojen mukaan suoritetut ihmiskasvojen rekonstruktiot, ovat herättäneet huomiota kaikkialla maailmassa. Soveltaen omia menetelmiään kasvojen pehmeiden osien entistämiseksi pääkallon mukaan Gerasimov on vuodesta 1927 luonut kymmeniä veistokuvia pithecanthropuksesta ja sinanthropuksesta alkaen, rekonstruoinut veistoksina lukuisia Neuvostoliiton alueella eläneitä väestötyyppejä paleoliittikaudesta nykyaikaan asti. Nämä Mihail Gerasimovin työt jättävät sekä laajuudeltaan että suoritusmetodiikkansa tarkkuuden puolesta kauas taakseen kaiken, mitä maailmantiede on saanut aikaan tällä alalla ennen häntä.

Lev Uspenski ja *Ksenia Schneider*

SUURET VARJOT

Koko tämä tarina sai alkunsa suurmiesten varjoista.

Me tunnemme melko hyvin Kievin suuriruhtinaan ja muinaisen Venäjän suuren valtiomiehen, vuosina 978—1054 eläneen Jaroslavin teot. Aikalaiset eivät suotta sanoneet häntä Viisaaksi: hän kohotti hallituskaudellaan Dneprin varrella sijainneen "Rurikovitšien valtakunnan" korkealle kunniaan ja maineeseen.

Hän käsitti hyvin sen ikivanhan viisauden, jonka suuri venäläinen runoelma *Laulu Igorin sotaretkestä* ilmaisi sata vuotta myöhemmin veikein sanoin: "Jos kotka pesällensä lentää, paulokaamme kotkanpoika neidon ihanaisen lumoin." Jaroslav "pauloi" Venäjän tytärten viehkeällä suloudella, sukunsa aviositeiden seiteillä koko Euroopan. Ollen itse naimisissa Ruotsin prinsessan kanssa hän antoi yhden tyttäristään Norjan Haraldin ja toisen Ranskan kuninkaan Henrik I:n puolisoksi ja kolmannen, Anastasian, unkarilaisten hallitsijan Andreaksen vaimoksi. Jaroslavin poika oli nainut bysanttilaisen prinsessan, sisar oli naimisissa Puolan kuninkaan Kasimirin kanssa. Kotimaassaan epäsuosioon joutuneet englantilaiset, tanskalaiset ja skandinavialaiset prinssit sekä sotapäälliköt etsivät monesti itselleen turvapaikkaa Kievistä ja ihmettelivät sen

kauneutta, mahtia ja loistoa. "Perusti Jaroslav Suuren Kievin kaupungin, sillä kaupungilla on Kultainen portti, ja perusti pyhän Sofian kirkon, metropolin, ja sitten Kultaisen portin luo Jumalanäidin ilmestyskirkon, sitten pyhän Yrjänän luostarin ja pyhän Irinan... Ja oli kirjoihin mieltynyt ja luki monesti öisin ja päivisin... ja jäljensi monia kirjoja..."

Niin, me tunnemme tuon miehen, ramman, viisaan ja uljaan soturin teot. Mutta aivan XX vuosisadan 40-luvulle saakka emme tunteneet ainoatakaan kuvaa, josta olisimme voineet sanoa varmasti, että se esitti häntä.

Vuonna 1939 avattiin Jaroslavin marmorinen hauta-arkku, joka sijaitsee jo äsken mainitussa, hänen rakennuttamassaan Sofian tuomiokirkossa. Arkussa oli epäilemättä hänen luurankonsa: mies, jonka jäännökset siinä lepäsivät, oli saavuttanut korkean iän, hän oli ollut pitkäkasvuinen, kiistämättä slaavilainen, jonka suonissa oli virrannut hivenen verran myös pohjoista verta, ja päälle päätteeksi ontuva (menneiden aikojen kronikankirjoittajilla ei ollut tapana sepitellä omiaan!). Tapauksen johdosta Kieviin kutsutun Gerasimovin ei tarvinnut tällä kertaa selvitellä salaisuuksia eikä ratkoa arvoituksia, hänen tehtävänään oli rekonstruoida kasvonpiirteet käyttäen mallinaan kalloa, jonka entisestä omistajasta ei voinut olla epäilyksiä. Mutta työ ei siitä käynyt vähemmän vastuulliseksi.

Niin, siinä se nyt oli mestarin käsissä, tuo kallo, joka oli joskus ollut viisaiden ajatusten tyyssijana. Ensi kerran oli kysymyksessä historiallisen henkilön piirteiden entistäminen. Sellaisen työn metodiikkaa ei vielä ollut olemassa, se oli luotava työn kulussa.

Tiedemies ratkaisi loistavasti tuon vaikean tehtävän. Hän muovasi yhdeksän vuosisataa sitten manalle menneen miehen pään. Työssä tuli eteen monia pulmia, etenkin silloin kun kuvan täydennykseksi oli sommiteltava päähine, kampaus ja vaatetus. Kaikki tämä rekonstruoitiin freskojen, kirjoissa esiintyvien miniatyyrien ja erillisten arkeologisten löytöjen nojalla. Syntyi veistokuva elämänsä iltaan ehtineestä valtiaasta, suippopartaisesta miehestä, jonka syvälle kuoppiinsa vajonneet silmät säteilivät älykkyyttä.

Ja sitten sattui aivan odottamaton tapaus: entistämistöiden suorittajat löysivät samasta Jaroslavin rakennuttamasta Sofian kirkosta myöhäisemmän seinärappauksen alta vanhan freskon. Maalauksen keskellä oli aikalaisten kuvaamana elä-

mänsä ehtoon saavuttanut "kunniavanhus" ruhtinaan asussa. Vanhuksen silmät olivat kätkeytyneet syvälle kuoppiinsa, suippoparta laskeutui leualta rinnalle. Ei voinut syntyä mitään epäilyksiä — molemmat kuvat esittivät samaa henkilöä. Se oli täydellinen triumfi!

Sanotaan, että ylevästä naurettavaan on vain yksi askel. Kerromme nyt, mitä tapahtui muutamia aikoja Jaroslavin pään rekonstruoinnin jälkeen. Gerasimov oli suorittanut työnsä ja saanut tunnustusta oppineilta ammattiveljiltään. Mutta laajan kuuluisuuden aika ei vielä ollut koittanut, toisesta ja pikaisesta yhtä vastuullisesta kunniatehtävästä oli sangen vähän toivoa: menneiden aikojen suurmiesten hautoja ei sentään avata kovinkaan usein.

Eräänä päivänä Gerasimovin asunnon ovikello soi. Sisään astui erittäin vakavailmeinen, voisipa sanoa arvokas miehenalku pioneeriliina kaulassaan. "*Pionerskaja pravdan* koululaiskirjeenvaihtaja", hän esittäytyi moitteettoman arvokkaasti. "Olen saanut tehtäväkseni kirjoittaa artikkelin toveri Gerasimovin töistä ja suunnitelmista."

Gerasimov on huumorintajuinen ihminen. Hyvä on, mikäpä siinä, vaikka lehti olikin pioneerien pravda!

Hän selosti antaumuksellisesti ja innostuneena töitään "kirjeenvaihtajalle". Toveri koululaiskirjeenvaihtaja töhersi toimeliaasti muistiinpanojaan perinteelliseen reportterin lehtiöön. Hyvästellessään erittäin kohteliaasti hän vakuutti tiedemiehelle lähettävänsä tälle välttämättä artikkelin heti kun se julkaistaan. Sen jälkeen hän poistui. Ja sitten tapahtui se mitä valitettavasti tapahtuu varsin usein: Gerasimov ei sen koommin nähnyt nuorta reportteria enempää kuin artikkeliakaan. Arkisten kiireiden keskellä hän itse asiassa unohti koko tapauksen.

Yhtäkkiä saapui sähke, odottamatta kuin salama kirkkaalta taivaalta. Sähke Taškentista. Uzbekian Sosialistisen Neuvostotasavallan tieteelliset laitokset kutsuivat syvästi kunnioitettua toveri Gerasimovia osallistumaan suuren Timur Lengin, eurooppalaisten aikakirjojen Tamerlanin haudan avaukseen. Hankkeen alullepanijat aikoivat, mikäli se osoittautuisi mahdolliseksi, rekonstruoida säilyneiden luiden perusteella vainajan kasvonpiirteet, jotka olivat maailmalle täysin tuntemattomat. Timur näet oli profeetan uskollinen poika, ja

islaminusko kieltää kuvaamasta ihmistä. Sen vuoksi hänestä ei ole jäänyt minkäänlaisia muotokuvia.

Se oli täysin odottamaton, jopa suorastaan selittämätön onni: hän saisi tutkia Timurin pääkalloa! Saisi tunkeutua muhamettilaisen pyhätön, Samarkandin Gur Emirin moskeijan hämärään, vetää päivänvaloon sen viisisatavuotisen salaisuuden! Epäilemättä hyvin tärkeät syyt olivat saaneet Uzbekistanin tieteelliset laitokset ryhtymään niin suurenmoiseen ja rohkeaan hankkeeseen. Suostuisiko hän? Vastaussähke oli tuossa tuokiossa valmis. Matkaliput oli hankittu. Uzbekistaniin!

Ja vasta siellä, Taškentissa, vanhan tuttavan ja tunnetun kuvanveistäjän kodissa virisi päivällispöydän ääressä huvittava keskustelu. Gerasimovia kiinnosti, kuinka oli herännyt tuo erinomainen ajatus — ryhtyä häiritsemään "Maailman ruoskan" haudan rauhaa.

— Oo, sanoi kuvanveistäjä,— se on hänen syytään! Ja osoitti mustapalmikkoista pikku tytärtään.— Koko juttu on aivan yksinkertainen. Istuimme kerran täällä meillä samoin kuin nytkin pilafin ääressä erään ystäväni, erittäin vaikutusvaltaisen toverin kanssa... Puhelimme minkä mitäkin... Puhe sivusi Uzbekistanin historiaa ja tulimme maininneeksi Timurin. Silloinpa tytär kysyi yhtäkkiä: "Isä, oletko kuullut? Tiedemies Gerasimov aikoo entistää pääkallon mukaan Timurin kasvot."

Hämmästyimme tavattomasti: kuinka niin? Onhan Timurin hauta sentään meillä, Samarkandissa! Miten kukaan voi entistää hänen kasvojaan meidän tietämättämme?

Selvisi, että tytär oli lukenut kaiken *Pionerskaja pravdasta*. Hän toi lehden meille. Ja aivan oikein: lehti kirjoitti Jaroslav Viisaasta ja siitäkin, että Gerasimov aikoo nyt ottaa seuraavaksi työkseen Timurin kallon. Juuri niin! No niin, pohdiskelimme ja hämmästelimme. "Mutta sehän on mainio ajatus", sanoimme. "Se on oivallinen ajatus!"

Sitten puhuimme asiasta siellä missä piti ja ajoimme ajatuksen läpi. Teidän ajatuksenne, toveri Gerasimov!

Mutta toveri Gerasimov oli kerrassaan ymmällä. Hän ei ollut koskaan puhunut yhdellekään ihmiselle Timurin kallosta.

— Hyvät ystävät, näyttäkäähän minullekin sitä lehteä!

Ja nyt selvisi kaikki: arvoisa kaksitoistavuotias kirjeenvaihtaja ei ollut artikkelia kirjoittaessaan tyytynyt kokoa-

maansa aineistoon, vaan oli päättänyt täydentää sitä. "Nyt M. Gerasimov haaveilee suuren Timurin kasvonpiirteiden entistämisestä..." Kuka saattoi tietää, miksi juuri Timur oli pälkähtänyt hänen päähänsä?

Tämä lystikäs tapaus antoikin alkusysäyksen suurelle asialle.

Paikka, missä Ramman Tiikerin luut lepäävät, on ammoisista ajoista ollut ihmisten tiedossa. Nyt oli vain selvitettävä, onko hänen luurankonsa säilynyt hautakammiossa ja, jos on, tehtävä sen mukaan veistokuva. Kaikki näytti selvältä. Mutta Timurin nimeä ympäröi salaperäinen romantiikan sädekehä kuten aina ja kaikkialla, missä on puhe kokonaisten vuosisatojen hengen valtiaista, niistä joiden edessä kansat ovat vapisseet pelosta. Ja totuuden erottaminen kuvitelmista oli kaikkea muuta kuin helppoa.

Pidettiin kiistämättömän selvänä, että Timur, Targain poika, oli ollut "barlas" — turkkilaistunut mongoli. Hän syntyi vuonna 1336 ja kuoli Kiinan sotaretken aikana v. 1405. Hän oli nähtävästi 27-vuotiaana vioittanut jalkansa taistelussa turkmeeneja vastaan. Suuri sotapäällikkö oli rampa ja hänen toinen kätensä oli kuivettunut. Mutta hänen henkensä oli raju ja toimelias. Hän alisti valtaansa puoli maailmaa: Horezmin, Kultaisen Ordan, Turkin, Intian... Vain hänen kuolemansa pelasti maailman tulelta ja miekalta, jotka hän oli varannut ihmiskunnalle. Kaikesta päättäen Timurin kuolema pidettiin levottomuuksien pelosta salassa kansalta. Ruumis tuotiin Samarkandiin ja haudattiin hiljaisuudessa Gur Emirin taivaansinisen kupolin alle. Siitä kertovat mitä kauneimmalla kudekirjoituksella piirretyt ikivanhat käsikirjoitukset.

Mutta käsikirjoitusten rinnalla elää myös legendoja, joita tiedemiehet uskovat hyvin vastahakoisesti. Myös Timurista on ollut liikkeellä lukuisia tarinoita. Kerrottiin, että valtias oli nuoruudessaan kohdannut kerran kuumassa kahakassa aivan aavistamatta oman isänsä. Iskuun kohotetut sapelit välähtivät, kun Timur tunsi Targain. Puheisiin ei ollut aikaa, Timur tarttui paljaalla kädellään isän sapelin terään ja pysäytti sen kesken sivalluksen, mutta ase viilsi hänen kämmeneensä syvän, kauhean haavan.

Näin kertoivat laulut. Mutta oliko sellaista tapahtunut todellisuudessa?

Kansanperinne muisti Ramman Tiikerin olleen punapartainen. Oppineet historiantutkijat pyörittelivät päätään: eikö olisi luonnollisempaa olettaa hänen värjänneen itämaiseen tapaan partansa hennalla? Oli runsaasti muitakin perimätietoja, toiset niistä kauniita, toiset raakoja, mutta aina muinaisuuden hämärän hunnuttamia. Eikä yksikään ihminen maan päällä voinut sanoa, minkä näköiset olivat olleet Timurin kasvot.

Vaivoin kohosi paikaltaan — ensi kerran viiteensataan vuoteen — onyksilla päällystetty raskas liuskakivilaatta. Rosoiset kivestä hakatut kattopalkit nostettiin syrjään, kun oli ensin poistettu niitä peittävä keskiaasialaisesta alabasterista, gantšista valettu kerros. Artša-puisen arkun päällä olleen tummansinisen hopealla kirjaillun peitevaatteen jäännökset korjattiin pois. Avattiin arkun kansi... Sen alta pöllähti ilmaan hyväntuoksuinen pölypilvi, tuntemattomien palsamien hajusteinen huumaava tuoksu täytti maanalaisen kammion. Päätä pyörrytti, eräät läsnäolijoista menettivät tajuntansa. Sama vähitellen heikkenevä aromi leijui hautapaikalla vielä monta pitkää tuntia. Ja arkussa lepäsi koko pituudessaan Timur Lengin luuranko.

Ei, tuota miestä jo hänen elinaikanaan ympäröinyt romantiikka, väkevä ja arominen kuin hänen sarkofaginsa palsamit, ei ollut hälventynyt viidessä vuosisadassakaan! Eikä tarvitse ihmetellä, että ihmiset sepittivät vieläpä hänen hautansa avaamisenkin johdosta uuden tarinan. Kirjaimellisesti muutamia päiviä tämän toimituksen jälkeen alkoi Suuri Isänmaallinen sota, ja valkopartaiset uzbekkivanhukset pyörittelivät päätään: "Suuri murhamies päästettiin vapaaksi, ja veri alkoi taas vuotaa virtoinaan maailmassa."

Vanhukset sepittelivät legendojaan, mutta Gerasimoville alkoi kuumeisen työn aika, ja melkein jokainen päivä toi tullessaan jotain uutta. Timurin oikea kämmen osoittautui todellakin viiston sapeliniskun vioittamaksi. Hänen päässään oli jäljellä pitkä tukka (tuima soturi ei ollut ehtinyt viimeisellä sotaretkellä ajella tukkaansa niin kuin muhamettilaisten laki vaati), ja se oli punainen luonnostaan eikä suinkaan hennalla värjätty. Osoittautui, että Timurilla oli pitkät alaspäin taipuneet mongolinviikset, juuri sellaiset kuin kansanperinne kertoi hänellä olleen. Oppineet olivat kiistäneet tämän seikan — olihan muhamettilainen velvollinen leikkaamaan viiksensä! Nyt jouduttiin tarkistamaan sääntöä. Ja selvisi, että säännöstä on

olemassa poikkeus: soturi saattoi valita viiksien ja parran mallin oman harkintansa mukaan.

Ja niin ilmaantui vihdoin päivänvaloon maailman ensimmäinen alkuperäinen Tamerlanin muotokuva. Sellainen hän siis oli ollut, tuo pitkä, rotevarakenteinen, mutta vanhan jalkavian kieroon painama mongoli, jonka toinen käsi oli kyynärtaipeessa koukistunut, mutta ei suinkaan kuivettunut eikä voimaton. Ylväs pysty pää, tyypillisen "barlaksen" pää, jossa mongolilaiset piirteet sekoittuvat turkkilaisheimojen piirteisiin. Sellainen hän oli, tuo maailmankaikkeuden ruoska!

Samarkandin Bibi Khanumin moskeijassa, joka samoin on Tamerlanin rakennuttama, on eräs merkillinen muistokirjoitus, kirjoituskömmähdys, jota voi pitää joko hupaisana tai syvällisen viisaana, miten kukin haluaa. Moskeijan rakentaja aikoi piirtää maailman luettavaksi ylpeät sanat: "Timur on varjo, joka lankeaa jumalasta maan päälle", mutta hän teki mittavirheen, eikä lauseelle riittänytkään tilaa. Siksi ihmiset ovat viiden vuosisadan kuluessa lukeneet toista lausetta: "Timur on varjo" ja mietiskelleet siihen kätkettyä ajatusta. Gerasimovin erinomainen taide muutti tuon varjon jälleen näkyväksi hahmoksi. Tiede on hänelle kiitollinen siitä.

HALLITSIJAN NIMI

Neuvostolaiset arkeologit ovat jo kolmekymmentä vuotta suorittaneet kaivauksia Skyyttalaisessa Neapoliksessa, puoliksi barbaarisen, puoliksi helleenisen maailman huomattavassa kauppa- ja hallintokeskuksessa. Tämä työ on johtanut lukuisiin erinomaisiin löytöihin, joiden joukossa on erityisesti mainittava upea mausoleumi, ylhäisten skyyttalaisten hautaholvi. Sieltä on löydetty seitsemänkymmentä kaksi hautaa ja yhdessä niistä skyyttalaisen kuninkaan vanha arkku. Luurangon ympäriltä on löydetty lähes kahdeksansataa esinettä, kaikki puhdasta kultaa. Ne ovat säilyneet koskemattomina meidän päiviimme. Vain yksi asia — vainajan nimi — on kadonnut jäljettömiin. Aikalaiset eivät huolineet piirtää sitä hautakiveen sinä päivänä, jolloin he Mariuksen ja Sullan aikoina laskivat hallitsijansa tähän hautaan, pää länteen päin ja oikea käsi koukistettuna. He muuten eivät voineetkaan piirtää kiveen vainajan nimeä — skyyttalaisilla ei ollut omaa kirjoitusjärjestelmää.

Kaikki kallot lähetettiin museoon ja vain yksi, kuninkaan hauta-arkusta otettu jämerä ja massiivinen kallo, jonka päälaen muotoa oli nähtävästi muutettu lapsuudessa keinotekoisesti tuon kansan tapaa noudattaen, luovutettiin Mihail Gerasimoville.

Kuvista voitte seurata tiedemiehen ja taiteilijan työn eri vaiheita. Hänen käsissään on syntynyt terveyttä ja voimia uhkuvan miehen pää. Sitten kuvanveistäjä laittoi sen peitteeksi pitkät taakse lankeavat hiukset, jotka on järjestetty luonteenomaiseksi skyyttalaiseksi kampaukseksi. Rotu- ja heimopiirteet ovat jo näkyvissä. Mutta skyyttalaiset pitivät myös partaa. Vanhassa hopea-astiassa olevien kuvien mukaan on valittu sellainen parran muoto, joka on voinut sopia muinaiselle hallitsijalle. Lopuksi kuvanveistäjä on pukenut hänet vastaavaan asuun. Ja heti kun henkilöhahmo sai yksilölliset piirteet, tapahtui se mitä tuli odottaakin, jos kerran pääkallon muotoon nojaava rekonstruointimenetelmä on oikea. Tuskin laineina laskeutuva parta ennätti kehystää tuntemattoman kasvot, tuskin hän ennätti saada uudelleen entiset, aikalaisilleen tutut piirteensä, kun historikot tunnistivat hänet. Sehän oli Skilur! Sama Skilur, jonka aikana Skyyttalainen Neapolis saavutti suurimman kukoistuksensa, sama Skilur, joka valloitti Olbian, soti Khersonesosta vastaan, siitti pojan Palakin ja lisäksi vielä seitsemänkymmentä yhdeksän poikaa, jos kreikkalaiseen Apollonidekseen on uskomista. Skilurin muistomerkkiin kuuluva, häntä itseään esittävä korkokuva on tuttu historiantutkijoille.

Tunnetaan myös kokonaista kolme rahaa, kolme Olbiassa lyötyä rahaa, joihin on ikuistettu hänen tyyni, jalomuotoinen profiilinsa. Historiantutkijat tuntevat hänet, ja se oli kiistämättömästi hän!

Tällä kertaa heräsi eloon vainajan hahmo, jonka henkilöllisyyttä kukaan ei tiennyt. Skilur tunnistettiin kuvista, joita kukaan ei ollut siihen asti yrittänyt verrata luurankoon. Nyt vahvistui jopa se kallon epämuotoisuuskin, johon Gerasimov kiinnitti huomiota heti työhön ryhtyessään. Se on havaittavissa sekä rahoissa että korkokuvassa.

Erästä seikkaa on syytä tähdentää erityisesti. Tässä tapauksessa taiteilijain, Skilurin aikalaisten, ja meidän aikamme tiedemiehen todistukset käyvät yhteen. Mutta mitä sanoisimme, jos ne eivät kävisikään yhteen, vaan osoittautuisivat ristiriitaisiksi? Ketä pitäisi uskoa, niitä jotka ovat nähneet

henkilön hänen eläessään, vai sitä joka näkee vain hänen kallonsa? Tietenkin edellisiä, sanotte te.

Ei, osoittautuu, ettei silminnäkijää voida aina pitää ensisijaisena ja luotettavimpana todistajana.

TARKEMMIN KUIN LUONNON MUKAAN

Vuonna 1944 perustettiin etevän venäläisen laivastonpäällikön Ušakovin (1744—1817) nimeä kantava kunniamerkki. Sitä varten piti selvittää, millainen oli ollut kuuluisan amiraalin ulkomuoto, koska hänen kuvansa haluttiin sijoittaa kunniamerkkiin. Historikot tuntevat hyvin Feodor Ušakovin muotokuvan, joka on maalattu hänen viimeisinä elinvuosinaan. Kuvasta katsoo tärkeä Katariinan ajan sotaurho, pyylevä kylmäkatseinen mahtimies, jolla on säännölliset, pitkänomaisen soikeat, tyypillisen aristokraatin hienopiirteiset kasvot. Hän muistuttaa jollakin selittämättömällä tavalla monia muita aikansa korkeita virkaylimyksiä. Mutta tämä henkilöhahmo eroaa jostakin syystä hyvin suuresti siitä vanhasta merikarhusta, kaikkea muuta kuin ylimysmäisestä urheasta sotilaasta, eräistä teoistaan päätellen milteipä tasavaltalaisesta, lujatahtoisesta ja suoraluontoisesta miehestä, jollaiseksi ystävät ja aikalaiset ovat hänet kuvanneet. Onko muotokuva tarkka, todellisuutta vastaava?

Onneksi suuren laivastonpäällikön, "Venäjän Nelsonin" hautapaikka tunnetaan hyvin — hänet on haudattu erään luostarin kirkkotarhaan lähelle Temnikov-nimistä Volganvarren pikkukaupunkia. Hauta oli runsaan sadan vuoden kuluessa ränsistynyt eikä sitä ollut helppo löytää. Hautakammion vajonnut kattoholvi oli vioittanut luurankoa, mutta pääkallo oli onneksi säilynyt eheänä. Arkusta löytyi kauluksen kultaompeleiden jäännöksiä ja kokonainen amiraalinolkain, jossa oli kolme mustaa kotkaa. Ei jäänyt mitään epäilyksiä siitä, kuka oli tässä paikassa haudattuna.

Ja niin ilmaantui Gerasimovin pöydälle karkeahkomuotoinen leveä ja lyhyt pääkallo, jonka jokainen yksityiskohta näytti huutavan: "Minä en ole se!" Jo ensi näkemältä oli aivan ilmeistä, että jos entistetään *tämän* pääkallon omistajan kasvot, niiden mukaan ei voida maalata *sitä* muotokuvaa.

Tiedemiehen ensimmäiset näkövaikutelmat osoittautuvat toisinaan täysin paikkansapitäviksi, mutta todistukseksi ne

eivät kelpaa. Ja niiden vahvistamiseksi Gerasimov suoritti monimutkaisen työn pyrkien päämääräänsä kiertotietä.

Ušakovin valokuvia ei ollut eikä voinutkaan olla olemassa. Muotokuvasta jäljennettiin hänen kasvojensa tarkka ja kuivan asiallinen viivapiirros. Tähän piirrokseen vedostettiin sitten pääkallon valokuva. Ja silloin selvisi, että kallo on paljon lyhyempi kuin maalatun muotokuvan kasvot; leukaluun kärki osuu melkein keskelle alaleukaa. Kallon luut ovat huomattavasti leveämmät kuin muotokuva: ne eivät mahdu poskien ääriviivoihin, vaan ulkonevat niistä.

Näin ollen joko kallo ei ollut Ušakovin tai sitten taiteilija oli tietoisesti maalannut kuvan, joka ei ollut mallin näköinen. Miksi? Oliko hän ehkä maalannut ulkomuistista? Tai ehkä toisista, sittemmin kadonneista muotokuvista?

Gerasimov tutki tarkasti ja huolellisesti sekä kalloa että muotokuvaa. Ei, sen ajan taidemaalaria ei voinut moittia huolimattomuudesta. Hän oli epäilemättä työskennellyt elävän mallin mukaan ja kuvannut tarkasti muutamia yksilöllisiä kasvonpiirteitä. Niinpä amiraalin silmät eivät muotokuvassa olleet samalla vaakasuoralla viivalla; samanlainen epäsäännöllisyys oli havaittavissa myös pääkallossa. Tämän lisäksi löytyi vielä muitakin samantapaisia vastaavaisuuksia. Mitä se merkitsi?

Selitys saatiin maalaustaiteen historian tutkijoilta. Sen ajan taiteilijoilla oli ollut oma täsmällinen käsityksensä "kasvojen jalomuotoisuudesta". Ennen kaikkea siihen kuului pitkänomainen ovaali. Ja vaikka tilaajalla, jollakin korkealla virkaylimyksellä, ei onnettomuudekseen olisi ollutkaan sellaisia "jalosyntyisiä" kasvoja, taiteilijan asiana oli tehdä ne hänelle ainakin muotokuvassa.

Ja sen ajan muotokuvamaalarit panivat parastaan: säilyttäen erinäisiä piirteitä, jotka eivät edes kaunistaneet mallia, he samalla pyrkivät kaikin mokomin hävittämään kuvasta "rahvaanomaisuuden", venyttivät kasvoja kuin silinterimäisessä peilissä ja antoivat niille aina saman, kerta kaikkiaan säädetyn soikean muodon. Juuri niin oli muotokuvamaalari käsitellyt myös Feodor Ušakovin, merimiehen ja sotilaan, kaikkea muuta kuin hoviylimystä muistuttavan miehen karkeahkoja, valtameren kaikkien myrskyjen ahavoittamia kasvoja. Yhdennäköisyys oli uhrattu aikakauden muodin ja maun alttarille. Sataan vuoteen ei tiedetty, minkä näköinen tuo aikoinaan kuuluisa amiraali oli ollut. Ja vasta nyt hiljattain syntynyt uusi taide, pääkallon muodon perusteella tapahtuva

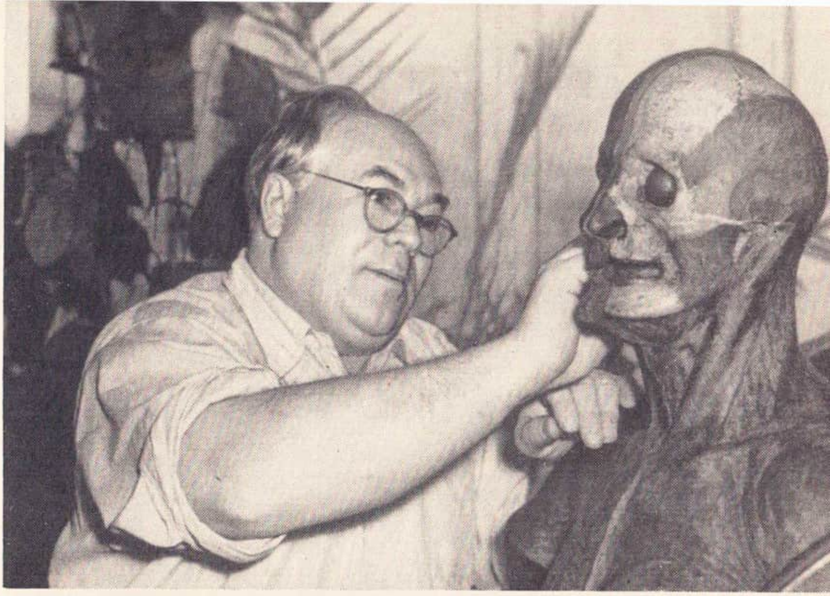

Kuva 10
M. Gerasimov entistämässä Rudakin muotokuvaa

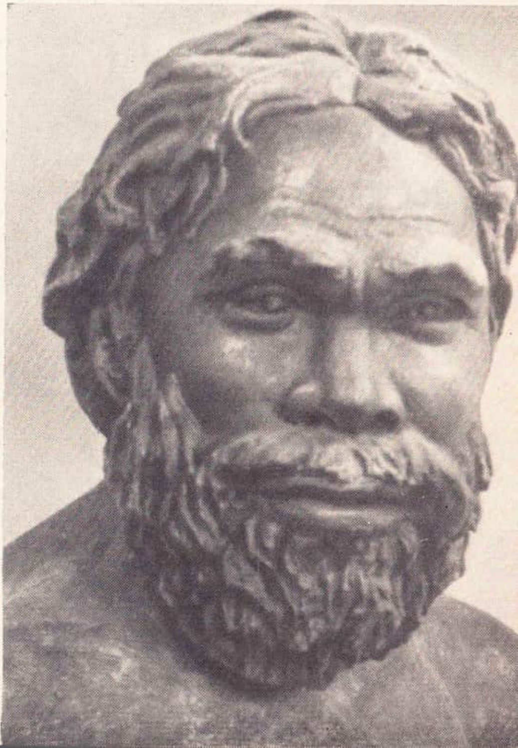

Kuva 11
Muinaisen ihmisen rekonstruoitu pää

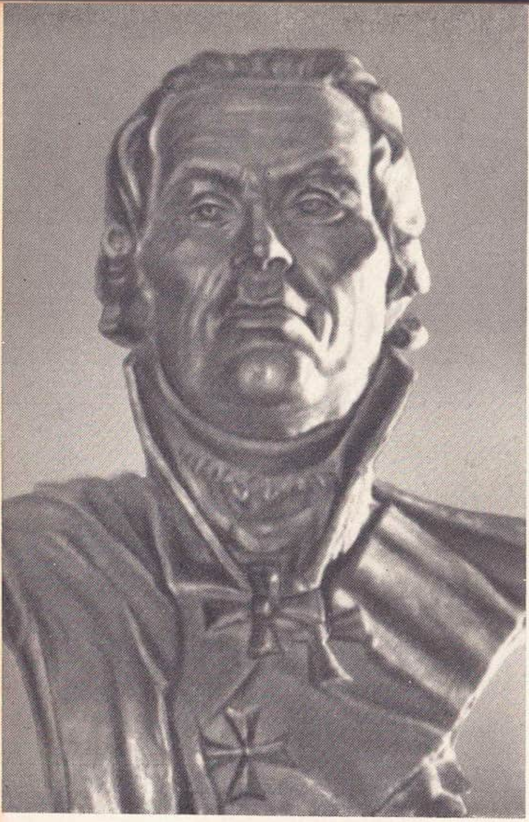

Kuva 12
Amiraali Feodor Ušakov
(M. Gerasimovin rekonstruktio)

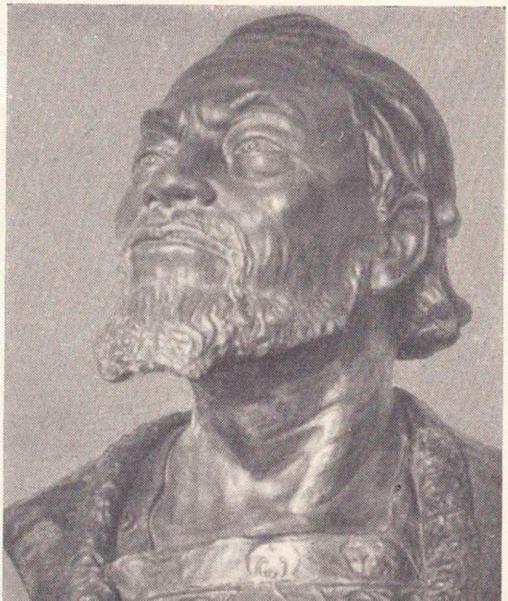

Kuva 13
Andrei Bogoljubski.
XII vuosisata

Kuva 14
Jaroslav Viisas. XI vuosisata

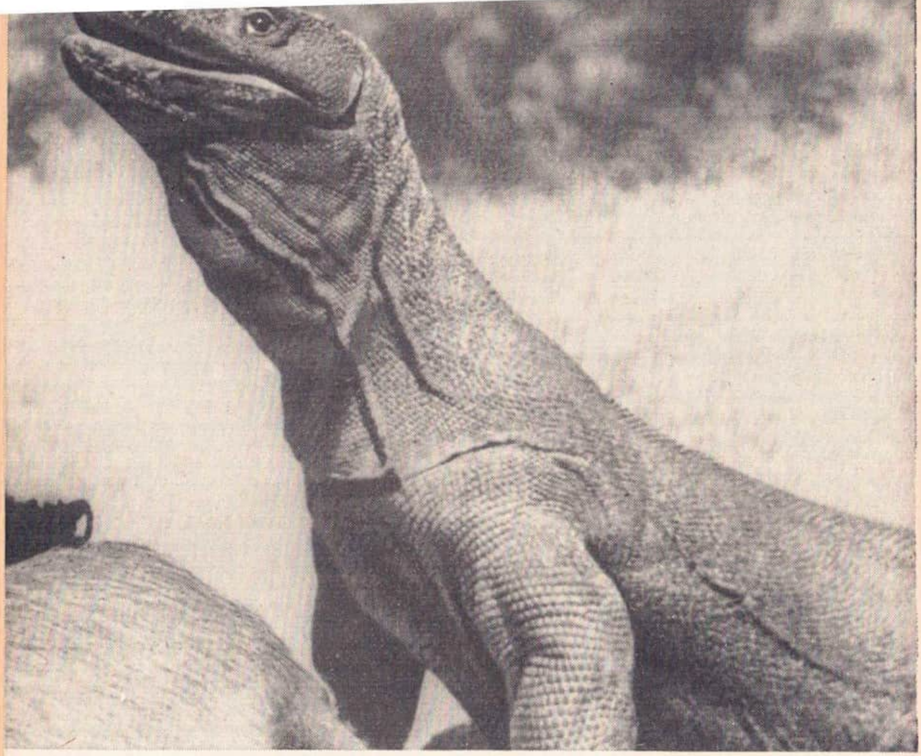

Kuva 15

Komodon saaren lohikäärme

Kuva 16

Varaani sinkauttaa vähän väliä kidastaan tulenkielekettä muistuttavan oranssinpunaisen kielen, mistä syystä sitä nimitetään kirjallisuudessa yleisesti "tulta syökseväksi lohikäärmeeksi"

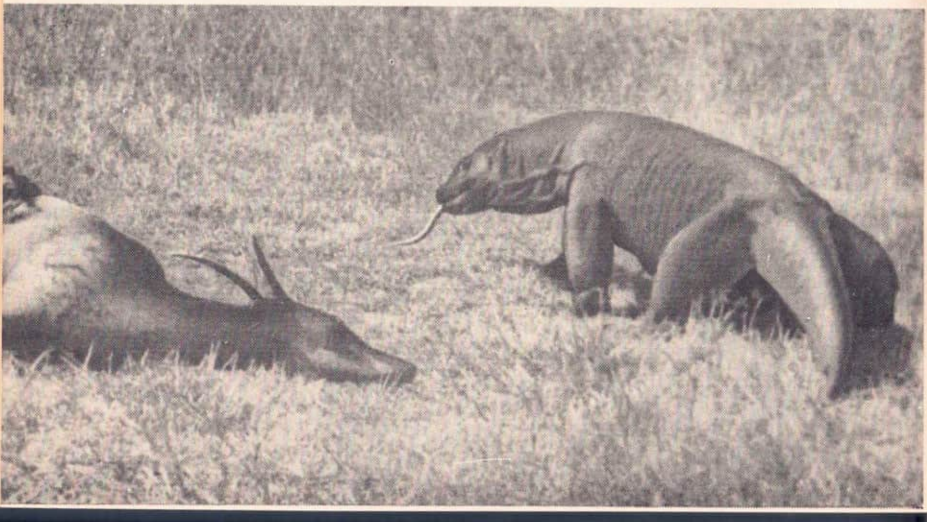

ihmiskasvojen entistäminen, on suonut meille ensi kerran mahdollisuuden nähdä merien sankarin, Joonian tasavallan perustajan kasvot.

Tähän näköjään voisimmekin panna pisteen. Gerasimovin taide puhuu itse puolestaan, ja arvokkainta siinä on se, ettei sitä voida kokonaisuudessaan mahduttaa sanaan "taide". Se on samalla kertaa myös syntyvää tiedettä. On kirjoitettu laajoja oppikirjoja, jotka näyttävät, ettei ihmiskasvoja saa entistää innoituksen ohjaamana, vaan täsmällisiä sääntöjä ja matemaattisia laskelmia noudattaen. Tiedemiehellä ja kuvanveistäjällä on seuraajia, jotka jo nyt suorittavat samankaltaisia töitä, vaikka eivät olekaan lahjakkaita taiteilijoita. Kukin heistä pystyy tunnollisella ja sitkeällä työllä suoriutumaan mistä tahansa tehtävästä, olipa se sitten lähtöisin kriminaaliteknillisistä kabineteista tai ihmiskunnan menneisyyttä tutkivista instituuteista.

Me puolestamme voimme sanoa, että tuota menneisyyttä tutkiva tiede on saanut uuden ja erittäin tärkeän tutkimusvälineen. On täysi syy uskoa, että Gerasimovin menetelmä, joka on niin loistavasti todistanut kelpoisuutensa silloin, kun sen tulokset ovat olleet tarkistettavissa, osoittautuu luottamuksen arvoiseksi sielläkin missä mikään tarkistus ei ole mahdollista.

Kielitieteilijäin uusimpien saavutusten turvin voimme nyt tavallaan kuin kuulla etäisimpien aikakausien ihmisten eläviä ääniä; ne kaikuvat meille egyptiläisten temppeleiden hieroglyfein kirjailluista seinistä, soivat assyrialaisten ja babylonialaisten kiilakirjoitustaulujen pinnasta, kuiskivat kahisevista novgorodilaisista tuohikirjoituskääröistä. Kasvonpiirteiden entistäminen pääkallon mukaan taas sallii meidän kuin ihmeellisen television avulla luoda tutkiva katseemme aikojen hämärään ja nähdä siellä sellaista, mikä on jo kauan sitten lakannut olemasta. Tuo katse voi tunkeutua menneisyyteen hyvin kauas, aina niihin kaukaisimpiin aikoihin, joilta vielä on säilynyt ihmisluiden jäännöksiä meidän päiviimme. Ja kun näemme museossa Gerasimovin menetelmän mukaan entistetyn, satoja vuosituhansia ennen meitä eläneen Neandertalin ihmisen tai vielä sitäkin vanhemman sinanthropuksen hahmon, voimme sen vuoksi sanoa varmasti: tämä ei ole mielikuvitusta! Juuri tuollaisia nuo kaukaiset esivanhempamme ovat nähtävästi olleetkin.

German Malinitšev

ELÄVÄT HARVINAISUUDET

Neuvostotiedemiehet J. Malejev, I. Darevski, S. Saakov ja S. Said-Alijev ovat auttaneet selvittämään Komodon lohikäärmeen salaisuuden

Näytti siltä, että luonto ei mitenkään halunnut kohottaa verhoa Komodon saaren salaisuuksien yltä. Se yritti käännyttää tieltä Djakartasta Pienille Sundasaarille matkalla olleen tutkijain laivan päästämällä valloilleen hirveän myrskyn. Laivaradio rikkoutui kuin kohtalon oikusta. Valtavat aallot särkivät kompassin. Tutkimusmatkailijat pääsivät perille niin sanoaksemme itsepintaisuudella ratsastaen. Niinpä sitten heidän vaivansakin tulivat palkituiksi satakertaisesti. Jo ensimmäisenä päivänä matkailijat näkivät elävän "tulta syöksevän lohikäärmeen". Mutta mehän kerromme tiedemiesten tutkimusmatkasta ja siksi meidän täytyy luokittelijain kieltä käyttääksemme tyytyä nimittämään tuota reliktimatelijaa varsin arkisella nimellä varaaniksi. Se on neljä metriä pitkä ja suurin maapallolla nykyään elävistä tieteen tuntemista matelijoista.

...Indonesian itäisten saarten asukkaiden keskuudessa on jo vuosisatoja kerrottu tarinoita kauheista ja ahnaista lohikäärmeistä. Harvat olivat niitä nähneet, mutta kertojat olivat valmiita vannomaan, että lohikäärmeet syöksevät hirveästä

kidastaan tulta ja tappavat saaliinsa pelkällä katseellaan. Niiden hampaat ovat samanlaiset kuin tiikerillä.

Hollantilaiset tiedemiehet kirjoittivat muistiin näitä tarinoita, vaikka eivät tietenkään uskoneet niitä. Heistä tuntui kuitenkin, että niiden kuvaamat kauhistuttavat lohikäärmeet muistuttivat sukupuuttoon kuolleita petoja, dinosaureja.

Ensimmäinen eurooppalainen, joka näki Komodon saaren lohikäärmeitä, oli lentäjä. Hänen lentokoneensa vaurioitui niillä seuduilla v. 1912, ja lentäjä joutui viettämään muutamia kuukausia kirjaimellisesti jättiläishirviöiden piirittämänä. Mutta hänenkään kertomuksiaan ei haluttu uskoa, sillä hän oli kotiin palatessaan aivan hermoromahduksen partaalla.

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen tiedemiehet päättivät kuitenkin tarkistaa, oliko arvoituksellisia "dinosaureja" koskevissa kertomuksissa perää. Saattoiko tässä syrjäisessä maapallon kolkassa todellakin vielä olla jäljellä esihistoriallisia eläimiä? Onko Conan Doylen tunnetussa romaanissa sittenkin mukana hiukkanen totuutta?

Retkikunnat seurasivat toisiaan. Erikoistuntijat saattoivat lopultakin nähdä lohikäärmeen omin silmin. Amerikkalaisen retkikunnan onnistui vuonna 1927 valokuvata jättiläislisko, ja sen valokuvat kiersivät ympäri maailmaa. Reliktivaraanin elämään liittyviä arvoituksia ei kuitenkaan saatu selvitetyksi. Vieläpä ranskalaisten v. 1956 filmaama ja laajalti tunnettu elokuva *Komodon saaren lohikäärme* jätti epäselväksi monia kysymyksiä: millaiset ovat noiden liskojen elämäntavat, millainen on niiden elimistön rakenne, miten ne ovat joutuneet Indonesian saaristoon?

Maapallolla on olemassa paikka, mistä on löydetty samankaltaisten otusten luurankoja, nimittäin Australia. Niitä on elänyt siellä suunnilleen 50 miljoonaa vuotta sitten. Mutta Komodon saarihan on vulkaanista alkuperää ja sen ikä on määriteltävissä paljon vaatimattomampien lukujen avulla.

Indonesialaisten tiedemiesten onnistui v. 1961 määritellä näin harvinaisten eläinten luku. He selvittivät, että eläimiä on paitsi Komodoa myös neljällä muulla sen naapurisaarella. Kaikkiaan lauma käsittää noin puolitoista tuhatta jättiläiskokoista varaaniyksilöä, meikäläisten keskiaasialaisten sisiliskojen etäistä sukulaista.

Indonesialaiset tiedemiehet kutsuivat Komodoon tehtävälle tutkimusretkelle myös neljä neuvostolaista erikoistun-

tijaa. Djakartaan matkustivat paleozoologi J. Malejev, biologi I. Darevski, kasvitieteilijä S. Saakov ja eläintieteilijä S. Said-Alijev. Moskovalaisen tiedemiehen Jevgeni Malejevin huoleksi uskottiin tämän yhteisen, kaikista Komodolla käyneistä suurimman ja merkittävimmän retkikunnan tieteellinen johto.

Retkikunnan jäsenet tutustuivat huolellisesti ennen heitä koottuun tutkimusaineistoon ennen kuin nousivat laivaan ja lähtivät matkalle saariston itäosiin. Heidän ratkaistavanaan oli kymmeniä ja satoja ongelmia.

Ja niin retkikunta otti ensi askeleita syventyen Komodon saaren viidakkoihin. Rannikon palmut jäivät taakse, ja monikerroksinen troopillinen metsä nousi suurenmoisena kaaosmaisena seinänä tutkijain eteen. Eräälle aukealle pystytettiin ensimmäinen yöpymisleiri. Kaikki olivat samaa mieltä, että varaanien täytyi olla jossakin läheisyydessä.

Eikä niitä tarvinnut odottaa kauan. Leiriaukealle ilmaantui syötin hajun houkuttelemana nuori, noin kahden metrin mittainen lisko ja sen jäljessä nelimetrinen jättiläinen kaikessa komeudessaan. Oli vaikea olla pelästymättä sitä. Kirkkaan oranssinpunainen kaksihaarainen kieli vilahteli tulisuihkun lailla vähän väliä esiin pelottavasta, raateluhampaiden reunustamasta kidasta.

Otuksen nahka on väriltään mustanruskea. Varaani liikkuu vahvojen jalkojen varassa ja vain pyrstö laahaa pitkin maata. Pedon pyrstössä on valtava voima. Kuten rohkeat tutkijat sittemmin havaitsivat, varaani kykenee iskemään pyrstöllään maahan villisian ja kaatamaan jaloiltaan peuran! Sillä on runsaasti voimaa myös leuoissa, joilla se repii uhristaan viiden kilon painoisia lihakappaleita! Alkuasukkaat eivät suotta sano sitä lohikäärmeeksi.

Neljä varaania tuli syötin, tapetun peuran luo. Ne ryhtyivät kursailematta ja ympärilleen vilkuilematta raatelemaan ahneesti saalista ja nielivät lihakappaleet pureskelematta. Ne tekivät tuotapikaa selvän sisälmyksistä, sitten muusta ruhosta — nahkoineen, sarvineen ja kavioineen. Kahdeksankymmentä kiloa lihaa katosi viimeisiä rippeitä myöten muutamassa minuutissa. Tavattomia ahmatteja! Erään pedon mahalaukusta löydettiin kerran kokonainen villisian pää.

Varaanit eivät hyljeksi haaskaakaan. Niillä on hyvin kehittynyt hajuaisti ja ne karkaavat raatojen kimppuun ennen korppeja ja korppikotkia. Ne syövät myös kuolleet

heimolaisensa. Siksi saarilla ei olekaan tähän mennessä löydetty ainoatakaan varaanin luurankoa.

Havainnot osoittavat, että varaanit saalistavat lintuja ja rottia, villisikoja ja käärmeitä. Ne syövät matoja, pieniä liskoja ja hyönteisiäkin. Eräänä yönä ne veivät leiristä koiran ja söivät sen kaulapantoineen. Varaanit pyydystävät myös apinoita. Sitä varten ne kipuavat puiden alimmille oksille.

Syötyään itsensä kylläiseksi varaani menee lepäämään puiden siimekseen. Se ei pidä helteestä. Mutta lepoa ei kestä kauan. Pian peto lähtee uudelleen etsimään saalista. Sen ahneutta tutkijat käyttivätkin hyväkseen. He valmistivat muutamia pitkiä vahvoja laatikoita, joihin pantiin lihaa syötiksi. Varaani kömpi laatikkoon, iski hampaansa syöttiin ja laukaisi luukkua pidättävän salvan. Sillä tavoin pyydystettiin 27 lohikäärmettä. Kymmenen niistä rengastettiin ja päästettiin vapaaksi — niistä voi olla hyötyä tuleville retkikunnille. Muutamia tämän harvinaisen eläinlajin yksilöitä lähetettiin Indonesian eläintarhoihin.

Kolme varaania joutui tieteen uhriksi. Neuvostoliittolaiset erikoistuntijat leikkasivat ne auki ja suorittivat ensimmäisinä noiden tarunomaisten lohikäärmeiden sisäelimistön tutkimuksen. He selvittivät monia kiinnostavia yksityiskohtia. J. Malejev selosti retkikunnan työtä neuvostotiedemiehille Neuvostoliiton Tiedeakatemiassa, ja tutkimusten tulokset julkaistaan lähiaikoina sen toimesta.

Varaani on todellakin osoittautunut "australialaiseksi". Se on erittäin vanha eläinlaji ja muistuttaa elimistönsä alkeellisen rakenteen puolesta sukupuuttoon kuolleita esivanhempiaan. Mutta on turhaa nimittää sitä lohikäärmeeksi tai dinosauriksi, tässä voidaan täysin perustellusti puhua varaanien heimoon kuuluvasta jättiläisliskosta.

Muutamien yksilöiden paino nousee 160 kilogrammaan. Ne elävät 40-vuotiaiksi. Naaras munii keskikesällä 5—25 munaa. Ne ovat suunnilleen hanhenmunan kokoisia.

Tutkijat ovat yrittäneet löytää vastauksen myös monia kiinnostavaan kysymykseen, mitä tietä varaanit ovat saapuneet Australiasta Indonesiaan. Ne ovat nähtävästi tulleet hyvin kauan sitten uimalla. Varaanit osoittautuivat kokeissa erinomaisiksi uimareiksi. Muutamia "vankeja" vietiin veneellä kauas merelle ja päästettiin veteen. Ne valitsivat viipymättä oikean suunnan ja uivat kovaa vauhtia rantaan.

Ja lopuksi vielä yksi kysymys. Miksi ne ovat säilyneet juuri Komodolla ja sen lähisaarilla? Luonnonsuhteet näillä saarilla ovat sellaiset, ettei pedoilla ole siellä kilpailijoita. Sanalla sanoen, siellä on suotuisa ilmasto, runsaasti ravintoa eikä lainkaan vihollisia. Siksi näillä eristetyillä saarilla elääkin vielä nykyään dinosaurien aikalaisia.

Näin on ratkaistu Komodon lohikäärmeiden salaisuudet. Mutta onko ne ratkaistu kaikki?

— Ei ole, sanoo Jevgeni Malejev.— Vielä ei ole selvitetty kaikkea. Loppuihin kysymyksiin vastaa mikroskooppi. Moskovassa ryhdytään pian tutkimaan jättiläisvaraanin eri elimiä, rauhasia ja vieläpä sen kudosten solukkoa. Kaikki tutkimustulokset järjestetään taulukoiksi, käyriksi ja kaavioiksi. Edelleen otetaan tutkittavaksi eläimen luusto, nahka ja sen vahvat sarveissuomut, silmät, aivot.

Tähän voidaan vielä lisätä, että retkikunnan jäsenet osoittivat paitsi määrätietoisuutta tutkimustyössä myös miehuullisuutta ja mielenlujuutta. Katsokaa vielä kerran oheisia kuvia ja saatte käsityksen heidän rohkeudestaan sekä heidän työnsä vaikeudesta.

On tehty suuri hyödyllinen työ. Kahden ystävällisissä suhteissa olevan maan tiedemiesten yhteisin ponnistuksin on ensi kerran pantu alulle harvinaisten eläinten todella tieteellinen tutkimus. Neuvostoliittolaiset erikoistuntijat auttoivat Indonesian tieteellistä keskusta kokoamaan mitä runsaimman varaanien elämää koskevan aineiston ja lisäksi suunnittelemaan joukon toimenpiteitä näiden erittäin harvinaisten eläinten, vanhimpien aikakausien "muistomerkkien" suojelemiseksi. He ehdottivat, että Komodolle perustettaisiin pysyvä biologinen asema, joka tarkkailisi varaanien elämää ympäri vuoden. Luonnollisten ravintovarastojen kartuttamiseksi saarille pitäisi tuoda australialaisia kaniineja. Sanalla sanoen, sinne olisi perustettava yleismaailmallisen merkityksen omaava luonnonsuojelualue.

Luonto on yhä vielä täynnä arvoituksia. Se tarjoaa aina työtä tiedonhaluiselle ihmismielelle. Ja toisinaan onnistutaan keksimään niin omalaatuisia ilmiöitä, että ne hämmästyttävät meitä voimakkaammin kuin mitkään legendat.

Dmitri Žukov

ELEKTRONIT HISTORIAN JÄLJILLÄ

Neuvostoliiton Tiedeakatemian Siperian osastossa Matematiikan instituutin eräässä kabinetissa saattoi muutamia aikoja sitten nähdä kolme nuorta tiedemiestä kumartuneina ison pöydän ylle. Pöydällä oli levällään kymmeniä käsikirjoituksia, satoja piirroksia sekä valokuvia, röykkiöittäin historiallisia tutkimuksia.

Tiedemiehet kirjoittivat selostusta salaisuuden selvittämisestä. Se on kiihottanut maailman eri maiden tutkijain mieliä jo sata kaksikymmentä vuotta. Historiantutkijat, arkeologit, kansatieteilijät ja tavalliset asianharrastajat, maallikot, ovat pinnistelleet pitkinä unettomina öinä sen ratkaisemiseksi, iloinneet jokaisesta uudesta löydöstä ja vaipuneet epätoivoon sen vuoksi, ettei heidän ole materiaalin runsaudesta huolimatta onnistunut saavuttaa päätavoitetta.

Mutta miksi historialliset tutkielmat ja pinkat käsittämättömiä piirroksia ovat joutuneet Matematiikan instituuttiin?

...Historia ja matematiikka. Mitä yhteistä niillä voisi luulla olevan?

JUKATANIN NIEMIMAAN SALAISUUS

Novosibirskistä on pitkä matka Jukatanille, Pohjois- ja Etelä-Amerikan mantereiden välissä sijaitsevalle niemimaalle.

Amerikkalainen matkailija Stephens löysi v. 1839 sieltä kaupunkien raunioita, lukuisia temppeleitä, pyramideja, stadioneja sekä obeliskeja, joiden pinta on täynnä koristeellisia leikkauksia ja käsittämättömiä kirjoituksia. Kukaan seudun asukkaista ei voinut vastata tiedemiehen kysymykseen, kenen rakentamia nuo ihanat kaupungit olivat.

Oli ilmeistä, että Jukatanilla on joskus kukoistanut kulttuuri, yhtä korkeatasoinen kuin muinaisessa Egyptissä. Myöhemmin tiede on selvittänyt, että tuon kulttuurin on luonut muinaisina aikoina elänyt maya-kansa. Se on rakentanut suurenmoiset temppelit, se on lahjoittanut maailmalle tomaatit, kaakaon, vaniljan, tupakan ja maissin. Mayat olivat oivallisesti perehtyneet tähtitieteeseen ja matematiikkaan, osasivat laskea tulevien auringonpimennysten ajat, Kuun, Venuksen ja muiden planeettojen kiertoajat, suorittivat mutkikkaita matemaattisia laskuja erittäin suurilla luvuilla. Mayat olivat laskeneet vuoden pituuden niin tarkasti, että heidän kalenterinsa oli tarkempi kuin nykyään käytössä oleva. Tuo kansa oli kehittänyt myös oman kirjoitusjärjestelmänsä.

Mutta sitten espanjalaiset siirtomaavalloittajat tuhosivat muinaisen valtion tulella ja miekalla. He hävittivät kulttuurimuistomerkit, polttivat kirjat ja käsikirjoitukset, syöksivät maan väestön orjuuteen...

On säilynyt ainoastaan kolme mayojen käsikirjoitusta, joita säilytetään nyt Pariisin, Madridin ja Dresdenin kirjastoissa. Eri maiden tiedemiehet ovat koonneet runsaasti asiaaineistoa, joka voisi olla perustana näitä käsikirjoituksia selvitettäessä.

On löydetty erään munkin ja lähetyssaarnaajan jo siirtomaavallan aikana laatima mayan kielen sanakirja *Motul* sekä ennustuskirja *Chilam Balam*, joka samoin kuin sanakirjakin on kirjoitettu mayan kielellä, mutta latinalaisin kirjaimin. Mutta nämäkään löydöt eivät auttaneet oppineita tulkitsemaan salaperäisiä hieroglyfitekstejä.

Itse tulkintaperiaatteet, joita oppineet sovelsivat työhön, olivat vääriä. Ja lopulta saksalainen tiedemies P. Schellhas, joka oli uhrannut viisikymmentä vuotta elämästään mayojen käsikirjoitusten tutkimukselle, julisti v. 1945 artikkelissaan, että käsikirjoitukset ovat tulkitsemattomia ja ettei niitä saada koskaan tulkituksi.

Viimeinen yritys selvittää mayojen kirjoitukset "käsipelillä" ajoittuu vuoteen 1952, jolloin etevän neuvostoliitto-

laisen tutkijan J. Knorozovin onnistui monivuotisen työn jälkeen todeta kirjoitusjärjestelmä hieroglyfikirjoitukseksi ja saada selvä muutamista lauseista.

Miksi kukaan ei kyennyt lukemaan näitä vanhoja käsikirjoituksia? Piti tietää, millaisia allegorioita kuvamerkkeihin sisältyi, piti tuntea se mielleyhtymien järjestelmä, johon mayojen kirjoitus perustui, tuntea tuon vanhan kansan tavat. Toisin sanoen, piti ottaa avuksi suuri joukko lisäaineistoa, jota yhden henkilön on hyvin vaikea hallita ja systematisoida.

Ja niinpä SNTLn Tiedeakatemian Siperian osaston Matematiikan instituutin erikoistuntijat ryhtyivät tutkimaan mayojen kirjoitusjärjestelmän ongelmaa. Novosibirskiläiset tiedemiehet Eduard Jevreinov ja Juri Kosarev päättivät todistaa, että matemaattisia menetelmiä voidaan soveltaa tehokkaasti muihin tieteisiin, mm. historiallisiin ja kielitieteellisiin tutkimuksiin.

Matematiikan instituutin johtaja akateemikko S. Sobolev, joka johti elektronisella tietokoneella suoritettavaa muinaisten käsikirjoitusten tulkintatyötä, kutsui nuoren historiantutkijan Valentin Ustinovin osallistumaan tähän epätavalliseen tutkimustyöhön.

Ustinov suostui empimättä. Eihän yhdelläkään historiantutkijalla koko maailmassa ole vielä ollut elektronikoneen veroista apulaista.

Kysyin kerran Eduard Jevreinovilta: kuinka paljon aikaa ihmiset hänen mielestään tarvitsisivat, jos haluaisivat tulkita käsikirjoitukset ilman koneiden apua?

— Vaikea sanoa, vastasi Jevreinov.— Sadassa vuodessa ei ole saatu tulkituksi juuri mitään, ja luultavasti ihmiset joutuisivat tutkimaan niitä vielä satoja vuosia yhtä huonolla menestyksellä. Tietenkin voisi löytyä joku yksinäinen nero, joka pystyisi intuitiivisesti lukemaan vielä muutamia lauseita, ja siinä kaikki. On sovellettava uusia matemaattisia menetelmiä, turvauduttava erittäin monimutkaisiin rinnastuksiin ja laskuihin, jotta päästäisiin kouraantuntuviin tuloksiin.

— Ottakaa huomioon vielä eräs seikka, lisäsi Juri Kosarev. — Mayojen säilyneet käsikirjoitukset sisältävät omalaatuisen konseptin uhripappeja varten, rituaalin, jota noudattaen he suorittivat erilaisia pyhiä toimituksia. Käsikirjoitusten teksti ei ole kauttaaltaan yhtenäistä. Lauseet ovat lyhyitä ja katkonaisia. Paljon merkkejä on kulunut pois, ja kirjuritkin

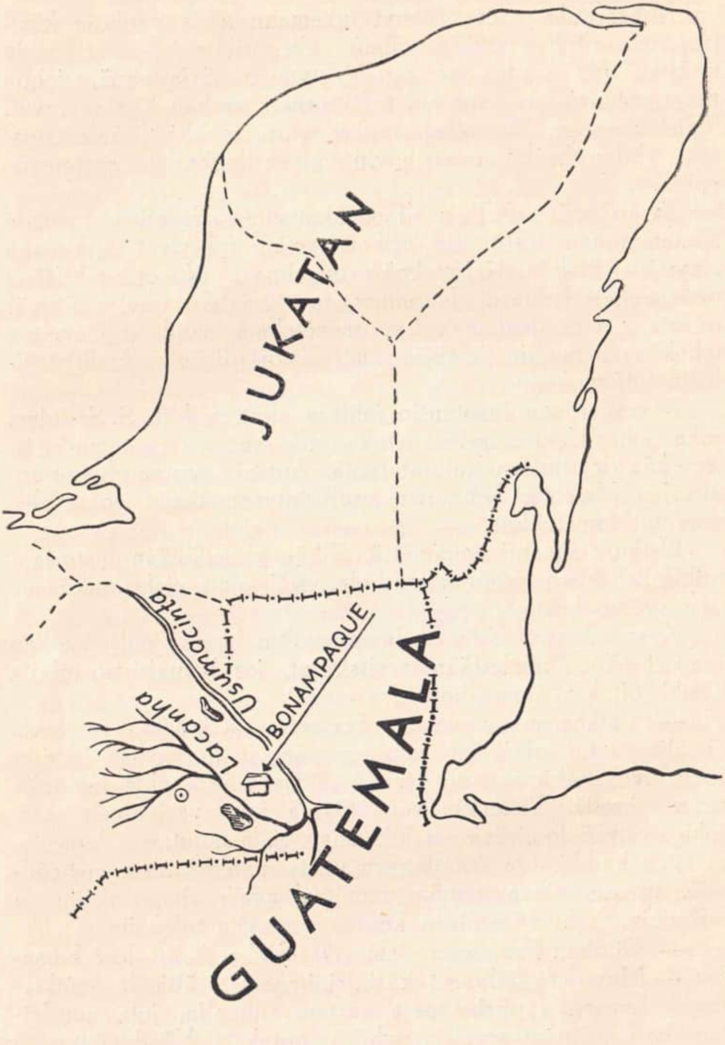
JUKATAN
GUATEMALA
Usumacinta
BONAMPAQUE
Lacanha

ovat tehneet lukuisia virheitä jäljentäessään tekstiä. Paikoittain siinä on pelkkiä viittauksia kansan tapoihin, joista ei tiedetä paljoakaan. On yhtä vaikea lukea sellaisia kohtia kuin esimerkiksi arvata, minkä johdosta vieraaseen nenäliinaan on tehty solmu. Koettakaapa arvata mitä se merkitsee, ellette tunne nenäliinan omistajaa.

ELEKTRONIAIVOT

Millainen oli tiedemiesten tehtävä? Koneeseen ei voida syöttää suoraan kirjaimia eikä piirroksia. Kone ymmärtää vain lukujen kieltä. Mutta lukujenkin tulee olla erikoisia, niiden tulee koostua nollista ja ykkösistä, jotka voidaan lähettää sähköimpulssien välityksellä: virtasysäys merkitsee ykköstä, virrankatko nollaa. Nollien ja ykkösten avulla taas saadaan ilmaistuksi mikä tahansa kirjain tai sana. Tiedemiehet ilmaisivat lukujen muodossa jopa piirroksetkin, joita mayojen käsikirjoituksissa on paljon. Sitä varten piirrokset hajotettiin osiin. Siten esimerkiksi kaikkien jumalien kuvat saivat määrätyt tunnuslukunsa.

Elektroninen tietojenkäsittelykone voi vertailla lukuja ja hakea niitä muististaan. Eikö tämä tuokin mieleenne työskentelyä sanakirjan avulla, silloin kun käännätte jotakin tekstiä? Tehän joudutte hakemaan tarvittavaa sanaa sanakirjasta, jota käytätte lisämuistinanne. Kuvitelkaa nyt, että tulkitessanne mayankielistä tekstiä olette kohdannut sanan, josta tiedätte muutamia kirjaimia, ja olette päättänyt tarkastaa, onko sanakirjassanne sanoja, jotka sisältävät juuri nuo samat kirjaimet. Tarvitsette monta päivää löytääksenne sellaisen sanan, koska ette tiedä edes sen alkukirjainta. Nopeasti toimiva kone taas etsii sanan sekunnissa.

Amerikkalainen kirjailija Edgar Poe on kirjoittanut tunnetun kertomuksen *Kultakuoriainen*. Sen sankari Legrand löysi käsittämättömiä numeroita ja merkkejä sisältävän pergamenttikäärön. Se oli salamerkkikielellä laadittu merirosvo Kiddin kirje, joka koski kätkettyjä aarteita. Merirosvo oli korvannut jokaisen kirjaimen jollakin luvulla ja luuli, ettei kukaan pysty lukemaan kirjettä. Entä mitä teki Legrand? Hän tiesi, että e-kirjain on englannin kielessä yleisimmin käytetty kirjain. Laskettuaan, mikä luku esiintyy kirjeessä useimmin, hän asetti joka paikkaan sen sijalle e-kirjaimen.

Sitten hän asetti numeroiden tilalle vielä muutamia kirjaimia ja arvasi irrallisten tavujen perusteella eräiden sanojen merkityksen niin kuin ristisanatehtävää ratkaistaessa. Nämä sanat auttoivat häntä selvittämään lisää kirjaimia, ja hän sijoitti nekin paikoilleen lukujen tilalle. Siten hän selvitti kirjain kirjaimelta koko tekstin.

Vähän samaan tapaan menettelivät myös kolme tiedemiestämme. Heidän tehtävänsä vain oli monin verroin mutkallisempi. Kirjeen kieli — englanti — näet oli Legrandille äidinkieltä. Mutta tiedemiehet tuntevat mayakielen vain siirtomaavallan aikaisista sanakirjoista ja kronikoista. Englannin kielen aakkostossa on kaiken kaikkiaan 26 kirjainta. Mayakielen kirjoitusjärjestelmässä on 340 kirjainta, symbolia ja hieroglyfiä.

Käsiteltyään tietokoneessa 64 tuhatta *Chilam Balam* -kirjan sanaa ja 35 tuhatta *Motul*-kirjan sanaa tiedemiehet saivat kuitenkin selville, että neljä sanaa, jotka ääntyvät suunnilleen kuin *u, ti, ka* ja *tu,* käsittävät kaksikymmentä prosenttia kaikista sanoista. Niin ollen myös mayojen hieroglyfiteksteissä useimmin esiintyvät kuvamerkit ja niiden yhdistelmät voivat merkitä mainittuja sanoja. Lisäksi oli olemassa jokin määrä muiden tutkijain tulkitsemia sanoja. Sitten kaikki löydetyt sanat sijoitettiin vastaavien merkkien kohdalle kaikkialle tekstiin ja siinä työssä käytettiin konetta, joka etsi tarvittavat merkit silmänräpäyksessä. Samoin kuin *Kultakuoriaisessa* myös tässä jo selville saatu auttoi arvaamaan sen mikä oli vielä tuntematonta. Ihmiskäsin ei sellainen sijoittelu olisi ollut mahdollista, koska tekstit olivat hyvin laajoja ja sijoittelujen määrä tavattoman suuri.

Millaisia uusia menetelmiä nuoret tiedemiehet käyttivät?

Esimerkiksi tilastollinen menetelmä antoi mahdollisuuden määritellä tarkasti ja havainnollisesti, ettei mayojen kirjoitusjärjestelmä voi olla puhtaasti aakkosellinen eikä myöskään puhtaasti ideografinen (toisin sanoen, kokonaisia käsitteitä ilmaisevista merkeistä muodostunut). Miten se todistettiin? Mikään aakkosjärjestelmä ei voi sisältää 340 merkkiä. Se on liian suuri luku. Jos taas kirjoitusjärjestelmä on ideografinen, ei kieli voi tulla toimeen kolmellasadalla neljälläkymmenellä käsitteellä: se olisi liian vähän. Mayojen kirjoitus ei liioin voi olla puhdasta tavukirjoitustakaan, sillä kone on laskenut, että mayakielessä on 1 400 erilaista tavua, siis neljä kertaa enemmän kuin merkkejä. Niin muodoin mayakielen

järjestelmä on sekajärjestelmä: merkit voivat olla äänne-, tavu- ja käsitemerkkejä.

Kaiken kaikkiaan sovellettiin seitsemää eri ratkaisumenetelmää, joista monimutkaisin oli rebusmenetelmä.

Määräpäivänä tietokone sitten käsitteli tarvittavan aineiston viimeistä kertaa. Rei'itetty nauha juoksi koneeseen, magneettirummut alkoivat pyöriä, ohjauspöydän merkkilamput vilkkuivat...

Ja sitten Ustinov luki liikutuksesta värähtelevällä äänellä ensimmäisen dešifroidun lauseen:

— Kavil, maissin jumala, polttaa valkoisesta savesta muovattuja ruukkuja...

HAAVEET JA SUUNNITELMAT

Saavuin Novosibirskiin lentokoneella lauantai-iltana enkä tavannut tiedemiehiä kotoa. He olivat instituutissa. He työskentelivät sunnuntainakin. Heidän työpäivänsä alkoi kahdeksalta aamulla ja päättyi kello yksitoista illalla. Kun käsikirjoitusten tulkintatyö oli viety päätökseen, tapasin sunnuntaina Jevreinovin, joka oli kävelyllä pikkutyttärensä kanssa. Hän valitti minulle, ettei tiennyt miten saisi aikansa kulumaan. "Tuntuu jotenkin ikävältä ilman työtä." Ja tiedän, ettei se ollut poseerausta. Heidän työnsä oli tavattoman kiinnostavaa.

...Käsikirjoituksen viimeinen liuska on lopultakin huolellisesti tarkastettu ja luettu vielä kerran läpi. Pöydällä on huikean korkea pinkka paperia: puolitoista tuhatta liuskaa käsittävä kolmiosainen teos, jossa on selostettu mayojen käsikirjoitusten tutkimusmenetelmät ja annettu luettujen tekstien sanasto sekä käännökset. Takana on vuoden työ. Hieroglyfejä, numeroita, numeroita, hieroglyfejä... Tutkijat katsovat hiukan ällistyneinä aherruksensa pulleaksi paisunutta tulosta kuin vieläkään uskomatta, että työ on tehty, että nyt voi oikaista selkänsä ja käydä käsiksi uusiin tehtäviin, joita he ovat salavihkaa jo ikävöineetkin. Mikä vahinko, ettei ihmisellä riitä voimia kaikkeen yhdellä kertaa. Ja aikakin lentää niin nopeasti, ettei edes sellainen riuska apulainen kuin elektroninen tietokone mahda sille mitään.

Muuten, sehän on ymmärrettävää. Ajat ovat muuttuneet, aika ei odota. Historialliset aikakaudet kutistuvat vuosikymmeniksi. Vuodessa tapahtuu niin paljon asioita, että niistä

oiisi keskiajalla riittänyt vuosituhanneksi. Haave vaatii, että se on toteutettava viipymättä.

Nykypäivinä haaveet on tapana esittää suunnitelmien muodossa. Mitä aikoo tehdä historiantutkija Valentin Ustinov? Päättyneen työn johdosta laaditussa selostuksessa on sanottu lyhyesti: "Historiatieteen ja sen aputieteiden alalla on tarkoituksenmukaista käyttää elektronisia matematiikkakoneita arkeologisissa, numismaattisissa, paleografisissa ynnä muissa tutkimuksissa sekä myös vaikeimpien, esim. kansojen syntyyn, tuntemattomiin kirjoitusjärjestelmiin ym. liittyvien ongelmien selvittämisessä."

Ustinovin suunnitelmiin kuuluu tanguuttien ja Pääsiäissaaren kirjoitusjärjestelmien selvittäminen. Aineiston alustava keruu on jo päättymässä, kaappeihin on taas ahdettu satoja kirjoja sekä valokuvia, jotka ovat täynnä arvoituksellisia, toistaiseksi vielä vaiteliaita kirjoitusmerkkejä.

Venäläinen maantieteilijä P. Kozlov teki v. 1908 matkan Gobin autiomaahan ja kävi hiekkaan hautautuneen Hara-Hoton, "Kuolleen kaupungin" raunioilla. Kozlov löysi eräästä umpeenmuuratusta hautakammiosta laajan kokoelman käsikirjoituksia. Ne ovat tanguutin kielellä kirjoitettuja ja voivat kertoa paljon kansasta, jonka jo Marco Polo aikoinaan mainitsi. Hara-Hoto on Horezmin lailla kirjaimellisesti kadonnut maan päältä, hautaantunut kokonaan hiekkaan.

Tanguuteilla oli oma, hiukan kiinalaista muistuttava kirjoitusjärjestelmä, sillä se oli samoin kuin japanilainen ja korealainenkin syntynyt kiinan kielen vaikutuksen alaisena.

Kun mayojen säilyneet käsikirjoitukset ovat luonteeltaan etupäässä uskonnollisia, niin Aasian kansojen instituutin Leningradin osastossa säilytettävien tanguutinkielisten käsikirjoitusten suuressa joukossa on uskonnollisten teosten ohella myös historiallisia, on käännöksiä muista kielistä ja kaunokirjallisia teoksia. Tanguuttien kielen tulkitseminen on kuitenkin erittäin vaikeaa. Tiedemiesten sanoja käyttääksemme, puuttuu kielen elävää edustajaa.

Aivan samoin kuin mayakieltä tutkittaessa on tässäkin tapauksessa löydetty tanguuttilais-kiinalaisten sanakirjojen osia, on kuvattu kielen hieroglyfit. Neuvostoliittolainen tutkija N. Nevski on määrittänyt noin viisi tuhatta merkkiä.

Eikä käsikirjoituksia ole kuitenkaan saatu tulkituksi.

Käsikirjoitusten tulkitsemiseksi pitää tuntea senaikainen kiinan ja tiibetin kieli, perehtyä historialliseen fonetiikkaan

ja dialektologiaan, sanskritiin ja paliin sekä myös tanguuttien naapureiden kieliin, edelleen buddhalaiseen ja kiinalaiseen klassilliseen kirjallisuuteen, pitää tietää... Sanalla sanoen, maailmaan ei vielä ole syntynyt ihmistä, joka tietäisi tuon kaiken.

Mutta elektronikoneen muisti kykenee tallettamaan kaikki nuo tiedot, ja aritmeettiset laitteet pystyvät valikoimaan, vertailemaan ja tunnistamaan niitä. Matematiikan instituutin sovelletun kybernetiikan osasto, missä historiantutkija Ustinov nyt työskentelee, ryhtyy valmistelemaan koneeseen syötettävää aineistoa ja erittelemään saatuja tuloksia.

Ne jotka ovat lukeneet Thor Heyerdahlin kirjan *Aku-Aku*, muistavat varmaan "puhuvat puutaulut", joihin Pääsiäissaaren asukkaat leikkelivät kirjoituksiaan. He kadottivat kirjallisen kulttuurinsa katolisten lähetyssaarnaajien "valistustyön" vaikutuksesta. Samoin kuin espanjalaiset polttivat aikoinaan mayojen kirjat, niin myös muuan katolinen lähetyssaarnaaja poltti 1868 Pääsiäissaaren kirjalliset muistomerkit. Kaiken kaikkiaan on säilynyt parisenkymmentä taulua, mutta kenties ne kertovat meille jotakin kansasta, joka rakensi etäisellä Tyynen meren saarella erinomaisia teitä ja pystytti suurenmoisia kuvapatsaita.

Tämäkin työ kuuluu novosibirskiläisten tutkijoiden suunnitelmiin. Elektronisten matematiikkakoneiden avulla voidaan nyt ryhtyä selvittämään kansojen syntyvaiheita kokoamalla yhteen ja käsittelemällä koneissa kaikki tiedot, joita historia, antropologia, paleografia, numismatiikka ja muut tieteenhaarat meille tarjoavat. Eikö olisikin kiinnostavaa esimerkiksi selvittää, miten Amerikan kansoittaminen on tapahtunut, ja siirtyä olettamuksista teorioihin?

Olen nähnyt Mustan meren pohjoisrannikolta löydettyjen vanhojen rahojen katalogeja. Niistä nähdään rahan löytöpaikka, valmistuspaikka ja -vuosi, metalli, josta raha on lyöty, sen vaihtokurssi ja joukko muita tietoja. Ilmenee, että käsittelemällä ja vertailemalla näitä tietoja elektronikoneella voidaan hankkia runsaasti aineistoa antiikin maailman kauppa- ja kulttuuriyhteyksistä, sen kansantaloudesta ja historiasta.

On jo lähellä aika, jolloin tietokoneet alkavat suorittaa tieteellisten tutkielmien käännöksiä, antavat tietoja kaikista mahdollisista asioista. Koneiden avulla voidaan rakentaa venäjän kielen malli, parantaa opetussysteemiä, korjailla

painotekstejä. Kone voi tulla ihmisen avuksi kaikilla humanististen tieteiden aloilla.

Voidaan kysyä, onko tarkoituksenmukaista käyttää koneita sellaisiin tehtäviin. On tietenkin. Muistakaa vain, että yksin mayojen kirjoitusjärjestelmän selvittämiseen on eri puolilla maailmaa osallistunut satoja tiedemiehiä ja he ovat tulkinneet keskimäärin yhden merkin kymmenessä vuodessa, mutta koneen avulla kaikki tekstit saatiin luetuksi vajaassa vuodessa.

HISTORIAN SALAISUUKSIA

MERIPIHKASALIN SALAISUUS

IIVANA JULMAN AARREKIRJASTO

KEISARI NAPOLEONIN SALAISUUS

Veniamin Krolevski

MERIPIHKASALIN SALAISUUS

VÄHÄN HISTORIAA

Esineillä on samoin kuin kaikella muullakin oma historiansa. Erään mainion leningradilaisen museon, Katariinan palatsin, ainoalaatuisella meripihkasalilla, joka oli museon ylpeys, on samoin oma hyvin sotkuinen historiansa, johon punoutuu monien ihmisten kohtalo.

...Kahdeksannentoista vuosisadan alussa ylellisyyttä rakastavan ja kaikkea ranskalaista suosivan Preussin kuninkaan Fredrik I mielijohteesta arkkitehti Schlüter (1660—1714) ryhtyi yhdessä Gottfried Tousseaun kanssa rakentamaan Potsdamin kuninkaalliseen palatsiin niin sanottua meripihkakabinettia.

Kuninkaan käsky oli äärimmäisen lyhyt: piti valmistaa jokin maailman kahdeksannen ihmeen kaltainen luomus.

Tuo kauneudeltaan ja loistoltaan ainutlaatuinen meripihkakabinetti valmistui v. 1709. Se oli erillisten pannoiden muodostama varsin monimutkainen yhdistelmä yleiseltä pinta-alaltaan noin 55 neliömetriä. Meripihkan väriloiston tehostamiseksi Schlüter laittoi läpikuultavien meripihkalevyjen alle lehtihopeaa.

Kuningas ja hovi olivat ihastuksissaan. Kabinetin luojat odottivat palkkiota.

Mutta Schlüteria ja Tousseauta samoin kuin heidän luomustaankin kohtasi pian onnettomuus. Huonosti kiinnitetyt meripihkapannoot pysyivät palatsin seinillä vain muutaman päivän ja sitten romahtivat alas.

Tousseau vangittiin syytettynä maanpetoksesta ja Schlüter ajettiin maanpakoon. Kabinetti purettiin ja meripihkakoristeet pakattiin laatikkoihin.

Vuonna 1709 Pietari I löi Poltavassa Ruotsin kuninkaan Kaarle XII armeijan, jota oli siihen saakka pidetty voittamattomana.

Brandenburg-Preussin kuningaskunta pyrki liittoon Pietarin kanssa. Totta kai! Siihen saakka oli Preussin kuningas Fredrik Vilhelm I vapissut valtansa puolesta ja hallitsijasukunsa kohtalosta Kaarle XII edessä, sillä Ruotsin sotaväki oli jo monta kertaa tallannut Preussin maita.

Ei ollut sattuma, että Pietarin johtama suurlähetystö otettiin v. 1716 Berliinissä vastaan suurin kunnianosoituksin. Fredrik Vilhelm osoitti siten kiitollisuuttaan Venäjän keisarille, joka oli pelastanut Preussin sitä uhkaavalta tuholta.

Tutustuessaan Preussin kuninkaan palatsiin Potsdamissa Pietari kiinnitti huomiota meripihkasaliin, jonka saksalaiset meripihkamestarit olivat vähää ennen laittaneet entiseen kuntoon. Ja Fredrik Vilhelm, joka oli äärimmäisen laskelmoiva mies, lahjoitti odottamatta suurena huomionosoituksena Pietarille tuon ihanan luomuksen.

Pietari osasi antaa lahjalle arvon. "Sain poikkeuksellisen presentin..." hän kirjoitti puolisolleen.

Vuonna 1717 meripihkasalin sisustus lähetettiin Pietariin. Sitä, miten suuren arvon Pietari antoi saamalleen lahjalle, osoittaa se seikka, että hän lähetti Memeliin (Klaipedaan) erikoisen valtuuskunnan arvokasta lastia vastaanottamaan. Ja Kuurinmaan käskynhaltijalle Bestužev-Rjuminille hän lähetti seuraavanlaisen kirjeen:

"Monsieur!

Kun Berliinistä tulee Memeliin kreivi Aleksei Golovinilta meripihkakabinetti (jonka Meille lahjoitti Preussin kuninkaallinen majesteetti), ota se vastaan Memelissä ja lähetä viipymättä Kuurinmaan kautta kuurinmaalaisilla hevosilla Riikaan saman lähetin suojelemana, joka ilmoittaa Teille tämän käskyni, ja antakaa hänelle Riikaan saakka ruokarahaa, että hän tyytyväinen olisi ja jos vaatii sitä kabinettia varten rekiä, itse antakaa nekin hänelle."

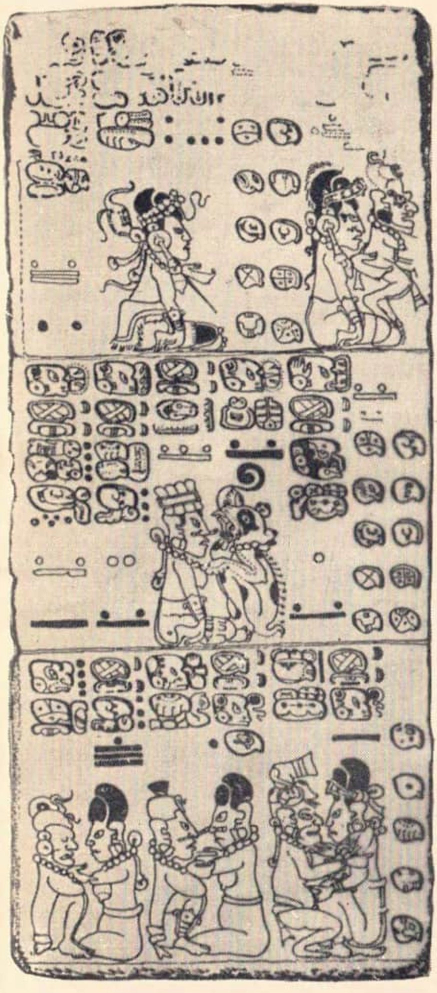

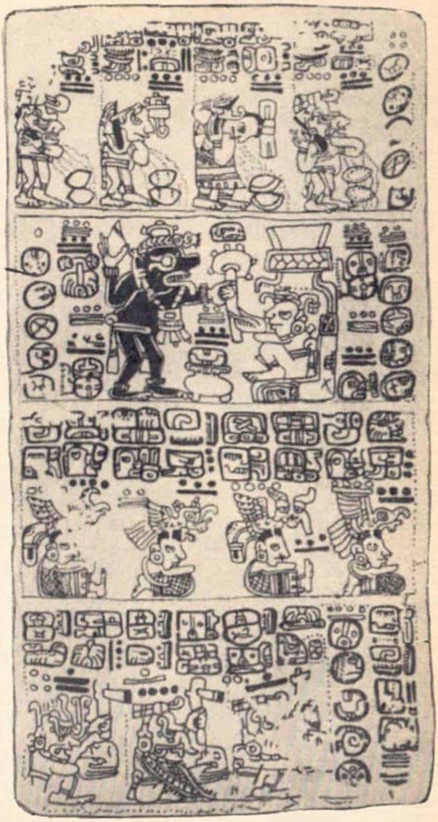

Kuva 17

Tämän näköinen on vanhan tekstin sivu, jonka nuoret novosibirskiläiset tiedemiehet tulkitsivat

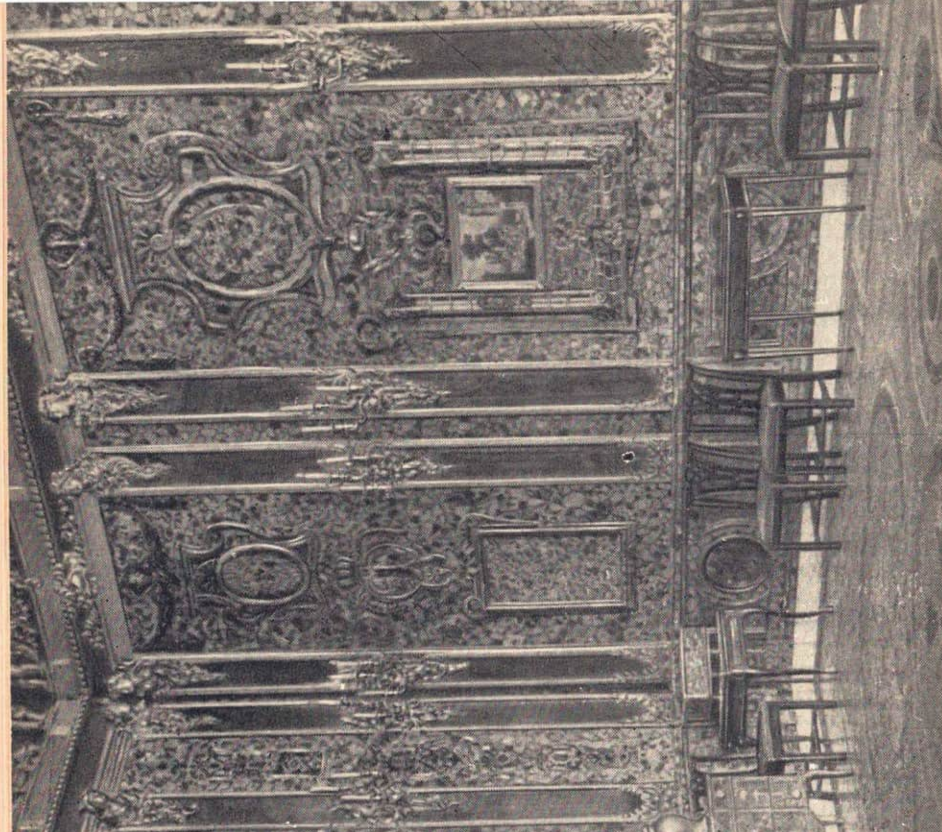

Kuva 18
Meripihkasali. Yleiskuva

Niin meripihkakabinetti sai uuden kotimaan. Pietari aikoi asentaa sen erääseen huoneeseen Pienessä talvipalatsissa, joka oli silloin keisarin perheen asuntona, mutta ei ehtinyt toteuttaa aikeitaan.

Pietarin kuoleman jälkeen, keisarinna Elisabetin aikana, meripihkakabinetti vietiin Tsarskoje Seloon *.

Tsarskoje Selon Suuresta (Katariinan) palatsista, jonka rakentaminen alettiin arkkitehti A. Kvasovin luonnosten mukaan vv. 1743—1744 ja päätettiin S. Tševakinskin johdolla, piti tulla Elisabetin suunnitelmien mukaan Venäjän hallituksen kesähuoneusto, omalaatuinen Venäjän Versailles. Kvasovin ja Tševakinskin työ ei kuitenkaan miellyttänyt keisarinnaa, ja hän käski v. 1751 uusimaan palatsin perusteellisesti uskoen töiden johdon nerokkaalle venäläiselle arkkitehdille V. Rastrellille (1700—1771).

Rastrelli muutti ennen kaikkea palatsin yleistä kompositiota. Senaikainen Ranskan lähettiläs, joka näki palatsin uudelleenrakentamisen jälkeen, nimitti sitä hienokoruaarteeksi, jolle ei oltu valitettavasti tehty koteloa, joka olisi suojellut sitä pilaantumiselta.

Rakennustöiden ollessa parhaimmillaan Elisabet muisti meripihkakabinetin. Se vietiin hänen käskystään kiireesti Tsarskoje Seloon. Ja sitten parhaimmat mestarit suorittivat Rastrellin johdolla kuukauden sisällä todella oikean filigraanityön.

Huone, johon "Hänen majesteettinsa käski" asentamaan meripihkakabinetin, oli paljon korkeampi kuin sali Berliinissä. Yhden oven asemesta siinä oli kolme ja vielä ikkunoita. Meripihkaa ei riittänyt, joten pannoita ei onnistuttu asentamaan entiseen järjestykseen.

Niihin paikkoihin, joihin ei riittänyt meripihkalaattoja, Rastrelli asetti peilit, joissa oli valkoiset kullatut alustat ja "Ludvig XV" tyyliset raamit, ja koristi ne kullatuilla lampeteilla. Salin peilipilasterit olivat venäläisten taitureiden Ivan Kopylovin, Vasili Kirikovin ja Ivan Bogatševin työtä.

"Schlüterin taiteellinen idea, tyylin säännöllisyys särkyi", kirjoitti taiteentutkija Viltškovski, "mutta 'barbaari', joka oli rikkonut taiteilijan luomuksen, oli itse vähintään yhtä suuri taiteilija, ja siksi meripihkakabinetti, josta nyt tuli meripihkasali, ei menettänyt taiteellista arvoaan. Se liittyi

---

* — Nykyisen Puškinin vanha nimitys.

elimellisesti palatsin juhlasalien yleiseen sommitelmaan. Palatsin rakentamisessa tuli esiin Rastrellin lahjakkuus koko laajuudessaan."

Meripihkasalista tuli eräs palatsin kuuluisimmista nähtävyyksistä. Se oli "aito meripihkarunoelma".

SE RYÖSTETTIIN...

Historia-aineistossa on nykyään todistavia asiakirjoja siitä, että toisen maailmansodan aikana hitleriläiset pyövelit kohtelivat ennen kuulumattoman julmasti miehittämiensä maiden kansoja ja suhtautuivat raakalaismaisesti niiden suureen kulttuuriperintöön. Hitlerin erikoispäätöksellä muodostettiin järjestö, jonka tehtävänä oli kuljettaa kulttuuriaarteet pois miehitetyiltä alueilta. Järjestöä nimitettiin Einsatzstabiksi. Tuon esikunnan johtoon nimitettiin valtakunnan ministeri Alfred Rosenberg, Hitlerin läheisin satraappi. (Tuota ryöstöjärjestöä nimitettiin myös "RRn esikunnaksi" — Reichskansleri Rosenbergin esikunnaksi.)

Rosenbergille annettakoon "tunnustus" siitä, että hän osoittautui Hitlerin luottamuksen arvoiseksi. Fasistit ryöstivät lyhyessä ajassa Katariinan museopalatsin järjestelmällisesti ja perusteellisesti: raastoivat alas seinä- ja kattomaalaukset, purkivat levy levyltä Lyonin vierassalin permannon, joka oli ainutlaatuista helmiäislevyillä koristettua parkettia, pakkasivat kaiken ja veivät Saksaan. Kesällä 1942 kenraalisotamarsalkka Küchler sai Erich Kochilta määräyksen viedä meripihkasalin Königsbergiin, jossa sijaitsi suuri meripihkamuseo. Muutaman päivän sisällä meripihkasalin sisustus peilipilastereita ja yläfriisiä lukuunottamatta purettiin, pakattiin laatikkoihin, lastattiin rautatievaunuun ja lähetettiin Königsbergiin.

ETSINNÄT ALKAVAT

Sotavuodet jäivät taakse.

Joulukuussa 1949 perustettiin komissio, jonka tehtäväksi tuli hoitaa meripihkasalin sisustuksen etsintöjä. Komissioon kuului tämän artikkelin kirjoittajan lisäksi insinööri Jakubovitš, arkkitehti Maksimov, kenraali Djomin, eversti Fedotov sekä ryhmä taiteentutkijoita, muinaistutkijoita ja muita asian-

tuntijoita. Armeijakenraali Aleksandr Gorbatov antoi käyttöömme pioneeriyksikköjä, kokeneita pioneeriupseereja ja välttämättömän teknillisen kaluston: pumppuja veden pumppuamiseksi kellarikerroksista, siirrettäviä dynamolaitteita raunioiden, maanalaisten käytävien ja bunkkerien valaisemista varten.

Ryhdyimme kaivaustöihin Kaliningradissa, Pravdinskissa, Polesskissa ja Balgassa. Tutkimme vanhoja puoleksiraunioituneita linnoja, tilanherrojen kartanoita, mittailimme sisältä ja ulkoapäin ritarihuoneita, torneja, kuninkaanpalatseja ja muita huoneustoja, joihin meripihkasalin sisustus oli saatettu piilottaa. Kaikki kuitenkin tuloksetta.

Aivan 1949 lopulla komissio sai tietää, että Pionerskissa asuu eräs saksalainen, joka muka tiesi jotain meripihkasalista. Löysimme mainitun miehen. Hän ei ollut saksalainen, vaan Memelistä kotoisin oleva liettualainen Adomas Grosas, joka oli asunut vuodesta 1938 lähtien Itä-Preussissa.

— Tiedän missä on etsimänne Bernsteinzimmer, Grosas sanoi.— Se on... Itämeressä.

Huomattuaan meidän pettyneet katseemme hän lisäsi:

— Muistan paikan. Laatikot saa helposti ylös.

Grosas kertoi, että tammikuussa 1945 Neukurin möljälle ajoi laatikoilla lastattuja autoja. Laatikot siirrettiin valtamerihinaajaan, joka lähti merelle. Noin sadan viidenkymmenen metrin päässä rannasta hinaaja hidasti vauhtia ja lasti heitettiin mereen.

— Näin itse, kun raskaat laatikot peittyivät veden alle, Grosas sanoi lopuksi.

Laivastonpäällikkö amiraali Vladimir Andrejev antoi pyynnöstämme avuksemme sukeltajia ja aluksen.

Töitä johtaneet meriupseerit puhelivat arvoituksellisesti:

— Kaikki mitä on pohjassa me näemme ja löydämme, mutta sitä mitä siellä ei ole eikä ole milloinkaan ollut on todella vaikea löytää.

Sitten saatiin äkkiä sukeltajalta merkki: "Löysin!"

Kaikki kiiruhtivat moottorin laidalle. Jokainen halusi nähdä löydön omin silmin.

Lopultakin vedestä näyttäytyi sukeltaja. Miehet auttoivat häntä riisumaan sukeltajanpuvun — avasivat kypärän. Sukeltaja seisoi edessämme villahattu päässä katse vakavana. Hän sanoi verkalleen:

— Yksitoista laatikkoa, kaksi niistä on särkynyt.

Iltaan mennessä oli kaikki laatikot nostettu ylös. Niissä oli königsbergiläisen Mercedes Benz -tehtaan valmistamia kuulalaakereita ja muita koneenosia.

Päätimme tutkia ensin meripihkaa ja sen historiaa, ettemme olisi joutuneet enää ajamaan takaa haamuja ja, mikä tärkeintä, ettemme olisi hukanneet turhan päiten voimia ja varoja.

"AURINKOKIVI"

Meripihkalla, jota nykyään hankitaan Itämeren rannikoilta, on ikää vähintään viisikymmentä miljoonaa vuotta. Niinä kaukaisina aikoina rannikolla vallitsi lämmin subtrooppinen ilmasto. Merellä raivosivat ajoittain ankarat myrskyt. Hellittämättömät rajuilmat katkoivat puita, ankarat ukonilmat polttivat salamoillaan kokonaisia metsiä ja muinaisten metsäpalojen tuhkaan kertyi suunnaton määrä puupihkaa. Luonnon suorittaman lakkaamattoman työn tuloksena maakerroksen peittämä pihka hyytyi ja kivettyi lasimaiseksi aineeksi, meripihkaksi.

Meripihka oli ensimmäisiä kivennäisiä, joka kiinnitti alkuihmisen huomiota. Siitä ovat osoituksena lukuisat kivikauden aikaiset kaivaukset. Meripihka tuli laajasti käyttöön eri maiden kansojen keskuudessa jo useita vuosisatoja ennen ajanlaskumme alkua.

Erikoista viettymystä meripihkaan havaittiin kuitenkin muinaisessa Rooman valtakunnassa. Roomalaisten keskuudessa vallitsi taikauskoinen käsitys meripihkan parantavista ominaisuuksista. Pliniuksen kertoman mukaan pikkuinen meripihkafiguuri oli kalliimpi kuin aikuinen orja. Meripihkaa saattoi vaihtaa kultaan, kupariin ja pronssiin, tinaan ja suolaan, joita pidettiin erittäin kallisarvoisina tavaroina.

Keskiajalla oli "aurinkokivi", "merenkulta" paljon kysyttyä kauppatavaraa. Sen ajan parhaat mestarit tekivät mitättömiltä näyttävistä ja muodottomista kivistä massiivisia helmiä ja soikeita rintakoristeita, mitä eriskummallisimpia kampoja ja figuureja.

Arkeologit ovat tavanneet usein meripihkakimpaleita, joiden sisällä on ollut kärpäsiä, kuoriaisia tai hämähäkkejä. Sellaisia löytöjä on pidetty erittäin arvokkaina. Totta kai! Pikku muumiothan ovat levänneet noissa upeissa "hautaholveissaan" kymmeniä miljoonia vuosia.

Tunnettu filosofi Immanuel Kant sanoi kerran meripihkan kätkemän kärpäsen nähtyään: "O, jos sinä, pikku kärpänen, voisit puhua, miten toisenlainen olisikaan koko tietoutemme maailman menneisyydestä."

Riittänee kuitenkin meripihkasta.

Mihin suuntaan oli siis jatkettava meripihkasalin etsintöjä? Kuka voisi osoittaa paikan, mihin se on kätketty?

Tutkittuamme erilaista aineistoa: Königsbergin museoiden asiakirjoja, fasistisen Saksan entisten virallisten laitosten kirjeenvaihtoa ja sotavankien kuulustelupöytäkirjoja tulimme johtopäätökseen, että meille voisivat antaa välttämättömiä tietoja ennen kaikkea Preussin taidemuseon entiset työntekijät, eräät Saksan armeijan entiset kenraalit ja jotkut entiset puoluetoimitsijat, jotka olivat olleet fasistipuolueen Königsbergin järjestössä johtotoimissa.

TOHTORI ROHDE

Saksalainen taiteentutkija ja monien tunnettujen tutkielmien kirjoittaja tohtori Alfred Rohde oli ollut kauan Königsbergissä Preussin taidemuseon johtajana.

Hän oli monipuolisesti oppinut mies, mutta harrasti ennen kaikkea meripihkan tutkimista.

Rohde tutki ja keräsi meripihkaa jo yliopistovuosinaan. Hänen tietonsa tällä alalla olivat niin laajat, että kuulijakunta tunnusti aina hänet ehdottomaksi auktoriteetiksi.

Kun Rohdesta tuli museon johtaja, hän sai hoidettavakseen niin ikään Königsbergin kuuluisan meripihkakokoelman, jossa oli monta sataa tuhatta esinettä. Sinne oli koottu mitä erilaisimpia meripihkavalmisteita: erinomaisia rintakoruja, rasioita, korvarenkaita ja etupäässä kaiken värisiä ja kokoisia helmiä, joissa oli mitä erilaisimpia värivivahteita ja monenlaista kuultavuutta. Monet museon esineet olivat uniikkeja ja niillä oli suuri historiallinen ja taiteellinen arvo.

Museoaarteiden hoitajan erikoisena ylpeytenä oli eräs meripihkalaatta, jonka keltaisen pinnan alla oli sisiliskon muumio. Rohde piti sitä ainoana maailmassa.

Siihen samaan Alfred Rohden hoitamaan museoon fasistit toivat Puškinista ryöstämänsä meripihkasalin sisustuksen.

Saatuaan aarteen hoitoonsa Rohde oli ihastuksesta pois suunniltaan. Silminnäkijäin kertoman mukaan hän ei luottanut

keneenkään, vaan avasi omin käsin varovasti laatikot. Pannen oven lukkoon hän katseli tuntikausia hurmioissaan noita erinomaisia taideluomuksia.

Aika kului. Vihdoin meripihkasali (sitä nimitettiin jälleen meripihkakabinetiksi) oli purettu laatikoista ja pannoot laitettu määrättyyn järjestykseen. Rohde luetteloi ne itse ja valmisti näytteille pantaviksi.

Mutta silloin Rohde joutui keskeyttämään mielityönsä. Königsbergiin tuotiin Minskin museokokoelmista joukko esineitä. Määräyksen oli antanut miehitetyn Ukrainan valtakunnankomissaari Erich Koch, jonka valta ulottui myös Valko-Venäjälle.

Koch piti itseään taiteen tuntijana ja arvostajana. Ilmeisesti tuo huomattava hitleriläinen kiho juuri sen vuoksi ryösti kaiken mitä irti sai ja keräsi itselleen suunnattomat määrät kulttuuriaarteita. Vain Hermann Göringin kokoelma saattoi vetää vertoja sille, mitä Koch ryösti itselleen. Osan ryöstämistään esineistä valtakunnankomissaari jakoi museoille, sillä hän ei voinut sijoittaa monen moniin kartanoihinsakaan kaikkia aarteita. Siitä johtuen Königsbergin kuninkaanlinnaan joutui monia Minskin museoiden esineitä: XVIII vuosisadan venäläisten taidemaalarien tauluja, neuvostotaiteilijain teoksia, vanhanaikaisia huonekaluja ja posliinikokoelmia.

Selviydyttyään uusien esineiden sijoittamisesta Rohde ryhtyi tutkimaan jälleen meripihkasalin pannoita.

Hänen johdollaan ja valvontansa alaisena asiantuntijat asensivat meripihkasalin pannoot kuninkaanlinnan eteläiseen siipeen. Muutamat kuljetettaessa kadonneet osat entistettiin valokuvien mukaan. Peilipilasterit ja kullatut kuviot olivat jääneet Puškiniin eikä niiden tilalle laitettu mitään. Sali oli sisustukseltaan paljon köyhempi kuin se oli ollut Katariinan palatsissa, mutta sen tavaton kauneus silti hämmästytti.

Rohde aloitti työpäivänsä ja päätti sen käymällä meripihkasalissa. Kaupungin viranomaiset noudattivat Kochin määräystä ja kielsivät yleisöltä pääsyn saliin.

Sitten v. 1943 *Königsberger Allgemeine Zeitung* tiedotti kaupunkilaisille, että kuninkaanlinnaan on asetettu näytteille meripihkakabinetti, ja eräät kaupungin asukkaat saivat kunnian käydä katsomassa kuuluisaa taideluomusta.

Eräs Otto Smaka, entinen kalayhtiön tulkki, kertoi siitä myöhemmin seuraavaa:

— Hartaasta pyynnöstäni minun sallittiin tutustua meripihkakabinettiin. Opas kertoi, että se oli tuotu tänne rautateitse Tsarskoje Selosta. Sisään mennessä kävijöille annettiin erikoinen lehtinen, joka kertoi meripihkakabinetin historiasta. Kabinetin sisustus oli hyvässä kunnossa, vain vähäisiä osia oli kuljetettaessa varastettu tai kadotettu.

Kun Rohde oli saanut tilaisuuden esitellä yleisölle meripihkakabinettia ja kertoa siitä, hän julkaisi v. 1943 berliiniläisessä aikakauslehdessä *Pantheon* erikoisen tutkielman, ja meripihkaa käsittelevän kirjansa uutta laitosta valmistellessaan hän lisäsi siihen uuden luvun, jossa kertoi yksityiskohtaisesti meripihkakabinetista.

Sota jatkui. Jatkui myös miehitettyjen neuvostokaupunkien ryöväys.

Itärintamalta alkoi kuitenkin saapua Königsbergiin yhä useammin suruviestejä.

Sitten kantautui kautta maailman Stalingradin nimi.

Fasistien johtopukarit alkoivat pogromipuheiden asemesta ulvoa Vaterlandin ja ryöstetyn omaisuuden pelastamisesta, ja valtakunnan propagandaministeri Goebbels ehdotteli jo Werwolf-järjestön perustamista tarkoituksena käydä maanalaista taistelua venäläisiä vastaan Preussissa. Hän kehotti kätkemään aseita ja ruokatavaraa ja vannoi vannomalla saksalaisille, että Volkssturm, Werwolf- (Ihmissusi-) järjestö ja fyyrer pelastavat Saksan tuholta.

Siihen ei kuitenkaan enää uskonut juuri kukaan. Fasistipäällystö poistui hiljaa ilman melua, aluksi yksitellen, sitten ryhmissä Tilsitistä, Gumbinnesta, Insterburgista ja Königsbergistä. Sitten rintaman lähestyessä Königsbergin pääasemalta (Eteläasemalta) lähti toinen toisensa perään liikakuormattuja junia ja merisatamasta ylilastattuja laivoja.

Königsberg joutui moneen kertaan Englannin ilmavoimien hyökkäysten kohteeksi. Erään tällaisen ilmahyökkäyksen aikana kuninkaanlinna vaurioitui pahoin; eräitä vierassaleja paloi. Palo saatiin kyllä pian sammumaan, mutta oli jo selvää, että muutama sellainen hyökkäys tuhoaisi museon maan tasalle.

Samana päivänä Rohde käski purkaa meripihkakabinetin.

Kolmantena päivänä meripihkapannoot pakattiin laatikkoihin. Schlüterin, Tousseaun ja Rastrellin luomukset pakattiin viidennen — ja ehkä viimeisen — kerran.

Rohdea huolestutti meripihkakokoelmien ja meripihkakabinetin kohtalo. Hän yritti sijoittaa meripihkakabinetin linnan pohjoissiiven kellariin, mutta sekään ei tuntunut hänestä vaarattomalta paikalta.

Rohden kirjeet ovat säilyneet, ja niistä näkyy, että tiedemies oli kirjoittanut Schlobittenin perintölinnan omistajalle pyytäen lupaa saada siirtää eräät arvokkaimmat museoesineet hänen tilalleen.

Saatuaan kieltävän vastauksen Rohde sopi tapaamisesta kreivi von Schwerinin kanssa, jolle kuului Wildenhofin kartano. Tapaamisen jälkeen osa museon esineistä siirtyi Wildenhofiin. Meripihkakabinettia Rohde ei kuitenkaan rohjennut siirtää sinne, vaan etsi sille luotettavampaa paikkaa.

Joulukuun 3. pnä 1944 tohtori poistui Königsbergistä ilmoittamatta matkastaan edes lähimmille miehilleen. Vasta kahden viikon kuluttua tuli tietoon, että museon johtaja oli käynyt Saksissa.

Palattuaan Rohde kirjoitti kaupungin pormestarille: "Hänen ylhäisyydelleen herra Königsbergin ylipormestarille. Minulla on kunnia ilmoittaa, että olen tutustunut Wechselburgin ja Burg Kripsteinin linnoihin (Saksissa) ja pidän niitä soveliaina paikkoina, joihin voidaan sijoittaa museo-omaisuutta, mm. meripihkakabinetti, joka on uniikki aarre."

Ylipormestari ei vastannut, hänellä oli muita huolia kuin meripihkakabinetti.

Tammikuun 1. pnä 1945 meripihkasali oli vielä pakattuna linnan pihassa. Siihen mennessä neuvostojoukot olivat katkaisseet kaikki Königsbergistä länteen ja etelään vievät rautatiet motittaen Itä-Preussiin suuren hitleriläisen joukkoryhmittymän.

Eräiden sotavankien lausuntojen mukaan todettiin, että laatikot olivat huhtikuun 5. pnä entisessä ritarisalissa, joka oli silloin Volkssturmin hallussa. Eräät volkssturmilaiset ilmoittivat, että he olivat viettäneet viimeiset päivät ennen antautumista laatikoilla, joissa oli meripihkakoruja.

Samana huhtikuun 5. pnä tohtori Rohde katosi. Kukaan ei tiedä, missä hän oli huhtikuun 10. päivään asti. Rohde itse väitti myöhemmin olleensa sairaana. Nyt on enää mahdotonta todeta, oliko asia todellakin niin.

Huhtikuun 8. pnä neuvostojoukot ylittivät Pregelin ja tulivat aivan linnan muurien luo. Linnan pieni piiritetty varuskunta antautui.

Tohtori Rohdea ei näyttänyt mikään pidättävän Königsbergissä. Museo, jossa hän oli työskennellyt monia vuosia, oli rauniona. Henkilökohtaista omaisuutta hänellä oli vain aivan välttämättömimmät varusteet. Ei ollut omaa taloakaan. Hän oli asunut jo monia vuosia vuokra-asunnossa Beekstrassella. Lapset olivat jo aikuisia ja asuivat keski-Saksassa. Poliittisten katsomustensa suhteen Rohde oli monasti sanonut olevansa kommunismin vastustaja.

Mikä sitten pakotti hänet jäämään Königsbergiin? Ehkä hän halusi olla museon perusomaisuuden lähellä. Tai ehkä hänen oli käsketty jäädä tilapäisesti vartioimaan kätkettyjä aarteita.

Tohtori Alfred Rohde jäi siis vaimoineen Königsbergiin entiseen asuntoonsa, Beekstrasse 1 (nykyään Aljabjevin katu).

Vähän sen jälkeen kun neuvostojoukot olivat vallanneet kaupungin, nimenomaan huhtikuun 20. pnä 1945, Königsbergiin saapui Moskovasta taiteentutkija professori Barsov, jonka tehtävänä oli fasistien viemän museo-omaisuuden etsiminen.

Barsov tapasi Königsbergissä tohtori Rohden ja päätti ottaa hänet työhön. Se oli tietysti järkevää.

Rohdea nimitettiin kunnioittavasti "kollegaksi" ja "tohtoriksi" ja hänen kanssaan keskusteltiin kuin työtoverin kanssa.

Barsov huomasi, että Rohde suhtautui yhä suopeammin ja tunnollisemmin saamiinsa tehtäviin, teki omasta aloitteestaan eräitä arvokkaita ehdotuksia ja antoi hyviä neuvoja. Ehkä Rohde olisi kertonut jotain meripihkasalistakin, jos Barsov olisi kysynyt ajoissa. Barsov teki kuitenkin anteeksiantamattoman virheen, kun ei huomannut Rohden halua päästä avomieliseen keskusteluun.

Barsov ei välittänyt siitäkään, kun Rohde vei hänet eräällä kadulla sijaitsevan bunkkerin luo ja toisteli metodisesti, että bunkkerissa oli museon omaisuutta. Mutta kun bunkkerin alimman kerroksen sisäänkäytävä oli silloin tukossa ja olisi pitänyt suorittaa jonkin verran raivaustöitä, bunkkerissa käyntiä ja omaisuuden tarkastusta lykättiin jatkuvasti.

Barsov kysyi vain:

— Onko siellä tauluja?

Rohde vastasi:

— Ei, tauluja siellä ei ole.

Siihen keskustelu tavallisesti päättyikin.

Joulukuun 14. pnä 1945 Rohde viipyi kauan Barsovin työhuoneessa. Hän viivytteli lähtöä ollen aikeissa puhua jostain tärkeästä. Barsov ei silloinkaan kiinnittänyt siihen mitään huomiota.

Seuraavana aamuna Rohde ja hänen vaimonsa eivät tulleet työhön.

Joulukuun 16. pnä saatiin tietää, että he olivat kuolleet asunnossaan Beekstrassella.

Naapuritalojen asukkaat kertoivat, että edellisenä päivänä oli Rohden asunnosta tuotu kaksi ruumisarkkua, arkut oli asetettu kärryille ja hautajaissaattue, jossa oli muutama tuntematon mies, lähti tuntemattomaan suuntaan.

Huolimatta siitä, että lääketieteen tohtori Paul Erdman antoi todistuksen, jonka mukaan Rohden puolisot olivat kuolleet muka punatautiin, meistä tuo kuolintapaus tuntuu arvoitukselliselta. Sitäkin suuremmalla syyllä, kun Rohden naapurit väittivät, että sekä tohtori että hänen vaimonsa olivat olleet kuolinpäivän aattona aivan terveet. Epäilyä herätti myös se seikka, että lääkäri, joka oli antanut lausunnon niin ikävästi päättyneestä taudista, katosi Königsbergistä heti seuraavana päivänä Rohden kuoleman jälkeen.

Niin katkesi kaikkein varmin johtolanka, joka olisi varmaankin voinut johtaa meripihkakabinettiin.

Tutkittuamme Rohdea koskevan aineiston päätimme kutsua Moskovasta professori Barsovin, että hän olisi näyttänyt edes bunkkerin, jonka luona hän oli käynyt Preussin taidemuseon entisen johtajan kanssa. Ajelimme professorin kanssa kauan kaupungin katuja linnan ympäristössä, mutta tuloksetta. Barsov vain pyöritteli päätään ja sanoi murheellisena:

— En tunne enää kaupunkia.

Kävelimme jalkaisin, kävimme jokaisessa pihassa ja tarkastimme raunioita ja kellareita. Toisinaan Barsov elostui: hänestä tuntui, että oli lopulta löydetty se paikka, jossa hän oli ollut Rohden kanssa. Mutta tarkkailtuaan lähemmin hän kohautti olkapäitään ja levitti toivottomana käsiään. Kiertelimme raunioita edelleen. Sitä jatkui monta päivää, kunnes Barsov viimein ilmoitti lopullisesti, ettei voi muistaa mitään.

Jonkin ajan kuluttua kutsuimme Barsovin uudelleen.

Tällöin hän kertoi meille professori Rohdesta seuraavaa.

— Olen museotieteilijä. Ehkä juuri sen vuoksi tunnen huonosti ihmisiä. En saa aina selvää, milloin ihminen suree ja milloin hän on iloissaan...

Rohde tietysti täytti kaikki antamani tehtävät. Häneen nähden minulla ei ollut syytä valittaa. Mutta liian myöhään, vasta hänen kuolemansa jälkeen, tajusin, että hän pelkäsi aina jotain, oli koko ajan varuillaan. Vain ollessaan kanssani kahden hän ryhtyi keskusteluun. Toisten, varsinkin saksalaisten läsnäollessa hän oli useimmiten vaiti.

Heti kun tulimme linnaan hän tuli erikoisen levottomaksi, ikään kuin hän olisi pelännyt silmälläpitoa.

Silloin en antanut sille mitään merkitystä olettaen, että kyseessä ovat saksalaisen oppineen omituisuudet. Myöhemmin sain kuitenkin tietää, että Rohde oli lujaluontoinen ja tinkimätön mies ja tiukka johtaja, jota ei vaivannut pelkuruus eikä liiallinen kohteliaisuuskaan.

Asuin silloin Kirovin kadulla Upseeritalon hotellissa. Kaliningradia nimitettiin silloin vielä Königsbergiksi. Kerran heräsin keskiyöllä enkä saanut unta.

Nousin ylös, pukeuduin ja herätin apulaiseni. Upseerit kokoontuivat heti ja menimme ulos.

Kun tulimme linnan luo päivä jo valkeni. Kello oli siinä viiden maissa aamua tai vähän yli. Jalankulkijoita ei vielä näkynyt.

Menimme linnan portista sisään vilkkaasti keskustellen. Äkkiä näimme edessämme miehen mustassa sadetakissa ja musta hattu päässä. Hän oli tulossa portille. Nähtyään meidät mies pysähtyi hetkeksi ja lähti sitten juoksemaan kahdeksankulmaisen tornin suuntaan. Syöksähdimme hänen jälkeensä, mutta samalla huomasimme, että päätorniin liittyvän rakennuksen ikkunoista tuprusi savua. "Tulipalo!" välähti päässäni. Mutta mikä voi palaa palaneessa rakennuksessa? Kiirehdimme ottamaan asiasta selvän. Ikkuna-aukoista näimme kivilattialla salin keskellä paperikasan. Nuotion ääressä istui kyykkysillään tohtori Rohde ja selaili papereita. Osan papereista hän heitti tuleen ja eräitä työnsi taskuunsa. Nuotion valo esti Rohdea näkemästä meitä, ja toisaalta hän oli niin syventynyt "työhönsä", ettei kuullut kun lähestyimme häntä.

Rohden kasvot olivat keltaiset ja väsyneet: hän oli varmaankin puuhannut siellä jo monta tuntia. Suurin osa kirjeistä oli jo poltettu ja nyt Rohde oli ilmeisesti päättämässä hommaansa. Äkkiä hän katsahti taakseen ja huomasi meidät. Hänen kalpeilla kasvoillaan kuvastui kauhu. Hän nosti kädet silmilleen ikään kuin puolustautuakseen ja kaatui kyljelleen huudahtaen valittavasti "O, mein Gott!"

"Lopettakaa tuo. Nouskaa ylös!" huudahdin kiukuissani. Kaiku kantoi sanani tyhjästä salista toiseen.

"Viisi vuorokautta arestia, rangaistuksen kärsitte päävahdissa", julistin tuomioni.

"Päävahdissa?" Rohde kysyi katsoen minuun kuin mieletön. "Hyvä, se on hyvä..."

Rohde poistui linnasta aivan masentuneena, kurjannäköisenä, vaivoin jalkojaan siirrellen.

"Womit wirt es alles beenden?" ("Mihin tämä kaikki päättyy?"), hän hoki peloissaan.

Seuraavana päivänä hän tuli työhön niin kuin tavallisesti. Peruutin tietenkin arestikäskyni ja vielä ihmettelin, miten olin voinut niin tulistua.

Tuhoamalla ehkä hyvinkin tärkeitä kirjeitä Rohde oli tehnyt kieltämättä rikoksen. Mutta ehkä hän oli polttanut omia käsikirjoituksiaan? Tuskinpa siitä kannatti panna kuulua eurooppalaista tiedemiestä arestiin. "En osaa käyttää valtaani, tulistuin", päättelin mielessäni.

Sitten kuitenkin minulle ilmoitettiin muutaman päivän kuluttua, että Alfred Rohdea oli kohdannut äkillinen kuolema. Silloin kaduin, että olin peruuttanut käskyni. Jos hän olisi ollut arestissa ja sen jälkeen kuulusteltavana, hän ehkä olisi jäänyt henkiin.

...Koetimme painaa mieleemme professori Barsovin kertomuksesta jokaisen sanan toivoen, että kenties edes jokin pieni mieleen jäänyt havainto tai vaikkapa olettamus valaisisi meripihkasalin salaisuutta ja auttaisi sen etsintää. Mitään uutta emme kuitenkaan kuulleet.

Ei ollut muuta neuvoa kuin jatkaa etsintöjä.

MITÄ TIESI FRIESSEN?

Tohtori Friessen, entinen Itä-Preussin muinaismuistomerkkien provinssikuraattori, oli ollut Alfred Rohden välitön päällikkö. Hänen käskystään Rohde tammikuussa 1945 pakkasi meripihkasalin kätkemistarkoituksessa. Virka-asemansa puolesta Friessenin piti olla tietoinen vaikka yleispiirteittäin meripihkasalin kätkemissuunnitelmista.

Vähää ennen Königsbergin valtausta, nimenomaan maaliskuun 4. pnä 1945, Friessen oli Rohden luona linnassa. Odottamatta sinne saapui myös Erich Koch.

Entinen Ukrainan valtakunnankomissaari oli jo pitkän aikaa ollut Itä-Preussin Gauleiterina, Hitlerin käskynhaltijana tällä alueella. Hän muuten pakeni Königsbergistä heti, kun kaupunkia uhkaava vaara kävi ilmeiseksi. Koch vietti viikkokausia Pillaun lähellä sijaitsevalla Neutiefin tilallaan ja kävi Königsbergissä vain silloin tällöin osoittaakseen fyyrerille miehuuttaan ja uskollisuuttaan.

Blutgericht-ravintolan isäntä Paul Feierabend kertoi jälkeenpäin, että Koch oli vaatinut jyrkässä äänilajissa Friesseniltä ja Rohdelta selitystä, miksei meripihkakabinettia oltu siihen mennessä evakuoitu.

Sellainen lausunto oli meille erittäin tärkeä. Se todisti, että meripihkasali oli maaliskuun 4. pnä Königsbergissä. Friessenin tiedetään samoin maininneen keskusteluissaan eräiden alaistensa kanssa, että hän oli nähnyt meripihkapannoolaatikot ravintolan kellarissa vielä huhtikuun 5. pnä, siis vähää ennen kuin neuvostojoukot valtasivat kaupungin.

Tohtori Friessen ei tietenkään voinut olla tietämättä, mihin Rohde oli kätkenyt meripihkasalin. Enemmänkin, Rohde oli ollut velvollinen ilmoittamaan Friessenille saamansa käskyn täyttämisestä.

Mutta missä asuu nykyään Friessen! Sitä ei valitettavasti vielä tiedetä. Eräiden tietojen mukaan hän oli matkustanut Berliiniin. Käännyimme saksalaisten ystäviemme puoleen ja pyysimme heitä tiedustamaan tohtori Friessenin olinpaikkaa ja kysymään häneltä, suostuisiko hän auttamaan meitä meripihkasalin etsinnässä.

NAINEN, KUKA HÄN ON?

Komissiolla oli tiedossa, että tohtori Rohdella oli yhteen aikaan museossa työntekijänä eräs neuvostokansalainen Kulženko, ukrainalainen nainen, entinen Kievin museon tieteellinen työntekijä, joka oli Kievin väliaikaisen miehityksen aikana suostunut työskentelemään Saksassa. Vuonna 1941 hän oli matkustanut Berliiniin ja sieltä hänet oli ylimpien viranomaisten toimesta lähetetty työhön Königsbergiin, jonne hän oli saapunutkin tuoden mukanaan Kievin museoiden omaisuutta.

Rohde kertoi nähneensä Kulženkon viimeisen kerran joulukuussa 1944, jolloin tämä oli matkustanut kreivi von Schwe-

rinin perintötilalle Wildenhofiin, saattaen laatikkoihin pakattuja Kievin museon arvoesineitä. Tämä seikka kiinnitti huomiotamme. Olihan Rohde itsekin käynyt Wildenhofissa, jota paitsi Kulženko oli matkustanut sinne sitä ennen. Siitä ovat todisteena kaksi Rohden omakätistä kirjettä. Esitämme ne.

Königsberg,
17. lokakuuta 1944

Hra kreivi von Schwerinille

Korkeasti kunnioitettu hra kreivi!

Aion matkustaa ensi viikolla päiväksi Wildenhofiin tarkoituksella katsoa sieltä tauluillemme säilyttämishuoneiston.

Selviänkö päivässä? Voinko käyttää hyväkseni junaa 9-33? Täällä ei saa selvää, voinko matkustaa Zinteniin.

Heti kun saan Teiltä tiedon ilmoitan, minä päivänä matkustan.

Rohde, johtaja.

Toisesta kirjeestä puuttuu päiväys, mutta sisällöstä päätellen se on kirjoitettu sen jälkeen, kun Rohde oli käynyt Wildenhofissa.

Kreivi von Schwerinille

Kunnioitettu kreivi!

Minulla ei ole mahdollisuutta pitää huolta esineistä, jotka lähetettiin Wildenhofiin, mutta luotan siihen, että kaikki on kunnossa.

Jos minun matkustamiseni käy välttämättömäksi, kirjoittakaa, olkaa hyvä, kotiosoitteellani: Königsberg, Beekstrasse 1, sillä virkahuoneisto on ilmapommituksessa tuhoutunut kokonaan.

Rohde.

Rohde lähetti siis Wildenhofiin jotain Königsbergin museoiden omaisuutta. Hänellä itsellään ei ollut tilaisuutta valvoa ja huolehtia siitä, hänen oli pakko lähettää von Schwerinin linnaan Kulženko, joka vei mukanaan vielä 90 (tai niillä main) laatikkoa Kievin museoille kuuluvia esineitä.

Kuka oli Kulženko? Mitä osuutta hän näytteli tässä tapahtumassa? Mitä hän mahtoi tietää meripihkasalista ja muista tunnustetusti suuriarvoisista kulttuuriesineistä, jotka silloin kätkettiin Wildenhofin kellareihin?

Kenties hän oli neuvostopatriootti, joka vieraalla nimellä esiintyen ja vaikeuksia ja vaaroja uhmaten tahtoi pelastaa Kievin museon muinaisesineet matkustaen niiden mukana Königsbergiin ja sitten Zinteniin. Mahdollisesti hitleriläiset tuhosivat hänet joulukuussa 1944 samoin kuin tuhansia muitakin neuvostokansalaisia!

Tai ehkä hän oli petturi, ovela seikkailija, joka peitti oikean nimensä välttääkseen oikeudenmukaisen rangaistuksen.

Avuksi tuli sanomalehti *Kaliningradskaja pravda*. Heinäkuussa 1958 lehti julkaisi meripihkasalin etsintää koskevan artikkelin. Sen otsikkona oli: *Meripihkasalia etsimässä*. Jonkin ajan kuluttua lehden toimitus sai lukijoiltaan kirjeitä, vastauksia, erilaisia asiakirjoja ja paljon muuta aineistoa. Kirjeissä oli myös uusia tietoja Kulženkosta.

Toukokuussa 1942 fasistit olivat vieneet kaliningradilaisen Jevgeni Zuikovin 14-vuotiaana poikasena äitinsä kanssa Brjanskin alueelta Itä-Preussiin. Hän oli ollut kreivi von Schwerinin maatilalla Wildenhofissa maatyöläisenä.

"Vuoden 1944 lopulla minut lähetettiin äitini kanssa linnan kellariin sokerijuurikkaita lajittelemaan", Jevgeni Zuikov kirjoitti. "Kerran, se oli kai joulukuussa, kellariin tuli elähtänyt, ulkonäöltään noin neljänkymmenen viiden ikäinen nainen. Hän oli keskikokoinen ja hiukset sileäksi kammatut. Hänen keskusteluistaan äitini kanssa käsitin, että hän oli neuvostokansalainen, erään Kievin museon työntekijä, oli tuonut linnaan museon omaisuutta noin sata laatikkoa, jotka oli sijoitettu erääseen vierassaliin. Laatikoita oli sekä suuria että pieniä, nelikulmaisia sekä litteitä. Tammikuussa 1945 laatikot vietiin kellarikerrokseen. Keskustellessaan äitini kanssa nainen oli huolissaan omaisuuden säilymisestä. Käsitin, että se oli hänen suurin huolensa."

Oli toinenkin kirje. Siinä kirjoittaja kyseli, eikö kyseessä ole sama Kulženko, joka nykyään opettaa kuvaamotaidetta Kostroman oppilaitoksissa.

Ja niin komission pyynnöstä Kostromaan lähti eräs Kaliningradin alueviraston työntekijä, Isak Marjantšik.

...Tutustuminen tapahtui Kulženkon asunnossa. Hän oli hyvin pukeutunut vanha nainen ja suhtautui lähettiimme vähän varoen. Kohtalon kolaukset olivat varmaan opettaneet hänet olemaan luottamatta heti ensi näkemältä ihmiseen.

— Kyllä, olen Polina Kulženko... Kyllä, ennen sotaa työskentelin Kievissä, hän vastaili haluttomasti.

Toisella kertaa Kulženko oli jo puheliaampi ja antoi Marjantšikille jopa ohuen käsikirjoituksensakin, eräänlaisen synnintunnustuksen, jossa oli kerrottu kaikki mitä hänelle oli tapahtunut vuoden 1941 elokuusta lähtien.

Keskustelun alussa Kulženko ilmoitti heti, että neuvosto-oikeus oli tuominnut hänet yhteistyöstä miehittäjien kanssa, mm. siitä, että hän oli kirjoittanut neuvostovastaisia kirjoituksia lehteen, jota porvarilliset nationalistit olivat julkaisseet hitleriläisten varoilla. Hän oli ollut kärsimässä rangaistusta, mutta hänet oli vapautettu ennen määräaikaa ja sitten armahdettu kokonaan.

— Menneiden muisteleminen on minulle vaikeaa ja tekee kipeää, hän puhui tuona iltana.— Kerron siitä kuitenkin ihmisille siksi, että onnettomuuteni olisi opiksi muille. Olen joutunut näkemään niitä ilkitekoja, joita suoritettiin maailmankulttuuria kohtaan. Hitleriläiset tuhosivat minun nähteni verrattoman arvokkaita ja ainoalaatuisia aarteita...

Kaikesta, mitä oli tapahtunut, hän kertoi muistelmissaan. "Ihmiselämässä on elämyksiä, joita ei voida sanoin kuvata", luemme muistelmista. "Vain musiikki saattaa ne ilmaista. Sellaisia elämyksiä koin silloin kun alettiin museoesineiden pakkaus. Tuli mieleen ajatus pakata laatikkoihin toisarvoiset esineet ja arvokkaimmat kätkeä jonnekin, varastoihin, lämmityskattiloihin, kellareihin."

Se olisi ollut mahdollista. Saksalaiset eivät tunteneet museon kokoelmia. Mutta esteenä oli pelkuruus, raukkamaisuus ja ilmitulemisen pelko...

Niin sitten seurasi Kamenets-Podolsk väliasemana, sitten Königsberg, evakuointi Rihaun kylään ja lopulta von Schwerinin linna Wildenhof.

Rohden hän tunsi. Rohde oli henkilökohtaisesti saattanut hänet marraskuun 14. pnä 1944 Wildenhofiin, esitellyt hänelle linnan omistajan, näyttänyt ensimmäisessä kerroksessa ison salin (kreivin entisen vierassalin) ja kehottanut sijoittamaan neuvosto-omaisuuden sinne. Siellä oli ollut jo paljon sinetöityjä laatikoita. Rohde oli kertonut, että ne olivat Königsbergin museon tavaroita.

Kulženko ei osannut sanoa, minkä vuoksi ja minkälaisia esineitä Rohde sijoitti yhteen neuvostoliittolaisten museoesineiden kanssa neuvostokansalaisen valvonnan alaiseksi.

Rohde oli taiteentutkija kutsumukseltaan. Ja sitä paitsi hän ei ollut ainoastaan sivistynyt, vaan myös viisas mies.

Siksi voi olla mahdollista, että sijoittaessaan yhteen neuvostoliittolaisten ja saksalaisten museoiden omaisuuden ja luottaessaan sen neuvostokansalaisen holhottavaksi hän oletti muinaisuuden kulttuuriesineiden säilyvän parhaiten tuholta, katoamiselta ja varastelulta, jos armeija hyökkäisi; kumpi armeija hyökkäisi, sitä hän ei tiennyt. Eihän jokaisen laatikon kyljessä ollut sattumalta pahvinen kilpi, johon oli painettu venäjäksi Neuvosto-Armeijan sotilaille tarkoitettu teksti:

"Huomio!!!

Tähän on pakattu arvokkaita historiallisia esineitä. Saa avata vain valistusupseerin läsnäollessa!"

Entä meripihkasali?

Siihen kysymykseen Kulženko ei voinut vastata. Laatikoissa saattoi olla joitain meripihkaesineitä. Mutta Rohde ei puhunut liikoja.

— En tiennyt, että meripihkasali oli tuotu Königsbergiin, Kulženko kertoi.— Kun kerran kysyin Rohdelta jotain meripihkasta, hän kehotti minua lukemaan siitä aiheesta kirjoittamansa teoksen. Katselin kirjaa. Se näytti hyvin mielenkiintoiselta, varsinkin viehättävien kuviensa vuoksi. Sen jälkeen ei meripihkasta puhuttu.

Mitä tapahtui edelleen?

Wildenhofissa Kulženkon ja kreivitär von Schwerinin välillä muodostuivat omalaatuiset ystävyyssuhteet. Kreivitär piti mieluisampana tavata "tätä venäläistä" kuin Tilsitistä, Insterburgista ja Königsbergistä paenneita ja paniikista järkensä menettäneitä porvarisnaisia, joita tila oli silloin tulvillaan.

Kreivitär muuten huomasi, että hänen uusi ystävättärensäkin tuli synkkämielisemmäksi ja puhui vähän liikaakin erilaisten museouniikkien säilyttämishuolista.

Niinä päivinä Kulženko tajusi kauhean tilansa. Saadakseen Synnyinmaaltaan anteeksi hänen oli pelastettava se mikä kuului Synnyinmaalle. Se oli pelastettava hinnalla millä tahansa!

"Maanantaina tammikuun 22. pnä 1945 kreivitär von Schwerin sanoi minulle, että hän poistuu Wildenhofista, koska tilanne oli käynyt uhkaavaksi, ja kehotti minua matkustamaan kanssaan Brandenburgiin", Kulženko kirjoitti. "Vastasin, etten lähde minnekään, sillä elämäni tarkoituksena on säilyttää koko ihmiskunnalle kalliit museon muistoesineet. Kun

kreivitär epäili, voidaanko totaalisen sodan oloissa säilyttää museo-omaisuus, vastasin: 'Suurimman vaaran hetkellä kapteeni ei voi jättää hänelle uskottua laivaa, samoin minunkin on jäätävä tänne.'

Illalla kreivitär matkusti. Seuraavana, tammikuun 23. pnä linnan ottivat haltuunsa saksalaiset sotilasosastot. Linnassa ja maatilalla asui paljon pakolaisia, Itä-Preussin rajavyöhykkeiltä paenneita tilanherraperheitä. Niitä häädettiin pois. Tammikuun 27. pnä katkaistiin sähkövirta. Sotilasosastojen luku yhä kasvoi. Minua vaadittiin vapauttamaan huoneeni.

Museoesinelaatikot nähtyään sekä saksalaiset sotilashenkilöt että pakolaiset sanoivat, että ne ovat elottomia esineitä, jotka kelpaavat vain polttoaineeksi. Kun yritin vakuuttaa heille päinvastaista, he vain viittasivat kädellään ja sanoivat, että tässä sodassa on tuhoutunut niin paljon muutakin, niin että jonkin museo-omaisuuden sääliminen on suorastaan naurettavaa."

Kulženkolla oli noina päivinä kuitenkin voimia ja miehuutta ryhtyä puolustamaan oikeuttaan saada säilyttää se, mikä oli hänestä elämääkin kalliimpaa. Hän väitteli ja vakuutti ja vieläpä uhkaili saksalaisia sotilaspäälliköitä edesvastuulla. Nämä pitivät häntä mielipuolena ja päästäkseen hänestä rauhaan käskivät jättää laatikot paikoilleen. Niin oli siihen saakka, kun Saksan kenttäarmeijan joukko-osastot viipyivät Wildenhofissa. Niiden poistuttua linnaan tulivat SS-miehet, jotka eivät välittäneet Kulženkosta, uhkailivat tätä aseella ja särkivät ja murtivat laatikoita minkä ehtivät. "Muuta ei kuulunutkaan kuin 'ettei jäisi venäläisille' tai 'ettei jäisi Iivanalle' ", Kulženko kirjoittaa.

Linnassa oli syvä ja avara kellarikerros. Kulženko pyysi avukseen venäläisiä, jotka oli aikoinaan tuotu linnaan töihin. Yhdessä ranskalaisten ja puolalaisten kanssa he kantoivat Kievin ja Königsbergin museoiden kallisarvoisen omaisuuden kellarikerrokseen.

Helmikuun 17. päivän illalla SS-miehet alkoivat karkottaa väestöä Wildenhofista. Mutta kukaan ei halunnut lähteä kauaksi. Kaikki odottivat Neuvosto-Armeijan tuloa.

"Äkkiä näyttäytyi valtava tulipatsas", Kulženko kirjoittaa edelleen. "Ryntäsin omien luo ja pyysin apua, mutta he viittasivat vaiteliaina kadulle, missä saksalaista jalkaväkeä kulki katkeamattomana virtana ohi. Palava linna valaisi sille tietä.

Niin seisoin helmikuun 18. päivän aamuun kello puoli kuuteen saakka. Silloin saapuivat Neuvosto-Armeijan etujoukot. Linna oli jo palanut melkein kokonaan."

Kulženko oletti, ettei kaikkea vielä ollut menetetty, ja kääntyi Neuvosto-Armeijan päällystön puoleen pyytäen suorittamaan raunioilla kaivauksia. Maaliskuun 1. pnä sitä ei kuitenkaan voitu vielä tehdä, sillä linnan lähellä käytiin taisteluja. Maaliskuun 15. pnä ryhdyttiin kaivamaan, mutta löydettiin vain hiiltyneitä laatikon palasia ja pyhäinkuvia.

Kulženkolta saamamme aineiston ja hänen lausuntonsa huolellinen tutkiminen pani meidät ajattelemaan. Toive meripihkasalin löytämisestä näytti taaskin rauenneen tyhjiin. Päädyimme kuitenkin seuraavaan olettamukseen: von Schwerinin linna oli rakennettu XIX vuosisadalla keskiaikaisten linnojen tyyliin, joten sen kellareiden piti olla avaria ja syviä.

Käännyimme puolalaisten ystäviemme, Puolan Yhdistyneen Työväenpuolueen Olsztynin vojevodikomitean työntekijäin puoleen. Puolalaiset toverit kävivät entisellä kreivi von Schwerinin tilalla ja tarkastivat linnan rauniot. Heidän käyntiinsä kiinnittivät huomiota talonpojat, joista monet olivat paikkakunnan kanta-asukkaita. Ja nämä kysyivät odottamatta, etsivätkö Ilsztynistä tulleet toverit ehkä venäläisiä pyhäinkuvia. Samalla he kertoivat, että vuoden 1945 lopulla Dzikow-Ilaweszissa oli käynyt monella kuorma-autolla outoja miehiä, jotka olivat sanoneet olevansa erään puolueettoman maan Punaisen Ristin edustajia. He olivat kaivaneet raunioita ja löytäneet paljon pyhäinkuvia.

Puolalaisten toverien ystävällisestä kutsusta kaksi komission jäsentä kävi Dzikow-Ilaweszissa. Käyntinsä tuloksena he laativat asiakirjan, josta haluan esittää muutaman rivin:

"...Tulimme siihen vakaumukseen, että puulaatikkoihin pakatut museon arvoesineet ovat ehkä säilyneetkin ja ovat tiilimurskan peittäminä kellarikerroksessa. Tämän johdosta on tietyssä mielessä tarkoituksenmukaista suorittaa paikalla kaivauksia."

Kun Puolan Yhdistyneen Työväenpuolueen vojevodikomitean sihteerit Kazimierz Rokoszewski ja Kazimierz Tandej tutustuivat mainittuun lausuntoon, he kirjoittivat meille viipymättä:

"Olemme iloisia, että meillä on tilaisuus auttaa teitä, hyvät naapurit. Suorittakaa kaivauksia milloin teille parhaiten sopii. Mielestämme asia kannattaa."

Puolalaisten toverien kutsu ilahdutti meitä, ja kenties meidän kohta onnistuukin päästä selville, mitä Wildenhofin linnan kellareissa on säilynyt.

EPÄONNISTUNUT KESKUSTELU

Huhtikuun 9. pnä 1945 neuvostojoukot valtasivat ensiluokkaisesti linnoitetun Königsbergin. Varuskunnan päällikkö jalkaväenkenraali Bernhard Otto von Lasch esikuntineen ja varuskunnan rippeineen antautui.

Lasch arvioi järkevästi vastustajan voimat ja tilanteen. Jo muutaman tunnin kuluttua antautumisensa jälkeen hän esitti 3. Valko-Venäjän rintaman 11. kaartinarmeijan esikunnassa radioitse vetoomuksen ystävälleen kenraali Müllerille ja 4. saksalaisen armeijan joukoille, jotka vielä yrittivät tehdä vastarintaa Samlandin niemimaalla, ja kehotti niitä laskemaan aseet.

Gauleiter Erich Koch sähkötti ensimmäisenä rakkaalle fyyrerilleen Laschin "petoksesta" kiroten tämän. Tiedon saatuaan Hitler tuomitsi huhtikuun 11. pnä Laschin kuolemaan ja menettämään sotilasarvot ja kunniamerkit.

Kaiken sen huomioon ottaen ajattelimme, että entinen Königsbergin komendantti Lasch voisi auttaa meitä meripihkasalin etsinnässä.

Lasch oli sotavankien keskuudessa huomattava mies, ja löysimme hänet heti vaivatta.

Neuvosto-oikeus oli tuominnut Laschin sodan aikana tekemistään rikoksista vankeusrangaistukseen. Rangaistusta oli kohta lievennetty. Lasch asui huvila-asutuksessa, jota sanottiin sotavankileiriksi, hän sai kävellä vapaasti puistossa ja keskustella muiden Saksan armeijan entisten kenraalien kanssa, saattoi lukea, kirjoittaa muistelmiaan, kirjeitä jne.

Lasch oli kuitenkin Saksasta saavutetun voiton jälkeenkin vihamielinen Neuvostoliitolle.

Leirillä hän oli oikukas ja tyytymätön varsinkin siihen, että hänet oli "liitetty" sotarikollisten luetteloihin.

Entiselle kenraalille muistutettiin, että sinä aikana kun hän oli divisioonankomentajana, heinäkuusta 1941 syyskuuhun 1943, hänen alamaisensa tuottivat hänen käskyjä täyttäessään sanomattomia onnettomuuksia Lugan, Volhovin,

Ljubanin ja Leningradin alueen muiden kaupunkien ja asutusten väestölle.

Tietäessämme tämän emme voineet luottaa paljoakaan Laschin apuun museoaarteiden etsinnässä. Emme silti saaneet mielenrauhaa ajatellessamme, että hän saattoi tietää meripihkasalin salaisuuden. Pohdimme, miten saisimme Laschin keskustelemaan avomielisesti.

Monet entiset Saksan kenraalit ja upseerit pitivät entistä kuudennen armeijan komentajaa Friedrich von Paulusta hyvin arvovaltaisena henkilönä. Varmaankin tämän seikan huomioon ottaen tohtori Gerhard Strauss Berliinistä vihjasikin ensimmäisenä meille, että olisi hyvä, jos Paulus keskustelisi Laschin kanssa.

Tartuimme hänen ehdotukseensa ja pyysimme heti entistä sotamarsalkkaa Paulusta keskustelemaan entisen kenraalin Laschin kanssa sen museo-omaisuuden kohtalosta, joka oli viety Minskistä, Kievistä, Vilniuksesta, Rostovista ja muista Neuvostoliiton kaupungeista Itä-Preussiin.

Sotamarsalkka Paulus suostui mielellään täyttämään pyyntömme.

Paulus tiesi kyllä hyvin, että hitleriläiset olivat ryöstäneet ja vieneet kaiken minkä irti saivat, mutta hän ei varmaankaan voinut kuvitella tuon ryöväyksen mittasuhteita. Kun kerroimme hänelle, mitä me konkreettisesti etsimme, sotamarsalkan kasvoille nousi epäilyksen ilme.

— Olisivatko he todellakin vieneet meripihkasalin? Senhän tuntee koko maailma. Meidän Fredrik lahjoitti sen Venäjän keisarille. Sitä on vaikea kuvitellakaan! Paulus sanoi vilpittömästi kiihtyneenä.

Tulkkimme antoi Paulukselle tohtori Rohden Berliiniin lähettämät kirjeet, joissa tämä tiedotti seikkaperäisesti, täsmällisesti kuin saksalainen konsanaan, vastaanottamastaan museo-omaisuudesta.

Paulus luki verkalleen ja huolellisesti kirjeen toisensa jälkeen, tarkasti taulujen ja muiden museoesineiden inventaariluettelot. Enempää hän ei epäillyt.

— Minua hävettää, sotamarsalkka sanoi.— Minua hävettää Saksan armeijan kenraalien vuoksi, että he osallistuivat niin kunniattomaan tekoon. Lupaan täyttää pyyntönne ja olen valmis keskustelemaan heti kenraali Laschin kanssa.

Lasch otti Pauluksen vastaan ohjesäännön mukaisesti seisten. Pauluksen mukana olleet kaksi neuvostoupseeria

menivät huoneen perälle ja istuivat pöydän ääreen. Saksalaiset istuivat mukaviin nojatuoleihin. Paulus ilmoitti Laschille kohteliaasti, mutta suoraan käyntinsä tarkoituksen.

— Halusin kysyä teiltä, herra kenraali, mitä te tiedätte meripihkasalista, joka vietiin Königsbergiin.

— En mitään, Exzellenz, Lasch vastasi heti ikään kuin olisi jo edeltäkäsin tiennyt mitä häneltä kysytään.— Minä kuten tekin olin sotilas ja olen aina pitänyt periaatteenani olla sekaantumatta politiikkaan. Meripihkasali, sikäli kuin käsitän, on politiikkaa.

— Kenraali, te joko erehdytte tai ette halua ottaa huomioon sitä, että me kumpikin olemme koko ikämme joko sotineet tai valmistautuneet sotaan ja niin ollen osallistuneet jatkuvasti ja aktiivisesti politiikkaan.

— Sanoin jo, Exzellenz, että olen aina pysytellyt syrjässä politiikasta.

— Tuskinpa. Muistelkaapa nuoruuttanne. Etteköhän te, herra Otto Lasch, ollut se, joka vuonna 1914 viiksettömänä luutnanttina hylkäsi kuormaston ja ajaen hevoset vaahtoon pakeni laukkaa ensimmäisen ratsudivisioonan mukana Allensteinista jättäen kaupungin venäläisille?

— Niin, silloin meitä ei onnistanut.

— Mutta teidät palkittiin rautaristillä kuten monet muutkin. Se oli politiikkaa.

— Mitätön tapaus, herra Paulus. Te menetitte Stalingradin edustalla kuuluisan kuudennen armeijan, kolmesataa tuhatta miestä, ja saitte sotamarsalkan sauvan.

— Sitähän minä puhunkin. Sotilasarvoilla, surupäivien julistamisella ja kunniamerkeillä haluttiin koristaa Saksan kansallista häpeää ja salata saksalaisilta natsilaisen politiikan romahdus.

Von Lasch ei vastannut. Näytti siltä, ettei hänellä ollut mitään vastattavaa. Hän kääntyi ikkunaan ikään kuin olisi kiintynyt katsomaan nuoria naisia, jotka kaivoivat jotain puistossa.

— Älkää muuten kadehtiko minua, kenraali, Paulus jatkoi.— Te saitte vähintään yhtä arvokkaan palkinnon. Lasch kääntyi ja kohotti kulmaansa ihmetellen.— Hitler tuomitsi teidät kuolemaan. Nykyään se on ainakin yhtä kunniakasta kuin saada sotamarsalkan arvo. Eikö totta?

Lasch käsitti ironian. Hänen kasvoilleen nousi vihainen ilme.

— Olisimme kestäneet, ellei Hitler olisi antanut niille Gauleiter-nousukkailleen vapaita käsiä! Lasch pikemminkin huudahti kuin sanoi.

— Luuletteko, että minulla oli vähemmän syytä antautumiseen? Jos asia on niin, te erehdytte. Minä olin vieraalla maalla, Stalingradin edustalla, mutta te kotimaassanne, ensiluokkaisessa Königsbergin linnoituksessa. Te kestitte vain kolme päivää, vaikka linnoitusta oli rakennettu kolmesataa vuotta. Miksi sitten pitää rakentaa linnoituksia? En halua ollenkaan sanoa, että olette huono kenraali. Päinvastoin.

— Meidän strategimme, Paulus sanoi korostaen strategimme-sanaa niin, että Lasch tunsi, miten sotamarsalkka halveksi heitä,— levittävät sellaista käsitystä, että vain Hitlerin virheet ja hourupäisyys johtivat Saksan tappioon. Miten järjetöntä. Osallistuin henkilökohtaisesti Barbarossa-suunnitelman laadintaan. Puhuin siitä Nürnbergissä. Voin sanoa teillekin, että kaikki mitä suunnittelimme oli ilmeistä seikkailua, sillä olimme natsismin hourepolitiikan välineitä. Onnettomuutta eivät voineet ehkäistä urheat sotilaat, kyvykkäät kenraalit eivätkä tehokkaat aseet ja sitäkin vähemmän saattoivat sen tehdä viisaat, jalomieliset tai häijyt Gauleiterit. Suunnitelmia laatiessamme otimme huomioon, että konekivääri ja tykki ampuvat kaikkien armeijain sotilaiden käsissä samalla tavalla, mutta emme valitettavasti käsittäneet, että ihmiset, joukot voivat taistella eri tavoin ja että kaikki riippuu ennen kaikkea siitä, minkä puolesta he sotivat, minkä päämäärän he itselleen asettavat...

Lasch hypähti pystyyn. Hän käveli lyhyin kiireisin askelin, melkein juosten monta kertaa huoneessa edestakaisin ja pysähtyi aivan Pauluksen eteen.

— Täällä sotavankileirillä minulla on ollut tarpeeksi vapaata aikaa, mutta, herra sotamarsalkka... en kuitenkaan ole vielä valmis suorittamaan tenttejä siinä... siinä marxismissa-leninismissä, kuten he sanovat.

— O, kenraali, teillä on suuret suunnitelmat!

— Kuten näette. Mutta venäläiset eivät siitä välitä. He tuomitsivat minut sotarikollisena.

— Se on tietysti voittajan oikeus. Se todistaa vieläkin kerran ajatukseni, että Itä-Preussin sotilaspiirin komentaja kenraali von Lasch ei ollut syrjässä politiikasta.

Keskustelun sävy kiristyi. Näkyi, että Lasch oli hermostunut.

— Koettakaa käsittää, herra kenraali, Paulus jatkoi.— On ryöstetty Fredrikin lahja. Häpeä siitä lankeaa sotilashenkilöille. Meidän, saksalaisten, velvollisuus on auttaa venäläisiä löytämään meripihkasali.

— ...Ja ansaita vielä yksi palkinto venäläisiltä! Lasch huudahti ärtyneenä ja ryhdistäytyi mielenosoituksellisesti Pauluksen eteen asentoon.

— Palkintonanne on kunnia, sotamarsalkka huomautti ja ottaen väsynein elein monokkelin silmältään lähti ovelle.

Keskustelu oli epäonnistunut. Emme olleet odottaneet sen päättyvän niin.

Kohta sen jälkeen neuvostohallitus armahti sotarikoksista tuomitut entiset Saksan armeijan kenraalit ja upseerit ja päästi heidät kotimaahansa. Myös armahduksen saanut Bernhard Lasch matkusti Saksaan.

Kului kymmenen vuotta. Arkistoaineistoja selaillessamme muistimme jälleen Laschin tapauksen. Joku huomautti, että "sankarimme" varmaankin marssii jossain SS-miesten rivistössä tai istuu jonkin revanššihenkisen kerhon puhemiehistössä kunniapaikalla. Todellakin, millainen oli ollut Laschin myöhempi taival?

Kohta saimme aivan sattumalta tietää, että entinen jalkaväenkenraali Bernhard Otto Lasch asuu Länsi-Saksassa. Kuulkaapa mitä silminnäkijä kertoo:

"...Tupakansavua täynnä olevan kapakan perällä häämötti musta-valko-punainen lippu. Puhujakorokkeella seisoi mies pää pystyssä. Hänen ilmeensä ja äänensä korostivat 'historiallisen hetken juhlallisuutta'. Pöydissä istui nuoria ja iäkkäitä miehiä ja heidän keskellään 66-vuotias Lasch suorana kuin keppi — vuodet ei siis olleet masentaneet häntä. Hän taputti käsiään niin että huone tärisi.

Mies laskeutui puhujakorokkeelta ja kääntyen istujain puoleen sanoi:

— Osatoverit! Pyydän nyt teitä kohottamaan kanssani maljan ja juomaan tämän päivän tradition kunniaksi, pyhän suur-Saksan kunniaksi, suuren saksalaisen fyyrerin Adolf Hitlerin muistoksi, jonka suuruuden tunnustaa eräänä kauniina päivänä ei vain Saksa, vaan koko maailma. Reichimme ja fyyrerimme malja! Sieg heil!

— Sieg heil! Sieg heil! Sieg heil! karjaisi kolme kertaa kuusikymmentä viisi miestä kuin yhdestä kurkusta juopumuksen hurmiossa karkealla äänellään..."

— Missä tuo tapahtui ja milloin? kysynee lukija.

Se tapahtui valitettavasti eräässä Saksan Liittotasavallan kaupungissa huhtikuun 20. pnä vuonna 1959.

MITÄ KOCH VASTASI?

— Pitää kysyä Kochilta. Hän tietää varmasti, mihin meripihkasali on kätketty, neuvoivat meitä monasti saksalaiset ystävämme.

Erich Koch! Jolloinkin tuo nimi herätti miljoonissa hänen määräysvaltansa alaisissa ihmisissä kauhua.

Pidätettäessä häneltä löytyi myrkkyampulleja, samanlaisia kuin oli Göringillä ja Himmlerillä. Koch ei kuitenkaan käyttänyt niitä, sillä häntä kiinnosti kovin elämä, jonka hän oli niin keveäkätisesti ja vihaa uhkuen riistänyt miljoonilta rääkkäämiltään ihmisiltä.

Sitten pyöveli itse joutui puolalaisen tuomioistuimen eteen. Hän osoittautui alhaiseksi raukkamaiseksi ihmiseksi, joka kielsi kaiken taistellessaan mitättömän henkensä puolesta. Siinä tarkoituksessa hän kielsi mitä päättävimmällä tavalla sen ideologian, jota oli ennen saarnannut, parjasi ja syytti kaikkia entisiä ystäviään, suojelijoitaan ja alaisiaan. Se oli inhottavaa. Jutun käsittelyn yhteydessä paljastuivat toisaalta ennen kuulumattomat rikokset, joukkomurhat, kokonaisten kansojen tuhoamiseen tähtäävät suunnitelmat ja toisaalta oikeuden edessä mateleva mitättömyys. Ei olisi haluttanut edes uskoa, että tuolla moraalittomalla epäsikiöllä oli ollut mahdollisuus määräillä pitkiä aikoja kymmenien miljoonien ihmisten kohtalosta.

Eräässä istunnossaan oikeus teki Kochille kysymyksen:

— Minne on kätketty meripihkasali, joka teidän käskystänne ryöstettiin Neuvostoliitosta?

Ukkorähjä oli jonkin aikaa vaiti ikään kuin olisi pinnistänyt muistiaan ja sitten vastasi sammaltaen:

— En tiedä.

ETSINNÄT JATKUVAT

Kuten jo mainittiin, etsintään osallistuivat myös saksalaiset ystävämme. Aloitteen siinä teki tunnetun viikkolehden *Freie Welt* päätoimittaja toveri Karl-Heinz Wegner.

Runsaasti kuvitettu lehti julkaisi useassa numerossaan kirjoituksia meripihkasalin etsinnöistä. Kun neuvostohallitus palautti Saksan Demokraattiselle Tasavallalle Dresdenin taidegallerian suuret taideaarteet, lehti kirjoitti muun muassa:

"Kun Saksan Demokraattisen Tasavallan taidealan ekspertit ottivat vastaan suunnattoman määrän tuholta pelastettuja Saksan taideaarteita, monet meistä tunsivat palautetun omaisuuden näkemisestä aiheutuvan ilon ohella myös peitettyä häpeää. Neuvostoviranomaiset luovuttivat Saksan kansalle huolellisesti restauroidut, hellävaroin ja asiantuntemuksella säilytetyt arvaamattoman kalliit kulttuuriaarteet, joiden pelastamiseksi neuvostosotilaat ja asiantuntijat antautuivat useinkin hengenvaaraan. Me puolestamme olemme tosiasiallisesti olleet voimattomia kiittämään siinä suhteessa neuvostokansaa. Läheskään kaikkia kulttuuriaarteita, jotka fasistit varastivat Neuvostoliitosta, ei ole vielä palautettu: monien esineiden kohtalo on vielä tuntematon. Mutta olemmeko todellakin tehneet jo kaiken voitavamme, onko jokainen jälki viimeistä piirtoa myöten jo tutkittu?

Freie Welt haluaa kiinnittää lukijain huomiota kaikkein kipeimmältä tuntuvaan menetykseen, meripihkasaliin... *Freie Welt* kehottaa kaikkia, jotka voivat antaa vaikka pienenkin vihjeen mahdollisista jäljistä tai johtolangoista, tukemaan lehden ponnisteluja, jotka on suunnattu tuon taideaarteen löytämiseen."

Lehti julkaisi samassa numerossa epätavallisen vetoomuksen *Kaikille, kaikille, kaikille!* Vetoomus kuului:

"Kuka voi osoittaa meripihkasalin kätköpaikan?

Kuka oli vuosina 1944—1945 tekemisissä meripihkasalin kanssa?

Kuka on kuullut siitä, on ollut sen johdosta kirjeenvaihdossa tai tutkinut sellaista kirjeenvaihtoa?

Kuka oli Königsbergin linnassa tammikuussa 1945 meripihkasalia kätkemässä?

Kuka kuljetti siihen aikaan sieltä laatikoita?

Kuka seurasi Königsbergin varuskunnan edustajana tai kaupunkiin majoitettujen joukko-osastojen edustajana laatikoiden evakuointia?

Kuka tietää olevan jossain kätkettynä museo-omaisuutta, joka sijaitsi ennen Königsbergissä?

Missä asuu Paul Feierabend, joka oli aikoinaan linnassa sijaitsevan Blutgericht-ravintolan omistaja?

Freie Welt on kiitollinen kaikista tiedotuksista, vaikka ne ensi näkemältä vaikuttaisivat vähäpätöisiltäkin. Toimitus säilyttää saamansa tiedot salassa, jos kirjoittaja itse niin haluaa."

Kirjeitä tuli nyt virtanaan kummastakin Saksasta. Niitä tuli Berliinistä ja Leipzigistä, Münchenistä ja Hampurista. *Freie Welt* julkaisi numerosta toiseen erikoisella otsikolla vapaaehtoisten kirjeenvaihtajiensa tiedonantoja. Länsi-Saksassa vallitsevan tilanteen huomioon ottaen osa heistä kirjoitti nimeään mainitsematta ja eräät halusivat, että heidän kirjeitään ei julkaistaisi, vaan käytettäisiin etsintäaineistona. Huomiomme kiintyi erääseen tiedotukseen, jonka kirjoittaja useiden syiden vuoksi toivoi, että hänen ja hänen isänsä sukunimeä hieman muutettaisiin. Nimitämme häntä Ringeliksi. Hän jätti meille muistiinpanonsa, joista esitämme tässä osan.

RUDOLF RINGELIN MUISTIINPANOJA

"...Yritän kirjoittaa kaiken mitä kuulin isältäni meripihkasalin sijainnista.

Isäni, Gustav Georg Ringel, oli syntynyt elokuun 18. pnä 1905. Ammattia hänellä ei ollut. Vuoteen 1931 hän oli työssä eri paikoissa, muun muassa postissa. Vuonna 1931 hänet nimitettiin Schlossteichin paikallisen kansallissosialistisen ryhmän johtavaksi polittyöntekijäksi.

Vuoden 1933 vallankaappauksen aikana hän siirtyi SA-ryhmästä SS-joukkoihin. Niihin hän kuului sodankin aikana ollessaan Valtakunnan turvallisuuden päähallinnon alaisissa erikoisjoukoissa.

Siinä asemassa hän toimi niin Saksassa kuin miehitetyilläkin alueilla. Sodan lopulla hänellä oli Obersturmbahnführerin arvo. Hänet oli palkittu Saksan-Espanjan ristillä ja useilla mitaleilla.

Kotona isä käyttäytyi sietämättömästi, koukutteli koko ajan sekä äidille että mummolle. Oikeastaan hän ei asunut kanssamme vakituisesti, vaan kävi kotona (Jägerhofstrasse 13) vain silloin tällöin. Jos olin paikalla, kun hän tuli kotiin, sain kuritusta. Kerran hän hakkasi Gauleiter Kochin asunnossa äitiäni sen vuoksi, ettei tämä liittynyt puolueeseen. Kochia hän nimitti veljekseen. Samana iltana äiti ajoi isän

ulos ja isä muutti asumaan Scharnhorstatstrasselle 24. Se tapahtui vuonna 1940.

Vuonna 1944 talomme vaurioitui pahasti ilmapommituksessa ja meidän oli pakko muuttaa isän asuntoon, joka oli vielä säilynyt ja jossa hän ei kuitenkaan asunut juuri koskaan. Joulukuussa 1944 muutimme Elsterberg-Fogtlandiin. Helmikuussa 1945, jolloin Königsberg oli jo piiritetty, isä ilmestyi äkkiä luoksemme ja kertoi, että oli päässyt pois Königsbergistä sukellusveneellä. Hänen ei ollut sallittu tehdä mitään kysymyksiä, vaikka sukellusveneen miehistö oli puhunut saksaa.

Sodan aikana isäni oli sairastunut keuhkotautiin. Nyt hän haki invalidieläkettä ja saikin sen. Hänen suhteensa minuun vähän parani, mutta suhde äitiin päinvastoin paheni...

Noin kuukautta ennen kuolemaansa hän keskusteli kanssani kaikenlaisista asioista. Hän kehui tekojaan. Muun ohella hän kertoi osallistuneensa viimeisinä päivinä ja viikkoina ennen Königsbergistä lähtöään erilaisten kalleuksien kätkemiseen. Hän puhui Kneiphofin kirkosta, Königstrassen pasaasista, Lastadienspeichernistä ja monista muista paikoista.

Muun muassa hän muisteli, että meripihkasali ja osa meripihkakokoelmaa ja sotilasarkisto sijoitettiin Steindammiin 3. bunkkeriin. Vastaukseksi kysymykseeni, missä bunkkeri sijaitsee, hän vain hymyili ja sanoi, ettei se kuulu minulle, että olen vielä pieni ja tyhmä ymmärtääkseni sitä. Samasta aiheesta keskusteltiin vielä monta kertaa, mutta isä aina sulkeutui äkkiä itseensä ja keskustelu katkesi siihen.

Lokakuun alussa 1947 lääkäri lähetti hänet Greitsin sairaalaan, sillä hänen kanssaan ei enää tultu toimeen. Siellä hän kuoli lokakuun 17. pnä 1947.

Hän ei jättänyt jälkeensä mitään muuta kuin yhden kiven, joka on minulla, ja vähän vaatteita. Tammi- tai helmikuussa 1948 löysin kellarikerroksesta päiväkirjan tapaisen kansikon, jossa oli noin sata ohuelle paperille kirjoitettua kopiota päiväkäskyistä ja tiedotuksia niiden täytäntöönpanosta. Kahdessa tiedonannossa viitattiin niin ikään meripihkasalin evakuointiin.

Luin alusta loppuun koko roskan huolimatta siitä, että ymmärsin lukemastani hyvin vähän, sillä kaikki merkinnät koskivat sotilasasioita, joista minulla siihen aikaan ei ollut vähäisintäkään käsitystä.

...Silloin en antanut löytämilleni papereille erikoista merkitystä, eritoten sen vuoksi, kun kansikon kannessa ja jokaisessa siihen nidotussa asiapaperissa oli hakaristi. Vähitellen kaikki unohtui.

Vasta vuoden 1959 alussa, kun *Freie Welt* -lehdessä julkaistiin kirjoitus meripihkasalin etsinnästä, muistin jälleen isäni kertomuksen ja löytämäni paperit. Siihen aikaan työpaikallamme oli sattumalta kolme Sosialistisen Yhtenäisyyspuolueen piirikomitean toveria. Neuvottelin heidän kanssaan, pitäisikö minun ilmoittaa asiasta. Oikeastaan pelkäsin, että minulle koituisi isäni takia ikävyyksiä. Ne kolme toveria sanoivat, että minun oli heti tiedotettava kaikesta mitä tiedän, sittenkin vaikka tiedän niin vähän, ja että isäni vuoksi minulle ei seuraa mitään ikävyyksiä.

Siksi kirjoitin *Freie Welt* -lehden toimitukselle, että voisin ehkä kertomuksellani auttaa heitä. Kohta lehdestä tuli meille Elsterbergiin edustajia ja kerroin heille mitä tiesin. He halusivat julkaista kertomukseni kuten muutkin kirjeet ja maksaa minulle palkkion, mutta en suostunut, sillä pidin sitä sopimattomana. Siihen tapaamisemme päättyikin. Vähän ajan kuluttua minut kutsuttiin Berliiniin ja sitten Neuvostoliittoon. Otin kutsun vastaan ilomielin haluten edes jossain määrin sovittaa ne korjaamattomat teot, jotka isäni oli tehnyt.

Rudolf Ringel."

Kirjeeseen on liitetty eräitä asiakirjoja, jotka esitämme tässä hieman lyhennettyinä.

Liite I

Päiväkäsky

Obersturmbahnführer Ringel!

On odotettavissa, että Königsbergille koittaa lähiaikoina Grün-operaation aika. Sen johdosta Teidän on suoritettava meripihkakabinetin aktio ja saatettava se Teille tunnettuun paikkaan B... Operaation suorittamisen jälkeen sisäänkäytävät on naamioitava, kuten on sovittu, ja jos rakennus on ehjä, se on räjäytettävä.

Käskyn täyttämisestä kannatte täyden vastuun. Tehtävän täytettyänne palaatte tuntemaanne paikkaan, josta Teidät saatetaan edelleen tai annetaan lisäohjeet.

Allekirjoitukset epäselviä

Liite II

Valtakunnan turvallisuuden päähallinnolle.

Käsky on täytetty. Meripihkasali-aktio on suoritettu. Sisäänkäytävät on ohjeiden mukaan naamioitu. Räjäytys onnistui. Paljon uhreja "vihollisen pommituksesta". Palaan määräpaikkaan.

Georg Ringel

Liite III

Kuljetusosaston johtajalle luovutettu 30 laatikkoa meripihkalaattoja ja meripihkakokoelmalaatikoita Valtakunnan turvallisuuden päähallinnon käskykirjeen mukaisesti.

Vartion allekirjoitus

Alla:
Lähetyksen olen ottanut vastaan.

Georg Ringel

Rudolf Ringel kävi Kaliningradissa kesällä 1959. Hän yritti aivan vilpittömästi, kaikesta sydämestään auttaa 3. bunkkerin etsinnässä. Kaupungin asu oli kuitenkin muuttunut. Uudet talot, uudet kadut ja aukiot, uudet puistikot ja puistokadut tekivät paikat aivan tuntemattomiksi.

— Tämä ei ole se kaupunki, jonka tunsin, hän sanoi meille.— Muistiini ovat jääneet rauniot, tummat ja synkät, toisinaan tulipalojen kajastuksen valaisemat talot ja pelon vallassa olleet ihmiset. Nyt täällä kaikki kukkii, kaduilla kulkee paljon elämänhaluisia neuvostokansalaisia...

Ringelin vastaus ei kuitenkaan merkitse, että bunkkerin löytäminen olisi toivotonta. Toisista lähteistä on saatu eräitä tietoja, jotka tarkentavat uuden saksalaisen ystävämme muistelmia. Suunnitellaan uusia menetelmiä bunkkerin löytämiseksi. Se löytyy ehdottomasti, ja vaikka siellä ei olisikaan meripihkasalin sisustusta, saamme kuitenkin tietää, mitä tarkoitusta varten se oli rakennettu.

Mutta ellei meripihkasalia löydetä?

Vilniuksessa asuva insinööri V. Petrov vastaa tähän kysymykseen kirjeessään näin:

"Voitaisiin tehdä toinen meripihkasali (tarkka kopio Schlüterin — Tousseaun — Rastrellin luomuksesta). Se on

mahdollista siksi, että maailman suurimmat meripihkalähteet ovat Kaliningradin alueella. Siellä sijaitsee myös maailman suurin meripihkanjalostuskombinaatti. Sen vuoksi voidaan ratkaista kysymys uuden meripihkasalin rakentamisesta, sitäkin suuremmalla syyllä, että meripihkapäällystettä ja -koristeita valmistamaan voitaisiin kutsua mestareita Leningradista, Kaliningradista, Liettuasta ja Latviasta, Uralin ja Jakutian taitureita, kuuluisia pohjolan luunkaivertajia sekä mestareita maamme muista kaupungeista ja tasavalloista. Meripihkaa on sitä varten saatavissa aivan riittämiin."

Mikäpä siinä, voidaanhan tehdä niinkin...

Tarinat Venäjän tsaarin Iivana Julman (1530—1584) kirjaston arvokkaista arkistoista ovat olleet tiedemiesten mielenkiinnon kohteena aina XVI vuosisadalta lähtien. Tsaarin ainoalaatuisen kirjasäilön uupumattomille etsinnöille on omistautunut kokonainen joukko tieteen tutkijoita, mutta tähän mennessä ei ole voitu selvittää Kremlin kirjaston salaisuutta.

Jokin aika sitten *Izvestija*-lehden toimitus pyysi huomatuimpia neuvostoliittolaisia historioitsijoita, arkistotyöntekijöitä ja arkeologeja lausumaan mielipiteensä siitä, olisiko Iivana Julman kirjaston etsintöjen jatkaminen tarkoituksenmukaista. Tiedemiesten vastaus oli yksimielinen: Moskovan hallitsijain kirjasto on ollut olemassa, se on ehkä säilynyt ja sitä on etsittävä!

Artikkelissaan *Iivana Julman aarrekirjasto* tunnettu neuvostokirjailija Roman Peresvetov kertoo tuon salaperäisen kirjaston etsintöjen vaiheista.

Roman Peresvetov

IIVANA JULMAN AARREKIRJASTO

Kysymys Iivana Julman kirjastosta, joka on muka muurattu 400 vuotta sitten johonkin Kremlin maanalaiseen suojaan, herättää vielä nykyäänkin tiedemiesten mielenkiintoa ja aiheuttaa kiihkeitä väittelyjä. Ja se on luonnollista. Kysymyksessähän on mielenkiintoinen ja tärkeä ongelma.

Minkälaisia tietoja sitten asiasta on tieteellä?

Eräässä meidän päiviimme saakka kulkeutuneessa Athos-luostarin munkkia Maksim Grekiä kuvaavassa tarinassa kerrotaan, että tsaari Iivana Julmalla oli huomattava kokoelma muinaisia harvinaisia käsikirjoituksia, kokonainen kirjasto. Tsaari oli tarinan kertoman mukaan saanut kirjaston perintönä isoisältään suuriruhtinas Iivana III ja tämän puolisolta Sofia Palaiologokselta, joka oli Bysantin viimeisen keisarin veljentytär. Nimenomaan Sofia oli tuonut Moskovaan arvokkaimmat käsikirjoitukset keisarin kirjastosta.

Iivana Julman isä, suuriruhtinas, oli kutsunut Maksim Grekin luetteloimaan nuo harvinaiset kirja-aarteet.

Maksim oli saanut sivistyksen Pariisissa ja Firenzessä. Hänelle uskottuun työhön hän tarttui innolla, tarina kertoo. Hän muun muassa vertaili eräitä kirkkoslaavin kieleen käännettyjä kreikkalaisia kirjoja alkuperäisiin teksteihin, huomasi käännöksissä paljon epätarkkuuksia ja ryhtyi

korjaamaan niitä. Moskovan metropoliitta Josaf oli tyytymätön. Maksim joutui tuon arvoisan kirkonpalvelijan panettelun uhriksi. Hänet erotettiin palveluksesta ja pantiin vankilaan. Tarinassa ei kuitenkaan mainita, ehtikö hän laatia suuriruhtinaan kirjaston luettelon vai ei.

On säilynyt vielä eräs todistuskappale: XVI vuosisadalla laadittu liivinmaalainen aikakirja kertoo, että Iivana Julman kirjaston oli nähnyt muka saksalainen pastori Johann Wetterman ja että kirjasto sijaitsi Kremlin alla kaksiholvisessa maanalaisessa huoneessa.

Muita tietoja Venäjän tsaarin kirja-aarteista ei ole XVI vuosisadan asiakirjoista löytynyt.

Viime vuosisadalla tuo salaperäinen kirjasto alkoi kiinnostaa kahta saksalaista tiedemiestä. Toinen heistä kävi Moskovassakin. Moskovan arkistoista hän ei kuitenkaan löytänyt mitään jälkeä Iivana Julman kirjastosta. Tiedemies yritti etsiä sitä maan alta, tutki koetintangolla Kremlin aluetta, mutta tuloksetta. Etsintöjen epäonnistuminen ei kuitenkaan lannistanut häntä. Moskovasta lähtiessään hän kirjoitti: "Tiede on onnitteleva Venäjää, jos sen onnistuu löytää kadonnut aarteensa. Se suhtautuu kiitollisuudella etsintöjen kielteisiinkin tuloksiin, sillä vasta silloin tulee kysymys kätketyistä käsikirjoituksista lopullisesti ratkaistua."

* * *

Venäläiset tiedemiehet tiesivät Moskovan kirjastojen historian ja niiden kokoelmat paremmin kuin ulkomaalaiset. Iivana Julman kirjaston kohtalosta heillä oli kuitenkin eriäviä mielipiteitä. Eräiden käsityksen mukaan kirjasto oli tuhoutunut eräässä Kremlin palossa. Toiset taas olivat sitä mieltä, että sen jäännökset joutuivat Moskovan patriarkan kirjastoon ja sulivat sen kokoelmiin. Monien tutkijain mielestä kirjasto oli säilynyt ja sitä oli etsittävä Kremlistä.

Viime vuosisadan lopulla eräs vaatimaton senaatin virkamies tiedotti huomatulle Kremlin muinaismerkkien tuntijalle historian tutkija Zabelinille löytäneensä valtionrahaston arkistosta kokonaisen nipun hyvin vanhoja asiakirjoja. Asiakirjoista selveni, että Pietari Ensimmäisen käskystä Kremlissä oli monien vuosien aikana etsitty Iivana Julman kirjastoa.

...Joulukuussa 1724 Moskovasta Pietariin saapunut suntio Konon Osipov jätti kruununrahaston kansliaan seikkaperäisen ilmoituksen, jossa hän kirjoitti:

"Moskovassa Kreml-kaupungin alla on salapaikka ja siinä kaksi huonetta täynnä arkkuja... Ne huoneet ovat suurten salpojen takana: niissä huoneissa on rautaiset ovet, poikittain kettingit, lukkojen renkaat ovat suuret, suuren suuret riippulukot, sinetit rautalangassa lyijyiset ja huoneissa on ikkunoita yksittäin ja niissä ristikot avaamattomat."

Kaiken sen oli Osipoville muka kertonut ennen kuolemaansa kruununkirjuri Vasili Makarjev, joka oli tutkinut tuon salapaikan Pietari Ensimmäisen siskon prinsessa Sofian käskystä. "Nykyään se salakammio on maalla peitetty, tuntemattomissa", suntio tiedotti.

Aloitettiin kaivaustyöt salakammion etsimiseksi. Kohta kuitenkin tuli Pietarista määräys, että "aarteen etsintä lopetetaan eikä Osipoville anneta enää rahaa".

Ensimmäisten etsintöjen epäonnistumisesta huolimatta Osipov jätti yhdeksän vuoden kuluttua senaatille anomuksen, jossa tiedotti: "Minun oli käsketty etsiä Kreml-kaupungin alta salapaikasta kaksi suurta huonetta täynnä arkkuja ja löysin tien siihen salapaikkaan, mutta sitä tietä ei voitu mennä..." Konon Osipov ilmoitti kohtaamistaan vaikeuksista varakuvernöörille.

Osipovin herättämää kysymystä etsintöjen jatkamisesta Kremlissä senaatti käsitteli kaksi kertaa. Suntiota kehotettiin esittämään tarkat tiedot, mistä hän toivoo löytävänsä "kätkön". Osipov osoitti neljä paikkaa. Arkistossa on säilynyt senaatin sihteerin tiedotus, että kaivantoja tehtiin ei vain neljässä, vaan viidessäkin paikassa. "Ja sitä työtä on tehty paljon, mutta mitään kätköä ei ole löytynyt."

Osipovin suorittamat salaperäisen "kätkön" etsinnät osoittavat, että Kremlin maanalaisissa kammioissa oli mahdollisesti salaisia säilöjä, joiden olemassaolon tiesivät vain hyvin harvat.

Suntion tiedotuksessa oleva maininta lukuisista arkuista, jotka kirjuri Makarjev oli nähnyt maanalaisissa huoneissa, antoi Zabelinille aihetta lausua olettamuksen: eikö kaikkein vanhimmassa tsaarin arkiston luettelossa mainita juuri samoista arkuista? "Mainittujen laatikoiden katoaminen on Venäjän historialle paljon katkerampaa kuin Iivana Julman koko kirjaston menetys", lausui Zabelin.

Zabelinin olettamus, että maan alta on etsittävä paitsi Iivana Julman kirjastoa myös hänen arkistoaan, innoitti kirjaston jatkoetsintöjen kannattajia.

Zabelinin mielipidettä kannatti vielä eräs tunnettu tiedemies — akateemikko Aleksei Sobolevski. Hän kirjoitti: "Olkoon, että Osipov ei löytänyt mitään. Siitä ei kuitenkaan seuraa, että kirjasto olisi lakannut olemasta. Arkuilla täytettyihin huoneisiin saattoi olla kätkettynä paitsi arkistoaineistoa myös tsaarin kirjaston mitä arvokkaimpia käsikirjoituksia." Zabelin kehotti aloittamaan viipymättä Kremlissä kaivaustyöt. Hän oli varma, että kaivaukset ovat tuloksellisia. Zabelin esitti muun muassa erään historioitsijain unohtaman asiakirjan, joka hänen mielestään todisti, että kirjasto oli todellakin ollut olemassa.

Toiset tutkijat olivat edelleen sitä mieltä, että tsaarin arkiston etsiminen maan alta on hyödytöntä. He todistelivat, että vaikka kirjasto olisikin ollut olemassa, käsikirjoitukset olivat osaltaan tuhoutuneet, osaltaan levinneet muihin arkistoihin ja joutuneet hukkaan.

Eräs Moskovan arkiston virkamies, muuan Belokurov, kirjoitti jopa kokonaisen teoksen todistaakseen, ettei sellaista kirjastoa ole yleensä ollut koskaan olemassa.

Vuonna 1911 hän kirjoitti *Kansanvalistusministeriön aikakausjulkaisussa:* "Iivana Julman luulotellun käsikirjoitusaarteiston jälkiä ryhtyy etsimään vain tiedemies, jolla on mihinkään perustumaton mielikuvitus ja joka ei luota historialliseen kritiikkiin."

Ja kuitenkin löytyi sellainen tiedemies, jolla oli erittäin lennokas mielikuvitus ja joka luotti kokemukseensa. Hän oli arkeologi Ignati Stelletski. Hän luotti siihen, että kaivaustöiden jatkaminen kadonneiden kirja-aarteiden etsimiseksi oli välttämätöntä.

Todistellessaan Iivana Julman kirjaston etsintätöiden jatkamisen välttämättömyyttä Stelletski pyrki siihen, että kysymys olisi ratkaistu lopullisesti.

Vuonna 1912 Kremlissä suoritettiin uudistustöitä — osa arsenaalista rekonstruoitiin vuoden 1812 isänmaallisen sodan sotasaalismuseoksi.

Stelletski käytti tilaisuutta hyväkseen. Hän kävi arsenaalin kellarissa ja tutki sitä huolellisesti. Kohta hänen huomionsa kiintyi vahvaan tiiliholviin. Iskuista holvi kumisi aivan kuin se olisi ollut ontto tynnyri eikä kivimuuri. "Tuntui hyvin houkuttelevalta murtaa omalla vastuulla holviin aukko, ryömiä sen läpi ja tutkia maanalaista Kremliä", tiedemies kertoi myöhemmin. Hän ei kuitenkaan rohjennut sitä tehdä.

Vuoden kuluttua Kremlissä alettiin jälleen kaivaustyöt Uspenski-kirkon restauraation yhteydessä. Ne eivät liittyneet mitenkään Iivana Julman kirjaston etsintöihin, mutta se muistettiin jälleen.

Kirja-aarteiden tunnustamattoman etsijän Stelletskin onnistui päästä Oikeusministeriön arkiston asianhoitajaksi. Arkiston johtaja professori Tsvetajev haki hänelle luvan käydä Arsenalnaja- ja Tainitskaja-tornin kellarissa tarkastamassa, vastaavatko ne arkiston asiakirjoissa olevia tietoja.

Stelletski laskeutui arkistonhoitajan kanssa Arsenalnaja-tornin kellariin. Tutkittuaan sitä tarkasti he löysivät vanhan aukon, jonka oli ilmeisesti tehnyt aikoinaan Konon Osipov. Aukosta pistivät esiin puutikkaat, joita myöten he laskeutuivat alas.

"Salakammion keskellä oli kivistä laitettu pyramidi. Vasemmalla ammotti Makarjevin suuren holvitunnelin musta aukko. Tunneli oli johtanut aikoinaan Tainitskaja-tornin alle, mutta nyt se oli arsenaalin kivijalan tukkima", Stelletski kirjoitti myöhemmin.

Stelletski oli sitä mieltä, että sijaitsipa kirjasto missä tahansa kaivauksia oli tehtävä kivimuurin tukkimassa Makarjevin maanalaisessa käytävässä.

"Asia riippuu luovasta aloitteellisuudesta", hän kirjoitti ensimmäisen maailmansodan edellä sanomalehdessä *Utro Rossii*. "Etsintöjen jatkamista ei tarvinne kauan odottaa." Mutta esteeksi tuli sota. Niinä vuosina ei voitu kaivaustöitä ajatellakaan.

Lokakuun vallankumouksen jälkeen maa eli vaikeita aikoja, siltä puuttui kaikkein välttämättömintäkin. Kirjaston etsintätöiden viipymätöntä jatkamista Kremlissä oli vaikea toivoakaan. Kaivaukset olisivat vaatineet suuria varoja ja ensin oli todistettava, ettei varoja käytetä turhaan.

Rauhaton aarteenetsijä Stelletski valitsikin tämän tien. Samalla kun hän ehdotti Iivana Julman kirja-aarteen etsinnän jatkamista, hän kehotti ryhtymään laajoihin maanalaisiin kaivaustöihin Moskovan kaikkien salakammioiden ja aarrekätköjen etsimiseksi.

Heinäkuussa 1924 Stelletski piti tästä aiheesta esitelmän historiallisessa museossa Moskovan ja Leningradin historiantutkijain, arkeologien ja insinöörien arvovaltaisessa kokouksessa. Esitelmän johdosta virinneessä vilkkaassa keskustelussa

äänet jakaantuivat kahtia. Toiset olivat "puolesta" ja toiset "vastaan". Enemmistön mielipide oli kuitenkin se, että vaikka kirjastoa ei löytyisikään, niin kaivaustyöt voisivat antaa paljon arvokkaita tietoja Kremlin maanalaisesta maailmasta.

Kun innostuneelta arkeologilta kysyttiin, missä paikassa hän arvelee "Suuren Haettavansa" (kuten hänellä oli tapana nimittää kirjastoa) sijaitsevan, hän vastasi aina eri tavalla. Vuonna 1913 Stelletski oletti, että sitä piti etsiä maan alta Kremlin kolmen kirkon väliltä. Vuonna 1924 hän väitti, että se on kätketty palatsin alle. Mutta kun hänelle lopultakin tarjoutui tilaisuus ryhtyä käytännöllisesti kaivaustöihin, hän aloitti kuitenkin Arsenalnaja-tornista, josta sai alkunsa jo kaksisataa vuotta sitten Konon Osipovin tutkima maanalainen käytävä.

Vuonna 1934 arkeologi teki uuden löydön. Tutkiessaan kivillä tukittua tunnelin aukkoa Stelletski huomasi äkkiä, että hänen edeltäjänsä olivat johtaneet hänet harhaan.

"...Konon Osipov ei käsittänyt mitään sen salakammion alkuperästä, jonka hän löysi 'käytävää' kaivaessaan", Stelletski kirjoitti muistiinpanoissaan.

"...Osoittautui, ettei käytävän suuta tukkinut arsenaalin kivijalka, kuten Osipov luuli, vaan siihen on varta vasten ladottu valkoisia kivijärkäleitä ja peitetty päältäpäin maalla..."

Oli jo myöhäissyksy v. 1934, kun Kremlissä kokoontui arvovaltainen komissio, johon kuuluivat arkkitehti akateemikko Štšusev, Kremlin yliarkkitehti Vinogradov ym.

Komission päätöksen se osa, joka oli Stelletskille tärkein, kuului seuraavasti: löydetyn käytävän raivaustöitä jatketaan sen jälkeen, kun päätetään Arsenalnaja-tornin maanalaisen osan restaurointi ja rakennetaan uusi vesiviemäri.

Stelletskin sitkeät ponnistelut olisivat ehkä tuottaneet tuloksia, ellei olisi ilmaantunut poikkeuksellisia esteitä: alkoi Suuri Isänmaallinen sota ja kohta sen päätyttyä Stelletski sairastui ankarasti ja kuoli.

* * *

Lähes kolmen vuosisadan ajan suoritettuja Iivana Julman kirjaston etsintöjä ei ole erilaisten syiden vuoksi viety päätökseen. Kaivaukset eivät ole antaneet toistaiseksi suoranaisia todisteita mainitun kirjaston olemassaolosta.

"Ehkä tsaarin kirjaston aarteet lepäävät vielä Kremlin maanalaisissa kammioissa ja odottavat vain, että rohkea käsi ryhtyisi niitä etsimään", kirjoittaa kuuluisa neuvostoliittolainen tiedemies akateemikko Tihomirov.

Monien tiedemiesten mielestä kirjastoaarteen löytämisellä olisi suuri merkitys.

Jaroslav Golovanov

KEISARI NAPOLEONIN SALAISUUS

VANHALLA SMOLENSKIN MAANTIELLÄ

Kirkkaanpunainen lehti tarttui hänen kiiltonahkasaappaansa tylppään kärkeen. Metsässä oli aivan hiljaista. Kylmä kostea tuuli ei enää värisyttänyt kasteesta lasittuneita pensaita. Näytti siltä kuin ne olisivat jo tottuneet kylmän teräviin pistoihin. Varisseilla tammenlehdillä kiilsi jäätyneitä kastepisaroita ja itse lehdet, väriltään kuin vanha homeenvihreä pronssi (jollaisia ovat kynttilänjalat Tuileriessa), olivat käärineet ylös hammaslaitaiset reunansa, ikään kuin ne eivät olisi halunneet koskettaa tätä ikävää ja kylmää maata, vaan toivoivat, että tuuli kohottaisi ne ja lennättäisi takaisin puuhun...

Hän myös toivoi ihmettä. Hänestä tuntui, että välttämättä tapahtuu jotain mitä kukaan ei ole osannut aavistaa ja tuo "jokin" muuttaa kaiken: pakottaa Aleksanterin lähettämään rauhanneuvottelijat, tuhoaa Platovin kasakat, estää talven tulon, nostaa näiden kauheiden teiden loasta hänen voittamattomat sotajoukkonsa... Onkohan jo kaikki lopussa?

— Kaikki on lopussa, sire! kuului selän takaa ikään kuin hänen ajatustensa kaikuna.

Napoleon kääntyi äkkiä:

— Mikä on lopussa? Se on valhetta! Valhetta! Tämä on vasta alkua. Minä kokoan Puolassa... hän jatkoi ja häkeltyi. Upseeri käsitti,

että nyt keisarille voi sanoa totuuden ja pitääkin se sanoa.

— Kaikki on lopussa, sire, hän toisti.— Kuormasto on ehättänyt järvelle.

— Hyvä on, pankaa toimeksi, Napoleon sanoi ja harppi eteenpäin työnnellen harmaalla turkiksella reunustetulla vihreällä hatullaan syrjään mustia, kylmästä hauraita oksia.

Pieni järvi oli piilossa metsän sisällä muutaman askeleen päässä tiestä. Sen matalalla rannalla sateiden harmaaksi nuuduttaman ruohikon keskellä mättäiden välissä näkyi seisovaa suovettä. Napoleon harppasi tiestä syrjään, vajosi heti nilkkaa myöten kylmään tahmeaan liejuun, mutta jatkoi kuitenkin itsepäisesti matkaansa. Hänen jäljessään kulkeva marsalkka Berthier voihkaisi, polki hetken aikaa paikallaan mättäällä ja sitten pakottautui tarpomaan keisarin perään. Nähtyään keisarin upseeriseurueineen sotamiehet alkoivat liikehtiä veden rajassa seisovien kärryjen luona, kiskoivat kärryiltä säkkejä ja lähtivät peräkkäin keisaria vastaan. Säkeissä oli jotain kovin raskasta, miehet raahustivat vaivalloisesti upottavassa liejussa. Yksi heistä kompastui ja kaatui. Hänen säkistään vierähti Napoleonin jalkojen juureen iso kultainen malja. Napoleon painoi sen saappaansa kärjellä lietteeseen. Kylmä lieju pulisi ja nostatti kuplia.

— Painukoon sinne ainiaaksi, Napoleon sanoi.

Berthier oli hiljaa...

Tunnin kuluttua oli kaikki tehty. Kun he palasivat, vilahti puiden välissä ruskeatakkinen pikkupoika.

— Ampukaa! keisarin kamaripalvelija huudahti.

Poika syöksähti pensaikkoon. Myöhästynyt laukaus repäisi tammesta muutaman lehden.

Ilta hämärtyi. Viimeinen syyspäivä sammui. Aamulla satoi ensi lumen.

"MOSKOVAN SAALIS"

Juri Bogomolov ei ollut koskaan harrastanut historiaa. Hän saa kiittää vain sattumaa, että hänen käsiinsä osui kerran vanha mielenkiintoinen kirja, Walter Scottin teos *The Life of Napoleon Buonaparte, Emperor of the French.* Bogomolov ensin vain selaili sitä, sitten luki muutaman sivun ja äkkiä huomasi kirjassa mielenkiintoisen paikan.

"Sotaväen perässä kulki sekava joukko jäljelle jääneitä ja vankeja, joista monet oli pakotettu kantamaan tai kuljettamaan kärryillä valloittajien saalista..." Walter Scott kirjoitti. "Lisäksi oli koottu tavaton määrä kaikenlaisia ajoneuvoja, joihin oli lastattu armeijan kamppeita ja 'Moskovan saalis', jonka Napoleon oli ottanut mukaansa hauskuuttaakseen pariisilaisia, sekä yksityisten henkilöiden kahmimia tavaroita."

Kirjasta sai selvän, että tuohon "saaliiseen" kuului kulta- ja hopeaharkkoja ja -esineitä, jalokiviä ja muinaisia sotilasvarusteita.

"Kaikki pyhäinkuvat, taulut ja kirkkokalleudet oli kerätty ja kuormattu kärryille, että ne olisivat seuranneet armeijan mukana, vaikka sitä jo niinkin rasitti ylen suuri kuormasto", Walter Scott täsmentää. "Moskovan korkeimmasta Iivana Suuren kellotornista oli irrotettu suurella vaivalla iso risti lisäämään saalista, joka oli jo niinkin liian painava."

"Moskova oli niihin aikoihin tavattoman rikas kaupunki", Bogomolov ajatteli. "Tuossa 'saaliissa' saattaa olla kymmeniä, jopa satoja puutia erilaisia kalleuksia. Missä ne ovat?"

"...Marraskuun ensimmäisenä päivänä keisari jatkoi vaivalloista perääntymistään", Walter Scott jatkaa. "Hän lähti vanhan kaartinsa kanssa Dorogobuzin tietä arvellen, että venäläiset saattoivat edetä kaupunkiin eristääkseen sen, ja siksi oli välttämättä ehätettävä edelle. Napoleonin toinen käsky osoittaa, että hän tajusi vaaran, ja se alkoi jo vaivata häntä. Hän käski hukuttamaan 'Moskovan saaliin', muinaiset sotilasvarusteet, tykit ja Iivana Suuren kellotornin ison ristin Semlevon järveen sotasaaliina, jota hän ei halunnut antaa takaisin eikä voinut viedä mukanaan."

Walter Scott suhtautui aina tunnollisesti historiallisiin tosiasioihin. Ja hän kirjoitti ja julkaisi kirjansakin kuten sanotaan "kuumiltaan", vv. 1831—1832. Hän käytti kieltämättä hyväkseen Napoleonin Venäjän-retken asiakirjoja ja osanottajien muistelmia. Bogomolov päätti ottaa selvän, mainitsivatko Ranskan keisarin toiset aikalaiset "Moskovan saaliista".

Erään Venäjän-retken osanottajan, Armand Caulaincourt'in, muistelmista hän tapasi sanonnan: "Vjazmasta Napoleon lähti marraskuun 1. pnä; marraskuun 2. pnä olimme Semlevossa. 3. päivänä olimme Slavkovossa, jossa näimme ensi lumen..."

Napoleon oli Semlevossa, Caulaincourt kirjoittaa. Napoleon hukutti "Moskovan saaliin" Semlevon järveen, Walter Scott väittää. Sekä aika että paikka sopivat täsmälleen yhteen.

Mutta vaikka Walter Scott olisikin oikeassa, tapauksesta on kulunut jo 150 vuotta. Olisiko "Moskovan saalis" säilynyt niin kauan?

Bogomolov kemistinä saattoi vastata helposti tuohon kysymykseen. Timantit ja muut jalokivet ovat kemiallisesti hyvin kestäviä, varsinkin alhaisissa lämpötiloissa. Kultaa ja hopeaa ei sanota suotta jalometalleiksi: nekään eivät liukene helposti. Rikkivedyn vaikutuksesta hopea kylläkin tummuu muodostaen haurasta rikkihopeaa. Mutta "saalistahan" ei ole upotettu Kaukasian rikkivetypitoisiin terveysvesilähteisiin, vaan tavalliseen järveen Venäjän keskivyöhykkeellä.

Kultaa on yleensä vaikea liuottaa. Se on vaikeaa kemian laboratoriossakin, saatikka sitten järvessä. Kemistit tuntevat vain kolme, neljä liuotinta, jotka vaikuttavat tuohon jalometalliin. Eräät tiedemiehet ovat viime aikoina lisänneet tuohon lyhyeen luetteloon niin sanotut humiinihapot, joita muodostuu toisinaan itsestään maaperässä ja jotka pystyvät muka liuottamaan kultaa. On tiedossa, että kultakentillä "on hävinnyt" pieniä kultajyväsiä noiden happojen vaikutuksesta. Tunnetaan kuitenkin amerikkalaisen Feltserin koe: hän valmisti kullasta niin ohuen levyn, että se kuulsi vihreältä. Sitten hän antoi humiinihappojen vaikuttaa siihen. Kultalevy jäi kuitenkin ehyeksi.

Luonto ei siis ole voinut tehdä "Moskovan saaliille" mitään 150 vuodessakaan, päätteli Bogomolov. Entä ihmiset?

Kun kerran Walter Scott sanoo suoraan, ettei Napoleon halunnut jättää "saalista" venäläisille, voidaan olettaa, että hän hukutti kalleudet salaa.

Tuskinpa tapauksesta tiesivät kaikki Ranskan armeijan marsalkat ja korkeimmat upseeritkaan, venäläisistä asukkaista puhumattakaan. Mutta vaikka paikallisille asukkaille olisikin paljastunut Ranskan keisarin salaisuus, olisivatko he voineet saada kätkön järven pohjasta ylös, kun sodan köyhdyttämässä kyläpahasessa ei ollut alkeellisimpiakaan teknillisiä nostovälineitä?

Mutta jos Walter Scott on oikeassa, jos kaikki pitää paikkansa ja "Moskovan saalis" on upotettu Semlevon järveen, se on nykyäänkin siellä.

Mutta missä "siellä"? Missä itse järvi sijaitsee?

Bogomolov istui pitkät illat V. I. Leninin kirjaston hiljaisissa saleissa. Hän löysi kaksi mielenkiintoista karttaa. Toinen niistä oli J. Schmidtin laatima ja v. 1773 julkaistu Smolenskin kuvernementin ujestijaon "yleiskartta". Kartan mittakaava oli 20 virstaa 3 senttimetrissä. Toinen, myöhemmin julkaistu kartta oli J. Kuznetsovin laatima mittakaavaltaan 20 virstaa Englannin tuumassa. Bogomolov tarkasteli karttoja eikä uskonut näkemäänsä: kummassakaan kartassa ei ollut mitään järveä Vjazman—Semlevon seudulla!

Missä sitten sijaitsee Walter Scottin Semlevon järvi? Bogomolov tiedusteli asiaa Vesi- ja ilmatieteelliseltä laitokselta. Vastaus osoitti vanhojen karttojen olevan päteviä: sellaista järveä ei ole Neuvostoliitossa.

Bogomolov kirjoitti Neuvostoliiton Tiedeakatemian Maantieteen instituuttiin. Maantieteilijäin vastaus antoi vähäistä toivoa. "29 km Vjazmasta lounaaseen virtaa suon halki Semlevka-niminen joki. Suo on todennäköisesti saman niminen", vastauksessa sanottiin.

Niinpä siis 29 km päässä Vjazmasta sijaitsee suo. Napoleon oli Vjazmassa marraskuun 1. pnä, Semlevossa 2. pnä. Ja hän kulki nimenomaan lounaaseen, Dorogobužiin. Päivässä hän saattoi hyvinkin kulkea 29 km, se tuntuu luonnolliselta. Järvi on 150 vuodessa muuttunut suoksi. Sekin tuntuu luonnolliselta.

Bogomolov tuli *Komsomolskaja Pravda* -lehden toimitukseen ja kertoi tutkimuksistaan.

— Minusta tuntuu nyt siltä, että Maantieteen instituutin vastauksen jälkeen kaikki on paikallaan.

Mutta se vain tuntui siltä.

KELLASTUNEET SIVUT

Vaikka Bogomolovin kertomus "Moskovan saaliista" olikin hyvin mukaansatempaava ja olisi tuntunut varsin houkuttelevalta matkustaa Semlevon suolle, missä heti ensi kaivaisulla saattoi löytää kulta-arkun jalokivineen, niin Walter Scottin yksi virke oli suoraan sanoen riittämätön peruste etsintöjen suorittamiseksi.

Miksi Caulaincourt ei maininnut sanallakaan "saaliista"? Hänhän kuului Napoleonin seurueeseen. On mahdotonta,

ettei kukaan skottilaista lukuunottamatta olisi maininnut aarteista. Näinköhän ranskalaiset ovat säilyttäneet niin pyhästi keisarinsa salaisuuden, etteivät ole ilmaisseet sitä edes kirjeissään, päiväkirjoissaan eivätkä muistelmissaan? Tämän kysymyksen selvittämiseksi käännyimme historioitsijain puoleen.

— "Moskovan saalisko"? Kyllä, kyllä tiedän, eversti Ljubomir Beskrovnyi sanoi hymyillen. Hän tunsi hyvin v. 1812 Isänmaallisen sodan tapahtumat, toimitti sotamarsalkka M. Kutuzovin moniosaisen asiakirjakokoelman ja oli selvillä mainiosti senaikaisesta muistelmakirjallisuudesta.

— Napoleon vei todellakin mennessään Moskovasta suuria rikkauksia, Beskrovnyi kertoi.— Mutta ei tiedetä tarkoin paikkaa, mihin hän kätki Kremlin kalleudet. Mahdollisesti se on Semlevon järvi. Muistaakseni "Moskovan saaliista" mainitsevat muutkin kuin Walter Scott. Katsokaa ehdottomasti näitä... Ja hän mainitsi monta harvinaista kirjaa.

Niin edessämme on jälleen vanhojen tiedotus- ja käskykokoelmien, muistiinpanojen ja muistelmien kellastuneita sivuja. Historiallisten asiakirjojen niukkasanaisilta riveiltä ja aikalaisten pikamuistiinpanojen pohjalla selveni vähitellen, askel askeleelta "Moskovan saaliin" kohtalo.

Venäjän-retkeen osallistuneen Maringonén muistelmista luemme: "...Napoleon käski kokoamaan kirkoista jalokivet, helmet sekä kullan ja hopeat. Käskipä hän poistaa Iivana Suuren kellotornin kupolista kullatun ristinkin." Napoleon käski kuormata ne kahteenkymmeneen viiteen kärryyn.

Napoleonin armeijan ylimuonitusmestarin kenraali Puibusquen mielenkiintoisessa kirjassa *Lettres sur la guerre de Russie en 1812*, joka on nykyään suuri kirjaharvinaisuus, on seuraavanlainen merkintä:

"Moskovan palosta huolimatta eräissä kaupunginosissa löytyy vielä kalleuksia; sääli, ettei saada aikaan järjestystä. Siitä on seurauksena, että löydettyjen esineiden tasanjaon asemesta päällystö sallii ryöstöjäkin."

Asia meni niin pitkälle, että Napolin kuninkaalta marsalkka Muratilta varastettiin Kremlissä matkatavaralaukku. Marsalkka Berthier lähetti turhaan pääesikunnasta kiukkuisia kirjeitä. Ryöstöt ja rosvoukset jatkuivat.

"Armeijan lähtö Moskovasta", kirjoitti venäläinen historioitsija Beljajev, "oli kummallinen näky: mahdoton määrä kaikenlaisia elintarvikkeilla ja ryöstetyllä omaisuudella lastat-

tuja ajoneuvoja, ihmislaumoja ...poistuvien joukkojen tie oli tulipalojen savun vallassa, kaikki se muistutti enemmänkin entisiä barbaarien maahankarkauksia kuin järjestyneen eurooppalaisen armeijan kulkua."

Napoleon suojeli "saalistaan" huolellisesti. Sitä olivat saattamassa erikoisjoukot, mutta mahdottoman suuren kuormaston säilyttäminen kävi päivä päivältä yhä vaikeammaksi. Everstiluutnantti Davydov ilmoitti lokakuun 17. pnä kenraaliluutnantti Šepeleville kaapanneensa ranskalaisilta varustekuormaston ja 41 leipäviljalla ja kauralla kuormattua vankkuria. Lokakuun 20. pnä kasakka-atamaani Platov ilmoitti Kutuzoville kaapanneensa vankeja, tykkejä ja 40 kuormaa varusteita. Lokakuun 24. pnä tuli uusi tiedotus: "Olen vallannut osan kuormastoa, jossa on kirkkohopeoita ja muuta omaisuutta."

Venäläinen päällystö tiesi, minne ja miten kalleuksilla lastattu kuormasto kulki. Tässä yhteydessä on erittäin mielenkiintoinen erään tuntemattoman venäläisen tiedustelijan lokakuun 25. pnä kreivi Orlov-Denisoville lähettämä tiedonanto: "...lähipäivinä odotetaan kuormastoa, jossa on 200 ajoneuvoa; sieltä karanneet meikäläiset ajomiehet kertovat, että kaikissa kuormissa on kultaa ja hopeaa ja niiden kulku niin nopeaa, että ajavat päivisin ja lyhtyjen valossa öisin Smolenskia kohti. Vjazmassa liikkuu samanlaisia puheita."

Suuret kuormastot haittasivat ranskalaisten perääntymistä. Kapteeni Sahnovski kirjoitti jo lokakuun 23. pnä Kutuzoville: "Huonon tien takia vihollinen tuhoaa itse kuormastoaan." Berthier lähetti Napoleonin päämajasta lokakuun 27. pnä kirjeen Italian varakuninkaalle Eugène de Beauharnais'lle. Siinä marsalkka valittaa: "Ainoa mikä voi haitata kulkuamme on kuormasto."

Kysymys ei ollut tietenkään "huonosta tiestä" eikä perääntymistä "haitannut" yksistään kuormasto. Ranskalainen Dedem on muistelmissaan avomielinen: "...kun saavuimme Vjazmaan, vihollinen alkoi meitä ahdistaa."

Atamaani Platovin raportista näkyy, että venäläiset joukot eivät vain "ahdistaneet" vihollista, vaan pysyivät töin tuskin paniikin vallassa pakenevien ranskalaisten kolonnien kannoilla. Hän kirjoitti: "Vihollinen... pakenee niin, ettei mikään armeija ole ennen perääntynyt niin nopeasti. Se hylkää kaikki taakkansa, sairaat ja haavoittuneet, eikä mikään

historioitsijan kynä pysty kuvaamaan sitä kauheaa näkyä, mikä jää vihollisen jälkeen valtatielle... Vihollinen on lyöty joka puolella."

On selvää, että Napoleonilla oli sellaisessa tilanteessa jo muita huolia kuin Kremlin kalleudet. Marsalkka Berthier kirjoittaa juuri marraskuun 2. pnä (jolloin Walter Scottin tietojen mukaan "Moskovan saalis" hukutettiin), että keisari vaatii "supistamaan kuormaston niin vähiin, että jäisi vain se mikä on välttämätöntä hänen hovinsa huoltamiseen. Sama tehdään pääesikunnan päällikön, herrojen marsalkkojen, ministerin ja valtiosihteerin omaisuuden suhteen." Napoleonin seurueeseen kuulunut upseeri Castellane merkitsi marraskuun 25. pnä päiväkirjaansa: "...Keisarin päämaja on siirtynyt Semlevoon. Nukuin hyvin oljilla samassa tuvassa seurueen muiden upseerien kanssa. Minun oli lämmin, löysin naisten turkkeja."

Esitetyt rivit todistavat, että marraskuun 2. pnä Semlevossa Napoleon päätti hylätä häntä rasittaneen kuormaston.

Hylätä vaiko hukuttaa?

Venäläinen historioitsija Mihailovski-Danilevski kirjoitti: "Ranskalaiset heittivät Semlevon luona järveen suuren osan Moskovan arsenaalista viemiään muinaisia sotilasvarusteita. Napoleon ei voinut enää ajatella sotasaalista."

Sillä aikaa kun me Beskrovnyin neuvosta selailimme V. I. Leninin kirjastossa vanhoja kirjoja, myös J. Bogomolov jatkoi "Moskovan saaliin" jälkien etsintöjä. Kerran toimituksessa soi puhelin.

— Tiedättekö mitä? Bogomolov tiedotti iloissaan.— Olen saanut vielä yhden vahvistuksen Walter Scottin sanoille. Kuulkaahan mitä löysin kreivi Ségurin muistelmista:

"Gžatskista Mihailovskojen kylään saakka, joka sijaitsee Dorogobužin ja Smolenskin välillä, keisarin kolonnassa ei tapahtunut mitään merkittävää, ellei oteta lukuun sitä, että jouduimme heittämään Semlevon järveen Moskovasta tuodun saaliin: tykit, muinaiset aseet, Kremlin koristeet ja Iivana Suuren ristin. Sotasaalis ja kunnia, kaikki ne arvot, joiden hyväksi olimme uhranneet kaiken, kävivät meille taakaksi."

Niinpä siis venäläiset, englantilaiset ja ranskalaiset lähteet kertovat samaa: Napoleon hukutti marraskuun 2. pnä 1812 "Moskovan saaliin" Semlevon järveen.

Mutta missä se on?

UUSIA APULAISIA

Moskovassa on eräs mielenkiintoinen laitos: Neuvostoliiton geologian ja kaivannaisten suojelun ministeriön tieteellinen kartografinen toimitusosasto. Sieltä voi löytää karttoja, joissa on muinaisen Assyrian valtakunnan tarkat rajat, keskiaikaiset ristiretket sekä Kristoffer Kolumbuksen purjehdusreitit. Sinne on koottu koko maailman kaikkien aikojen kartat. Ennen Semlevoon matkustamista päätimme käydä siellä.

Osaston esimiehen Vasili Lysjukin huoneessa olivat päätoimittaja Nikolai Terehov ja historiallisen karttaosaston päällikkö Ksenija Martova. Kerroimme heille etsinnöistämme.

— Kovin mielenkiintoista, sanoi Lysjuk.— Mutta sehän on mahdotonta, ettei kartalla olisi Semlevon järveä. Olkoonkin, että on kulunut 150 vuotta eikä järveä enää ole, mutta onhan se jolloinkin ollut. Walter Scott, Ségur sekä Mihailovski-Danilovski puhuvat nimenomaan järvestä eivätkä suosta tai joesta...

Kymmenen minuutin kuluttua Lysjukin pöydällä oli iso kasa vanhoja atlaksia ja karttoja. Aukaisimme ison kirjan: *Venäjän atlas, neljäkymmentä kolme karttaa, joissa on valtakunnan neljäkymmentä yksi kuvernementtia.* Julkaisuvuosi 1800.

Nuhraantuneiden nimien joukosta löysimme nimen *Semlepo*, ei *Semlevo*, vaan *Semlepo*. Muutkin nimet oli kirjoitettu kummallisesti: *Holmopoje*, *Pokropskoje*. Lähellä ei ollut mitään järveä.

Otimme käsiimme kartan, jonka mittakaava oli kolme virstaa tuumassa. Se oli Venäjän ensimmäinen tarkka kartta.

Siitä löytyikin Semlevo, Semlevka-joen läpileikkaama pieni kylä, jossa oli 18 talonpoikaistaloa. Pikkuviivat joen rannalla osoittivat, että rannoilla oli paikoitellen suota. Oikeammin sanoen oli ollut suota 150 vuotta sitten. Entä järvi? Silloinkaan joki ei laskenut mihinkään järveen. Mutta mikä sininen läikkä oli metsän keskellä? Sen ympärille oli kirjoitettu pienin kirjaimin: *Stojatšeje-järvi.*

Äkkiä kaikki alkoivat puhua toisiaan keskeyttäen. Kaikki olivat yhtä mieltä, että kartalle merkitty Stojatšeje-järvi on sama kuin Walter Scottin Semlevon järvi. Todellakin, miksi

Napoleon olisi heittänyt "Moskovan saaliin" pikku jokeen koko kylän nähden (Semlevka jakoi kylän kahtia)? Kalleuksien hukuttaminen Stojatšeje-järveen sopi hyvin. Järvi sijaitsi metsässä parin kilometrin päässä kylästä länteen lähellä vanhaa Smolenskin tietä, jota pitkin ranskalaiset perääntyivät. Valtatieltä kulki järven itärannalle metsätie, kuormavankkurit saattoivat päästä aivan veden rajaan. Mutta miksi on sotkettu nimet?

Tuskinpa ranskalaiset tiesivät, että järven nimi oli Stojatšeje. Napoleon tiesi Semlevon (nimi toistuu monta kertaa ranskalaisissa asiakirjoissa), yöpyi Semlevossa ja hukutti "Moskovan saaliin" Semlevon lähelle. Siksi kaikkialla puhutaankin Semlevon järvestä eikä Stojatšejesta. Ja ranskalaisten on vaikea lausuakin kummallista venäläistä nimeä *Stoyachee*, *Semlevo* on paljon helpompi!

— Katsotaanpa, miltä tuo järvi näyttää nykyään.

Avaamme uuden rapisevan kartan ja siirrymme meidän aikaamme. Järvi on paikallaan, mutta heti huomaa, että sen ala on pienentynyt vuosien mittaan melkoisesti, rannat ovat soistuneet ja siirtyneet kauemmaksi tiestä.

Järvi on muuttumassa suoksi, mutta se on olemassa!

Nyt pitäisi matkustaa Semlevoon. Mutta onko se tarpeen? Tulemme Semlevoon, katsomme järveä ja palaamme takaisin Moskovaan. On päivänselvä asia, että Napoleonin salaisuuden paljastaminen ja "Moskovan saaliin" palauttaminen on ylivoimainen tehtävä, ellei ole nykyaikaisia teknillisiä välineitä eikä sellaisia kojeita, joiden avulla voidaan määrittää järvellä aarteiden paikka. Kuka voisi ryhtyä sellaiseen työhön?

STOJATŠEJE-JÄRVI

Neuvosto-Armeijan pioneerijoukkojen komentajan apulainen kenraaliluutnantti A. Goldovitš oli joutunut harvoin tekemisiin sanomalehtimiesten kanssa. Siksipä hän vähän ihmetteli, kun hänelle soitettiin *Komsomolskaja Pravdan* toimituksesta.

— Mitä voin tehdä hyväksenne, hän kysyi kohteliaasti.

Vastauksemme oli epämääräinen. Sanoimme vain: "Pyydämme saada puhutella valtiollisesti tärkeän asian johdosta."

Miksi muuksi olisimme sanoneet "Moskovan saaliin" etsintöjä? Sehän ei ole tavallinen aarrekätkö, jonka arvo määräytyy kätketyn kullan, hopean ja jalokivien määrän mukaan. Kuvitelkaapa, että Kremlin kalleudet löydetään ja asetetaan näytteille Historiallisen museon tai Asehuoneen avarien salien näytekaappeihin. Jokaisen neuvostopatriootin sydän sykähtelee ilosta, kun hän näkee nuo erinomaiset muistoesineet, jotka ovat todisteena eräästä kansamme kaikkein loistavimmasta voitosta taistelussa vierasmaalaisia anastajia vastaan! "Moskovan saaliin" etsintöjä voidaan niin ollen sanoa täysin oikeutetusti valtiollisesti tärkeäksi asiaksi.

Goldovitšin työhuoneessa istui pioneerijoukkojen upseereita. Kun kerroimme ranskalaisten perääntymisestä Moskovasta, he vilkuilivat hymyillen toisiinsa, sillä he olivat varmaankin odottaneet kuulevansa aivan muuta kuin yksityiskohtia ranskalaisen marsalkan Davout'n jälkijoukkojen ja venäläisen kenraalin Miloradovitšin etujoukkojen liikkeistä. Upseerien kasvot muuttuivat kuitenkin vähitellen vakavammiksi.

— Asia on todellakin hyvin tärkeä ja mielenkiintoinen, kenraaliluutnantti sanoi katsellessaan karttoja ja asiakirjakopioita.— Olen itse kasvanut Valko-Venäjällä Berezinan rannalla, lähellä niitä paikkoja, missä v. 1812 tuhottiin ranskalaisten joukkojen viimeiset rippeet niiden ylittäessä jokea. Muistan kun me, pikkupojat, löysimme usein joen rannalta maasta pistimiä, ruostuneita miekantynkiä, erilaisia solkia ja hevosenkenkiä. Silloin en tietenkään tiennyt mitään tarunomaisesta joen ylittämisestä. Ja vasta vuosien kuluttua, kun luin Berezinan tapahtumista, muistin nuo löytöesineet... Kiistatonta on, että kaikki linjat yhtyvät Semlevon järvellä. Se on hyvin lupaava paikka etsinnöille. Työtä tuntuu olevan melkolailla: kartoista päätellen järvi on soistunut kovasti.

— Luulen, että voimme auttaa teitä, Goldovitš jatkoi katsahtaen upseereihin.— Meillä on sellaisia etsintöjä varten kalustoa. Mutta kysymys ei ole luullakseni yksistään koneista ja kojeista. Miksi Napoleon hylkäsi "Moskovan saaliin"? Meidän sotilaamme, venäläiset joukot pakottivat hänet tekemään sen. Miksi sitten me, Borodinon sankareiden lastenlapset, emme yrittäisi palauttaa noita historiallisia muistoesineitä? Olen sitä mieltä, että meidän, sotilashenkilöiden, on ehdottomasti autettava "Moskovan saaliin" etsinnöissä, sanoi

kenraaliluutnantti lopuksi ja lisäsi hymähtäen: — Sääli, ettei ole aikaa, lähtisin itse sinne...

Samassa Goldovitšin työhuoneessa laadittiin toimintasuunnitelma. Edellytettiin, että Semlevoon lähtee ensin pioneeriupseeri. Hänen tehtäväkseen tuli tutustua tilanteeseen, tarkastaa järvi ja ottaa selvä, kuinka paljon miehiä ja mitä välineitä etsintätyöt vaativat. Samalla hänen oli yritettävä tiedustella paikalliselta väestöltä jotain yksityisseikkoja tuosta salaperäisestä järvestä.

Kului muutama päivä ja niin GAZ-69A -merkkinen maastoauto kiiti Minskin tietä...

On sellaisia harvinaisia ammattimiehiä kuin käärmeenpyydystäjät. He puristavat matelevaisten kidasta myrkkyä, joka on eräiden arvokkaiden lääkkeiden perusaine. He tulivat mieleeni, kun kuuntelin matkatovereitteni yliluutnantti Nikolai Mihejevin ja autonkuljettaja Kindži Ahundžanovin jutustelua.

Heidän ammattinsa on niin ikään harvinainen. Heitä nimitetään jotenkin kevytmielisesti pyroteknikoiksi. Tavallisesti tämä sana tuo mieleen karnevaalit, ilotulitukset, paukkukaramellit ja käärmeraketit. Pioneerijoukkojen pyroteknikoilla ei ole kuitenkaan mitään tekemistä karnevaalien kanssa. He ovat käärmeenpyydystäjäin ammattiveljiä, mutta tekemisissä paljon vaarallisemman vihollisen kanssa: räjähtämättömien miinojen, ammusten ja pommien kanssa, kaiken sen kanssa mitä sanotaan ”sodan jälkikaiuksi”...

Semlevoon saavuimme illansuussa. Oli vaikea uskoa, että edessämme oli se 18 talon kylä, jota oli vaikea nähdä vanhaltakaan kartalta. Tuossa oli kartalla merkitty ristillä kirkko. Nyt sillä paikalla oli uusi suuri sairaala, vierellä kulttuuritalo, joen rannalla kollektiivitalouden päärakennus ja navetat. Ja ehkä juuri tuon urheilukentän vierellä, missä kylän pojat ja tytöt pelasivat verkkopalloa, sijaitsi sata neljäkymmentä kahdeksan vuotta sitten talonpojan savupirtti, jossa Ranskan keisarin seurueen ylpeät upseerit viettivät yönsä oljilla naisten turkkeihin kääriytyneenä...

Seuraavana aamuna lähdimme järvelle. Ajettuamme pari kilometriä Smolenskin tietä pysäytimme auton ja poikkesimme metsään. Samosimme pensaikon ja matalan haavikon läpi kiusallisia sokkopaarmoja häädellen. Järvi tuli näkyviin odottamatta. Puut ikään kuin kaikkosivat kahden puolen avaten näyn tyynesti kimaltelevan järven peilipinnalle. Vastapäi-

sellä rannalla (sinne oli noin 150 metriä ja järven leveys kaikkiaan noin 400 metriä) törrötti vihreitä tikarimaisia sarakasveja ja rehotti matala läpipääsemätön kaislikko. Kauempana suomättäiköllä näkyi matalia polvekasrunkoisia leppiä. Otimme muutaman askeleen eteenpäin. Sammal hyllyi jalkojen alla kuin jousipatja ja liete pulisi.

Menimme edelleen. Kaikkialla upotti. Järvi soistuu nopeasti. Nyt se muistuttaa pullon läpileikkausta: ranta eli oikeammin sanoen noin puolen metrin vahvuinen sammalkerros aivan kuin ui veden päällä. Tuo kerros vahvenee vähitellen ja tiivistyy. Hyllyvästä rannasta alkaa alanne, jossa kasvaa nuorta metsää. Mutta vaikka järven laidat olisivatkin peittyneet turvekerroksella, niin sammalpeitteiset rannat voivat silti olla syvät. Se oli tarkastettava. Otin happilaitteen ja sukelsin. Vesi oli kylmää ja väriltään punertavaa. Syvemmällä oli vieläkin kylmempää. Noin kymmenen metrin syvyydessä kädet upposivat tahmeaan jäiseen liejuun...

Rannalla hyppelimme varovasti mättäältä mättäälle ja kiersimme järveä. Äkkiä eteemme sattui aivan veden rajassa jokin käsittämätön puinen rakennelma. Se oli puoleksi vedessä ja puoleksi sammaleen peitossa. Ensi näkemältä sitä saattoi luulla joksikin veden alle jääneeksi rakennukseksi tai hirsiaidaksi. Hirret olivat peittyneet veden rajassa sammaleella ja veden alla vihreällä limalla. Eihän kukaan ollut voinut rakentaa tupaa keskelle järveä! Rantahan oli soistunut sinne saakka vasta paljon myöhemmin. Rakennelma oli todennäköisesti hirsistä salvettu alkeellinen uppokaivo. Joku oli nähtävästi yrittänyt päästä järven pohjaan ammentamalla rakennelmasta veden.

Pidimme rannalla ensimmäisen puolisotilaallisen neuvottelun.

— Tehkäämme siis yhteenveto, Mihejev aloitti.— Napoleonilla oli aikaa vähän. Siis hän upotti "Moskovan saaliin" siihen järven osaan, joka on lähinnä vanhaa Smolenskin valtatietä tai metsätietä, joka on nyt täysin metsittynyt. Molemmissa tapauksissa saalis heitettiin järveen ilmeisestikin rannalta. Veneitä täällä tuskin oli ja lautan teko olisi vaatinut aikaa. Mutta nykyinen ranta ei ole ollenkaan sama kuin v. 1812. Siis ensiksikin on löydettävä entinen ranta. Sitten voimme ottaa kojeen, joka ilmaisee metalliesineiden sijainnin, ja kulkea sen kanssa entisiä rantoja pitkin. Heti kun indikaattori osoittaa, että alhaalla on metallia, alamme kaivaa.

Jos kuoppa täyttyy vedellä, laitamme uppokaivon ja panemme pumput päälle. Lyhyesti sanoen, tunkeudumme niin syvälle, että löydämme signaalin aiheuttajan.

Mutta jos "saalis" on heitetty rannalta, miksi joku on etsinyt sitä kauempaa? Tarkoitan uppokaivon rakentajaa. Kuka tuo aarteenetsijä on ollut. Toinen tehtävämme asiamme edistymiseksi on saada selvä tästäkin seikasta.

Palattuamme kylään päätimme tiedustella paikallisilta asukkailta, mitä he tiesivät "saaliista".

— Kultaiset vaunutko teitä kiinnostavat? ensimmäinen vanha Semlevon asukas kysyi vastaukseksi kysymykseemme.

Hämmästyimme.

— Kuinkas muuten! Sanovat, että Napoleon hukutti järveen kultaiset vaunut...

— Mistä te sen tiedätte?

— Senhän tietävät kaikki, koko kylä...

Emme saaneet kuitenkaan tietää, kuka oli sepittänyt tarun kultaisista vaunuista. Kukaan ei tietänyt tarkalleen sitäkään, millainen oli järvi ollut aikaisemmin. Kyläneuvostossa meitä neuvottiin: "Puhelkaapa Kuzma-vaarin kanssa, hän on järven 'erikoistuntija' ja voi varmaan näyttää entiset rannatkin."

Kuzma-vaari eli oikeammin sanoen Kuzma Lvov suostui mielellään saattamaan meidät järven entisille rannoille. Ja todellakin, jos katsoi tarkkaan, saattoi metsässä huomata matalahkon penkereen, joka myötäili nykyisiä upottavia rantoja noin 150—350 metrin päässä.

Kiertelimme kauan, väsyimme ja istuimme tupakoimaan. Tupakoimme. Kuzma-vaari oli vaiti.

— Niin ovat nyt asiat... Tulimme teille aarretta etsimään, Mihejev sanoi "yllyttääkseen".

— Ette te ole ensimmäisiä, vaari sanoi rauhallisesti.— Täällä on käynyt oppineita historikkoja sekä Moskovasta että Harkovista. Katselevat, keskustelevat ja sitä tietä takaisin. Historikoilla on täällä löydettävää vaikka kuinka... Tuolla kedolla on polovtsien hautakumpuja. Vuonna 1812 tilanomistajatar Pletnjakovskaja käski kaivamaan auki yhden matalan haudan. Löysivät luurangon ja pääpuolelta saviruukun... Napoleon myös kiinnosti heitä. Ja se salvos järvessä... Se on vanha juttu. Vuotta 80 sitten sen teetti tilanomistaja Šagarov, siitä ammennettiin vesi pois ja sitten hän lähetti sukeltajan. Salvosta siirreltiin paikasta toiseen, mutta mitään ei löytynyt... Järvessä on kyllä suuret aarteet, se on

varma. Olin vielä pikkupoika, kun isovaarini kertoi minulle Isovaari oli vanha, kuoli 113-vuotiaana. Ja hän oli poikasena itse nähnyt, kun ranskalaiset upottivat kultasäkkejä avantoon...

— Avantoon? Mihejev keskeytti vaarin. — Oliko järvi silloin jäässä?

— Jäässä, jäässäpä tietenkin. Muistan hyvin, että hän puhui jäästä, Kuzma-vaari vastasi vakuuttavasti.

— Mihin aikaan tämä järvi tavallisesti jäätyy? Mihejev kysyi.

— Eri aikoina. Toisinaan on lokakuussa jo niin vahva jää, että voi vaikka tanssia, ja toisinaan ei jäädy marraskuussakaan.

Kuzma-vaarin kertomus sotki kaikki suunnitelmamme. Jos järvi oli jäässä, niin ranskalaiset saattoivat tehdä avannon (tai avantoja) mihin paikkaan tahansa. He saattoivat tehdä avannon ja ajaa kärryillä aivan avannon viereen. Yksi kärryistä saattoi vajota, ja niin syntyi tarina "kultaisista vaunuista". Lyhyesti sanoen, jos järvi oli ollut jäässä, etsintöjä ei voida rajoittaa yksistään rantakaistaan. On etsittävä kautta järven.

Osoittautui, ettei tilanomistaja Šagarov ollut niinkään tyhmä suorittaessaan etsintöjä järven keskellä.

Näin ollen kaikista "Moskovan saaliin" etsintäyrityksistä oli saatava tietää mahdollisimman paljon ja ennen muuta oli saatava tarkka tieto siitä, oliko Stojatšeje-järvi vuoden 1812 marraskuun 2. päivän illalla jäässä vai ei.

JÄÄTÄKÖ VAI VETTÄ?

Palattuamme Semlevosta istuimme jälleen kirjojen ääreen. Oli saatava selvä, oliko Stojatšeje-järvi marraskuun 2. pnä jäässä vai ei. Vuoden 1812 syksyn säätilasta kerrotaan monissa kirjoissa aina Leo Tolstoin *Sota ja rauha* -romaanista ranskalaisten kenraalien esikuntakirjekokoelmiin saakka. Saimme tietää, että syyskuu oli ollut harvinaisen lämmin ja aurinkoinen, lokakuu selkeä ja kuiva. Marraskuun alkuun mennessä olivat alkaneet sateet ja ilma kylmennyt. Oli kuitenkin vaikea saada selvää, minkälainen oli ollut lämpötila Semlevossa marraskuun 2. pnä, sillä kun venäläiset kirjoittivat, että "pakastaa", ranskalaiset valittivat kauheaa kylmyyttä.

Järvi oli saattanut jäätyä pienelläkin pakkasella. Mutta oliko silloin sellainen pakkanen?

Kyllä! *Luotettaviin lähteisiin perustuvasta vuoden 1812 Isänmaallisen sodan historiasta* löysimme seuraavanlaisen kohdan.

"Ranskalaisten perääntyessä Možaiskiin ja Vjazmaan", *Historian* kirjoittaja kenraalimajuri Bogdanovitš kertoo, "lämpötila laski joka yö neljään ja viiteen asteeseen jäätymispisteen alapuolelle... Lokakuun 28. päivän vastaisena yönä oli neljä astetta jäätymispisteen alapuolella..." "Kylmyys on ankara ja lisääntyy päivä päivältä", valittaa ranskalainen kenraali Puibusque päiväkirjassaan lokakuun 30. pnä. "31. pnä (lokakuuta) keisari puki karvalakin ja vihreän turkin... Ilma on kylmä, mutta kuiva..." kirjoitti Napoleonin seurueen upseeri Castellane.

Paljonko lienee ollut pakkasta Semlevossa marraskuun 2. pnä, siitä ei ole tietoja. Tiedetään kuitenkin, että lokakuun 28. pnä oli miinus neljä astetta ja marraskuun 10. pnä pakkanen oli jo yli 16 asteen. Puibusquen todisteiden mukaan suojasäitä ei silloin ollut.

Kuzma Lvovin isovaari oli siis ollut oikeassa: "Moskovan saaliin" hukuttamiseksi Stojatšeje-järveen ranskalaisten oli pitänyt hakata avannot.

Sillä aikaa kun teimme näitä historiallisia säätilatutkimuksia Smolenskin alueen toimeenpanevan komitean sisäasiain hallinnolta tuli mielenkiintoinen kirje. Olimme nimittäin kyselleet sieltä, olisiko Smolenskissa jotain asiakirjoja, jotka valaisisivat "saaliin" kohtaloa.

Osaston apulaispäällikkö Mihail Vorobjev kirjoitti: "Sellaiset tarinat, että Napoleon hukutti Semlevon järveen tykkejä ja kalleuksia, syntyivät jo silloin, kun ranskalaisia karkotettiin Smolenskin kuvernementista... Vuonna 1813 semlevolainen tilanomistaja Birjukov toi kunnan oikeudelle 40 tykinlavettia, jotka ranskalaiset olivat hylänneet Semlevoon. Tykinpiippuja ei löytynyt, vaikka oli selvää, ettei niitä voitu viedä ilman lavetteja Semlevoa pitemmälle. Smolenskin kuvernööri yritti silloin heti ottaa selvän paikasta, mihin tykit ja siis myös kadonneet kalleudet oli hukutettu. Kukaan ei kuitenkaan voinut sitä sanoa, sillä paikallinen väestö oli piileskellyt Ranskan armeijan perääntymisen aikana metsissä..."

"Vuonna 1835", Vorobjev jatkaa kirjeessään, "Smolenskin kuvernööri Hmelnitski päätti järjestää aarteiden etsin-

nän ja käski everstiluutnantti Schwanebachin rakennusosastossa palvelleen vänrikki von Ludwigin tutkia alustavasti Semlevon Stojatšeje-järven. Tunnusteltuaan järven pohjaa vänrikki löysi kohta viiden metrin päässä rannasta röykkiön jotain kovaa. Koettimen iskuissa tarkkakorvainen tutkija oli kuulevinaan metallin äänen, ja kun koettimeen sidottiin painokas raspi, siihen tarttui muka vaskimuruja. Joukko-osaston päällikkö Schwanebach tiedotti asiasta Smolenskin kuvernöörille ja laati kustannusarvion (2 500 ruplaa), joka edellytti löytöpaikan eristämistä padolla ja veden juoksuttamista sifoneilla.

Smolenskin kuvernööri ilmoitti asiasta sisäasiain ministerille ja tämä puolestaan tsaarille. Nikolai I myönsi etsintätöihin 4 000 ruplaa ja '...suvaitsi komentaa kaikkien esineiden etsintää ja nostamista varten kulkulaitoskoulun luotetuimman upseerin' everstiluutnantti Tšetverikovin. Padotusta paikasta pumputtiin vesi pois, ja sieltä löytyi... kivikasa. Retkikunta lopetti etsinnät."

M. Vorobjevin kirjeessä oli mielenkiintoisia yksityiskohtia toisestakin aarteenetsintäyrityksestä. Vuonna 1911 ruhtinatar Kletnova ja muutamat "Isänmaallisen sodan muiston ikuistuttamiseksi" perustetun Vjazman komitean jäsenet etsivät samoin "saalista". Kletnovan mielestä kalleudet oli hukutettu joko Osma-jokeen tai Semlevka-joen lammikkoon, joka oli olemassa v. 1812. Ennen v. 1911 lammesta oli jo päästetty vesi pois ja sen kuivaan pohjaan kaivettiin hauta. Löytyi paljon erilaisia pikku esineitä, mutta tykkejä enempää kuin aarrettakaan ei löytynyt. Muiden lammikkojen tutkinta ei antanut niin ikään mitään tuloksia.

Vorobjev on edelleenkin sitä mieltä, että nykyaikaisten teknillisten välineiden avulla voidaan selvittää Stojatšeje-järven salaisuus.

Järveä ei siis ole koskaan toden teolla tutkittu. Paikallisten tilanomistajain yksityisluontoiset Kremlin aarteiden etsinnät eivät olleet tuottaneet mitään tuloksia. Vakavammassa mielessä kalleuksia oli etsitty vain 125 vuotta sitten. Nyt kuitenkin on selvää, että ranskalaiset saattoivat hukuttaa "saaliin" järven keskellekin eivätkä vain rannalle. Siksipä vänrikki von Ludwig raspineen tuskin saattoi toivoa menestystä.

Moskovassa kerroimme tästä kenraaliluutnantti A. Goldovitšille. Hän esitti järven uuden tutkintasuunnitelman. Sen

mukaan piti ensin tutkia soistuneet rannat, joiden paikalla oli 150 vuotta sitten vettä, ja ensi vuorossa Vanhan Smolenskin valtatien ja metsätien puoleiset paikat. Tutkimukset oli määrä suorittaa erikoisella metalliesineiden etsintäkojeella.

Elokuun alussa eversti Svistunovin osastoon kuuluva pioneerijoukkue matkusti Semlevoon.

ENSIMMÄINEN TIEDUSTELU

Tehtävänä oli arvata Napoleonin juoni. Eversti Svistunov sanoikin suoraan: "Teidän on arvattava Bonaparten juoni!"

Saavuttuaan Semlevoon joukkue aloitti työt. Etsintätöiden johtaja yliluutnantti Nikolai Mihejev ja joukkueenjohtaja yliluutnantti Vladimir Kostenko päättivät ensimmäiseksi raivata nuoresta metsiköstä pensaikon ja hakata leveät linjat. Etsintäalue jaettiin täsmällisiin neliöihin, ettei miesten olisi tarvinnut kulkea metallinetsijöineen tiheikössä. Kirveet alkoivat heilua...

Miehet ahersivat aamuvarhaasta iltamyöhään, mutta indikaattorien neulat olivat kuin jäätyneet paikoilleen. Vain kerran eräs niistä värähti. Koko joukkue juoksi paikalle. Lapion terä kirskahti metalliin: maasta nousi ruostunut auransiipi.

Elokuun puolivälissä alkoivat kovat sateet. Järven ranta oli taas upottavaa hetteikköä, mutta etsintätyöt jatkuivat.

"Miksi indikaattori on 'vaiti' ", Mihejev ajatteli. "Schwanebach kirjoitti v. 1835 Smolenskin kuvernöörille, että vain järven keskellä on syvyys 12—18 metriä. Mehän kuljemme rannoilla, joten metallinetsijän pitäisi havaita 'saalis'. Olisiko Schwanebach puhunut pötyä?"

Mihejev käski Anatoli Morozovin ja Viktor Reznikin hakata kaikkein pisimmän koivun. Valkopintaisesta koivusta karsittiin oksat ja riuku tungettiin sammalen läpi. Läpäistyään turvekerroksen riuku painui helposti alas: turpeen alla oli vettä. Hakattiin toinen koivu. Se sidottiin rautalangalla edellisen latvaan ja tunnusteltiin syvyyttä edelleen. Mittausten tulosten perusteella Mihejev totesi, että Schwanebach oli sittenkin valehdellut kuvernöörille: suhteellisen lähellä vanhaa rantaa järvi oli niin syvä, että metallinetsijän luotain ei ulottunut pohjaan saakka. Ja vaikka "Moskovan saalis" olisi ollut aivan "jalkojen alla", koje ei olisi sitä havainnut...

* * *

Aarteiden etsinnöistä on kirjoitettu monta kirjaa. Henry Haggardin ja Rudyard Kiplingin, Edgar Poen ja Robert Stevensonin kuuluisat aarteenetsijät haaveilivat rikkaudesta ja maineesta, jota kulta antaa kapitalistisessa maailmassa. Mutta tässä on kysymyksessä aivan uudenlainen aarrekätkö. Ja aarteenetsijätkin ovat uusia: kartografeja, historiantutkijoita, maantieteilijöitä ja Neuvosto-Armeijan sotilaita, jotka auttavat Ranskan keisarin salaisuuden selvittämisessä.

Nämä ihmiset eivät tavoittele kunniaa eivätkä henkilökohtaista rikkautta. He unelmoivat vain siitä päivästä, jolloin "Moskovan saaliin" kallisarvoiset muistoesineet palautetaan pääkaupunkiin ja asetetaan museoiden näytekaappeihin ansaitsemilleen paikoille. Nuo muistomerkit kertoisivat aikalaisillemme Venäjän armeijan silloisista voitoista. Ne kertoisivat uudesta "venäläisten voitosta", siitä, että he ovat palauttaneet pääkaupunkiinsa sen muinaiset kalleudet, mitä Napoleon Walter Scottin sanojen mukaan ei olisi millään halunnut palauttaa.

LUKIJALLE

Kustannusliike Edistys pyytää lukijoita esittämään mielipiteensä tästä kirjasta, suomennoksen laadusta ja kirjan asusta. Kustannusliike on kiitollinen myös muista ehdotuksista ja toivomuksista.

Osoitteemme:

Zubovski bulvar, 21
Moskova, Neuvostoliitto.